

התבונה

עשור למלחמת המפרץ

ביליון 374-375 | טבת התשס"א | פברואר 2001

בימים ההם בזמן הזה

לא מכבר חגגנו את חג החנוכה וציינו את תנוכת המזבח החדש בבית המקדש, שטוהר עליידי החשמונאים. ההתמקדות באירוע בודד זה משכיחה לעתים את העובדה שהמאבק נגד הממלכה הסורית-יוונית ארך מספר שנים והיה כרוך גם במאבק פנימי לא פשוט. השילוב של אורך רוח וסבולת עם חזון ברור ותבונה צבאית הוא שסלל את הדרך לחידוש העצמאות המדינית והרוחנית-תרבותית ולביצורה. איננו יודעים כמה עוד יאריך העימות הנוכחי עם הפלסטינים, וראוי לנו שנעשה את כל הניתן לחיזוקם של שלושת המרכיבים האלה בכוח העמידה.

באותם ימים בערך, אך רק לפני עשר שנים, החלה המערכה האווירית של מדינות הקואליציה נגד עיראק. במערכה זאת ובמערכה היבשתית שהשלימה אותה, נוסו לראשונה בשדה הקרב שורה של טכנולוגיות ומערכות אמ"ח, אשר ברובן נותרו גם כיום חוד החנית של המערכות המבצעיות. קיימת, כמובן, הדילמה הקבועה אילו לקחים חיוניי ללמוד ממלחמה זו ואילו הם הלקחים שיישומם אצלנו שגוי ואולי אף מסוכן. בחוברת זו אנו עוסקים בכך הן מהצד הישראלי והן מן הצד האמריקני.

בצד הישראלי עוסק מפקד המכללות, האלוף עמידורו, ישירות בשאלה של ברירת הלקחים המתאימים. מהצד האמריקני נענו לפנייתנו שלושה מבכירי החוקרים שם בתחום האסטרטגי וכתבו במיוחד ל"מערכות" את מסקנותיהם בסוגיה זו. עם שלישייה מכובדת זו נמנים פרופסור אדוארד לטוואק, שהתפרסם לראשונה בזכות מחקרו על האסטרטגיה רבתי של האימפריה הרומית, ואשר מראה לנו כי פירות מחקר זה משמעותיים גם בימינו; פרופסור אליזת כהן, שריכז בזמנו את הסקר המקיף של חיל האוויר האמריקני על המערכה האווירית במלחמת המפרץ, ושהספר שכתב על-פיו יצא לאור באחרונה בהוצאתנו; וקולונל דגלס מקגרגור, שהתפרסם בזכות ספרו המהפכני "לשבור את הפלנקס", שבו הוא קורא ליצירת מבני כוח חדשים, שיתאימו לתמורות הזמן והטכנולוגיה.

מעגל שלישי נוגע ליריב באותה מלחמה. לפני תחילת הלחימה התייחסו מעטים ברצינות לאיומיו של צדאם חוסיין לשגר טילים לעבר מדינת ישראל. אותו שליט ערך באחרונה מפגן כוח בתמיכה בפלסטינים ודיבר על מעורבות אפשרית של ארצו בעימות זה. פרופסור אמציה ברעם מביא בגיליון זה סקירה מקיפה על האסטרטגיה של צדאם חוסיין בקשר לשימוש בנשק לא קונבנציונלי – סקירה המדגישה כי זהו יריב שאינו בוחל באמצעים להשגת מטרותיו, ואשר עד כה לא נעשה די כדי לשלול ממנו את היכולת להשתמש בנשק של השמדה המונית.

קריאה מועילה
חגי גולן

מערכות

בית ההוצאה לאור של צה"ל
נוסד 1939

המפקד והעורך הראשי: סא"ל חגי גולן

גיליון 374-375, טבת התשס"א, פברואר 2001

העורך: אפי מלצר
עורך המשנה: יואב תדמור

עיצוב ועריכה גרפית: סטודיו זאב אלדר
מאייר: בוריס דיקרמן

ביצוע מפות: עופר שטל

תמונות ארכיון: "במחנה" ארכיון צה"ל, ארכיון "מערכות".

תודה מיוחדת להוצאת "קל" המוציאה לאור של הספר "המאבק לביטחון ישראל"

צוות המערכת: צבי עופר, אביטל גנב-שושני

ISSN 0464-2147

המחיר: 12 ש"ח (כולל מע"מ)

דמי מבני לשנה:

חיילים ועובדי מערכת הביטחון: 50 ש"ח, אזרחים 60 ש"ח

כתובת המערכת:

רח' אלוף מנדלר 3, ת.ד. 7026, תל אביב 61070
טל' 03-5694343/5

מחלקת מנויים:

משרד הביטחון - ההוצאה לאור, רח' החשמונאים 107,
תל אביב, טל' 03-5655947

הודפס בדפוס "נידט" באמצעות ההוצאה לאור של משרד הביטחון

מערכות

בית ההוצאה לאור של צה"ל

פרס הרמטכ"ל לכתיבה בענייני צבא וביטחון

אנו שמחים להודיע על תוצאותיה של התחרות לכתיבה בענייני צבא וביטחון לשנת 2000.

בפרס הרמטכ"ל בסך – 1,500 ש"ח לרכישת ספרים, זכה סא"ל א' מלהק מודיעין אוויר על מאמרו "מלחמה אסימטרית", שפורסם ב"מערכות" 371.

בפרס השני בסך – 750 ש"ח לרכישת ספרים, זכה רס"ן ג' מעוצבת "המפץ" על מאמרו "מהתקוממות להתקוממות – השוואת האינתיפאדה למרד הערבי", שיפורסם בגיליון 377.

בית "מערכות" מברך את הזוכים ומודה לקצינים הרבים, ששלחו מאמרים לתחרות, ולחברי ועדת השופטים – אל"ם יצחק כרמונה, אל"ם עופר נס אל"ם יזהר סחר וסא"ל רוני אברהמון.

תוכן העניינים

4 מלחמה כוסט־הרואית
פרופ' אדוארד לוטוואק

10 אסטרטגיית הנשק הלא קונוונציונלי של צדאם חוסיין
פרופ' אמציה ברעם

20 עוצמה משוריינת במדבר
אל"ם (מילי) ד"ר יגאל אייל

30 פעילות הטק"ק במלחמת המפרץ
רס"ן ר'

42 עשור למלחמת המפרץ – הלקחים שנלמדו
פרופ' אליוט כהן

46 FCS (Future Combat Systems) - תפיסה מהפכנית בצבא היבשה של ארה"ב
אל"ם (מילי) יעקב צור

50 "סופת מדבר", קוסובו ואתגר השינוי
קולונל דגלס אי' מקגרגור

60 השפעת הנשק המדויק על המערכה היבשתית
ד"ר זאב בון

66 מלחמת המפרץ - העורך האזרחי בזמן משבר
אל"ם (מילי) ד"ר משה אבן־חן וסא"ל מתן פורת

המפרץ

כניעת "מטריוט" ב"סקאד"

74

המלחמה התקשורתית - 10 לקחים

תא"ל (מיל) נחמן שי

78

מלחמת המפרץ - הלקחים עבור ישראל

אלוף יעקב עמידור

86

נשק יקר משמיד נשק זול / סיקורת ספרים

סא"ל חגי גולן

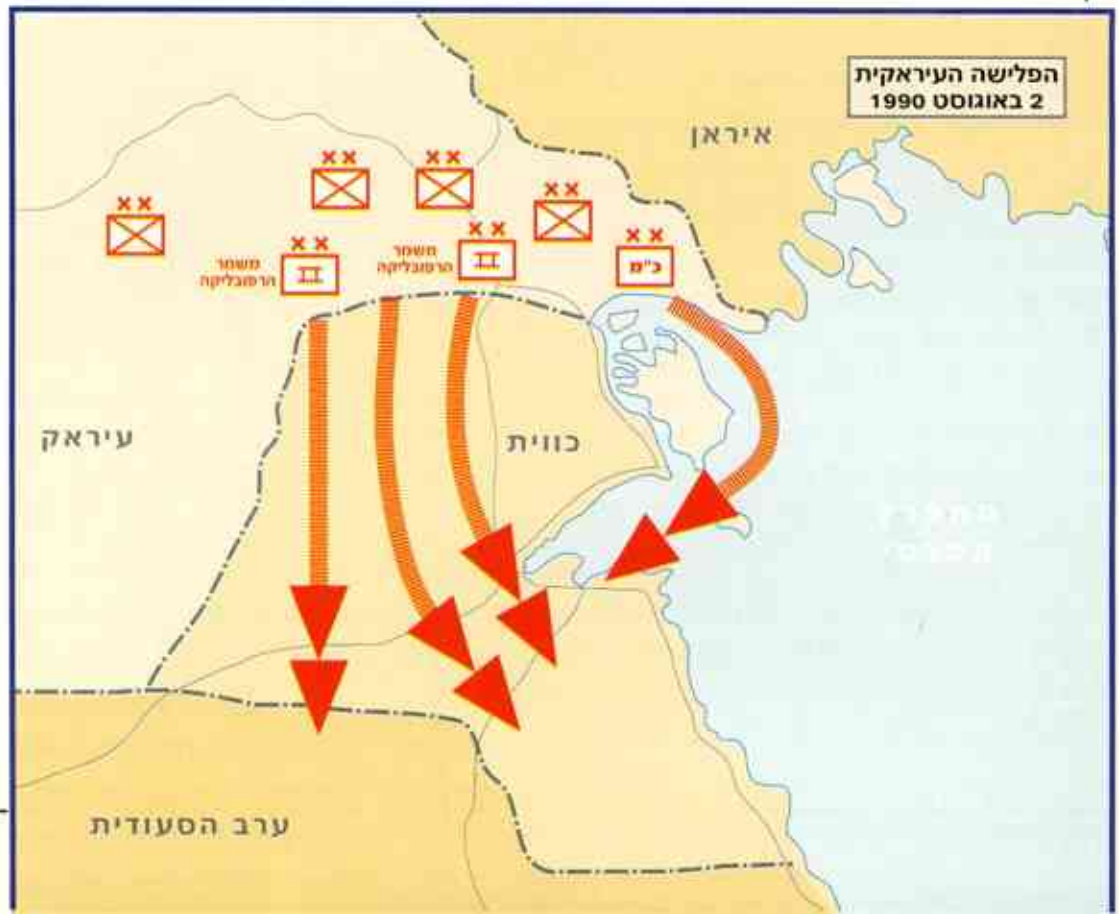
88

הכוחות המיוחדים במלחמת המפרץ / אינטרנט

סג"ם מיכל

כך זה החל...

מלחמה כושט-הרואית

אנו חיים בתקופה שבה החשש מפני אבדות הוא השיקול העליון המכתיב את אופן הפעלת הכוחות. הדבר בלט במלחמת המפרץ ועוד יותר מכך במלחמת קוסובו. למרות זאת משקיעים הצבאות מעט מאוד משאבים במחקר ובפיתוח של אמצעי מיגון מתקדמים לחיילים

פרופ' אדוארד לוטוואק

כאשר בכל פעם נמחה או נשרף בפצצות תבערה שטח של קילומטרים רבועים רבים, לא היה צורך להגדיר מטרות מדויקות. לעומת זאת בהפצצות הדיק של היום "חבילת תקיפה" של תריסר מטוסי קרב לכל היותר משגרת כ-20 טון חימוש, אשר יהיה אפקטיבי רק אם ייהרסו בדיוק המבנים הנכונים מתוך שטחים גדולים של בסיסים צבאיים, מפקדות ומפעלי ייצור, אשר כל אחד מהם עשוי לכלול 10, 20 או 30 בניינים נוספים. לא פשוט לזהות את גגו של המבנה החיוני מתוך מכלול הגגות הכוללים, בין היתר, מכבסות, קנטינות, יחידות מנהלה ומחסנים לא חיוניים אחרים – במיוחד עתה, כאשר מדינות המועדות לתקיפה עושות שימוש קבוע באמצעי הסוואה, הסתרה

ללא מודיעין למטרות - היכולת לשגר את החימוש המדויק מבוזבזת לחלוטין

והסוואה. יתר על כן, קביעה של רשימת המטרות הנכונה תלויה בגורמים אסטרטגיים ופוליטיים שקשה לנתחם כראוי: האם המטרה היא לבלום פלישה שכבר החלה, להביא לשלילת יכולת כללית, לשלוח אזהרה או לכפות שינוי מדיניות? מעבר לתוצאים החומריים הישירים – גשר הרוס, למשל, יביא להסטת התנועה – כל היתר תלוי בדרך שבה יגיב האויב, ואת זאת תמיד קשה לצפות.

לבסוף, להוציא מצב שבו נדחית המערכה האווירית לשלב השני של המלחמה, יש צורך בדי כוח אווירי כדי לבצע הכול בעת ובעונה אחת: המאבק להשגת עליונות אווירית מול חיל האוויר של האויב, דיכוי ההגנה נגד מטוסים שלו והפצצה שיטתית של המטרות הנבחרות.

מכל מקום, גם אם מולאו כל הדרישות לביצוע מערכה אווירית, אפשר שהאויב עצמו לא יהיה פגיע במידה מספקת להפצצת דיק על מנת לעשות אותה לתכליתית. הן עיראק ב-1991 הן סרביה ב-1999 היו מדינות בעלות רמת ארגון

החוקים החדשים של המלחמה, החלים על כל המדינות המתקדמות, התבהרו לאט, אך כעת הם כבר ברורים דיים. החוק מספר אחת קובע שמשפחות החיילים, כלי התקשורת ובסופו של דבר גם הממשלות אינם מוכנים לקבל אבדות בנפש – ולו גם מעטות – כתוצאה מלחימה. זאת גם כשמדובר בלחימה להשגת מטרות צבאיות חשובות ואולי גם חשובות מאוד. במקביל, הופעת התקיפה המדויקת מן האוויר יצרה אפשרות למדינה להילחם מלחמה שלמה ללא כל אבדות לכוחותיה, כפי שהודגם ב-1991 במלחמת המפרץ והוכח ב-1999 במלחמת קוסובו. אולם כל זה נכון, כמובן, רק במלחמות מסוימות ולמעשה רק במלחמות מעטות מאוד.

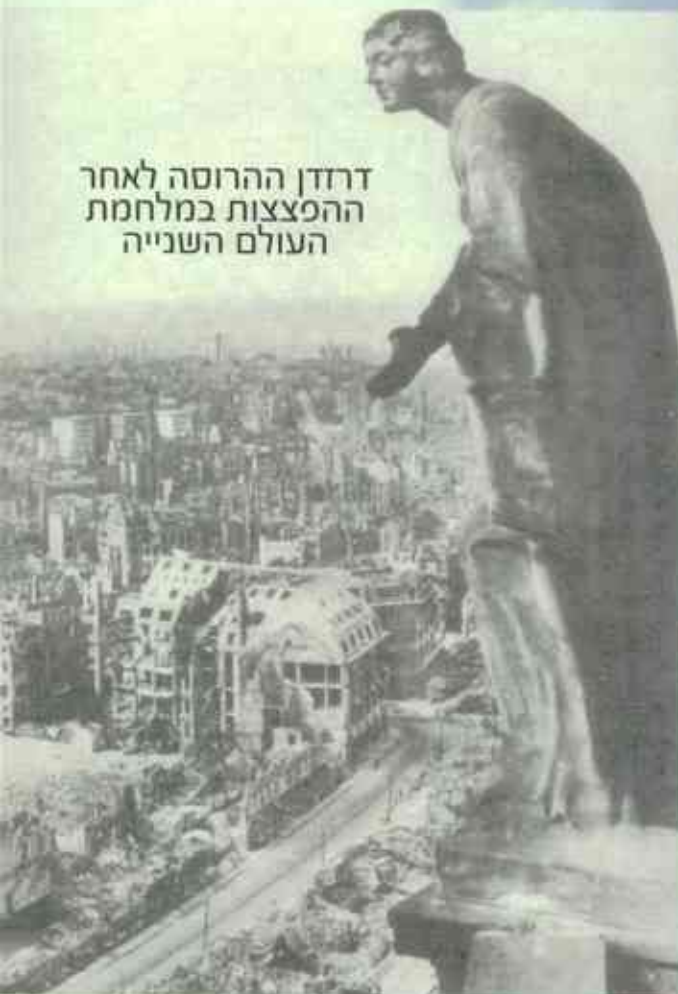
ראשית, רק קומץ מדינות – וישראל בכללן – יכולות להוציא לפועל מערכה אווירית של תקיפה בחימוש מדויק. החימוש עצמו אינו בהכרח יקר מאוד או קשה מאוד להשגה (פצצה מונחית לייזר היא זולה במיוחד), אולם החזקת חימוש מדויק בכמות מספקת היא רק תנאי הכרחי, הרחוק מלהיות מספיק כדי לנהל מלחמה באמצעותו.

ללא מודיעין למטרות – מדויק לא פחות מהחימוש – היכולת לשגר את החימוש המדויק מבוזבזת לחלוטין. נדרש מאמץ מודיעיני רחב היקף ויקר כדי לאכזר, לזהות, להעריך ולקיים מעקב רציף אחר אלפי מטרות בודדות. גם בחירת המטרות אינה מלאכה פשוטה. במלחמת העולם השנייה הופצצו ערים שלמות שוב ושוב באלפי טונות של פצצות, שהוטלו בכל פעם מכאלף מפציצים. בהפצצות אלה,

מרצה לאסטרטגיה באוניברסיטה ויועץ לממשל האמריקני

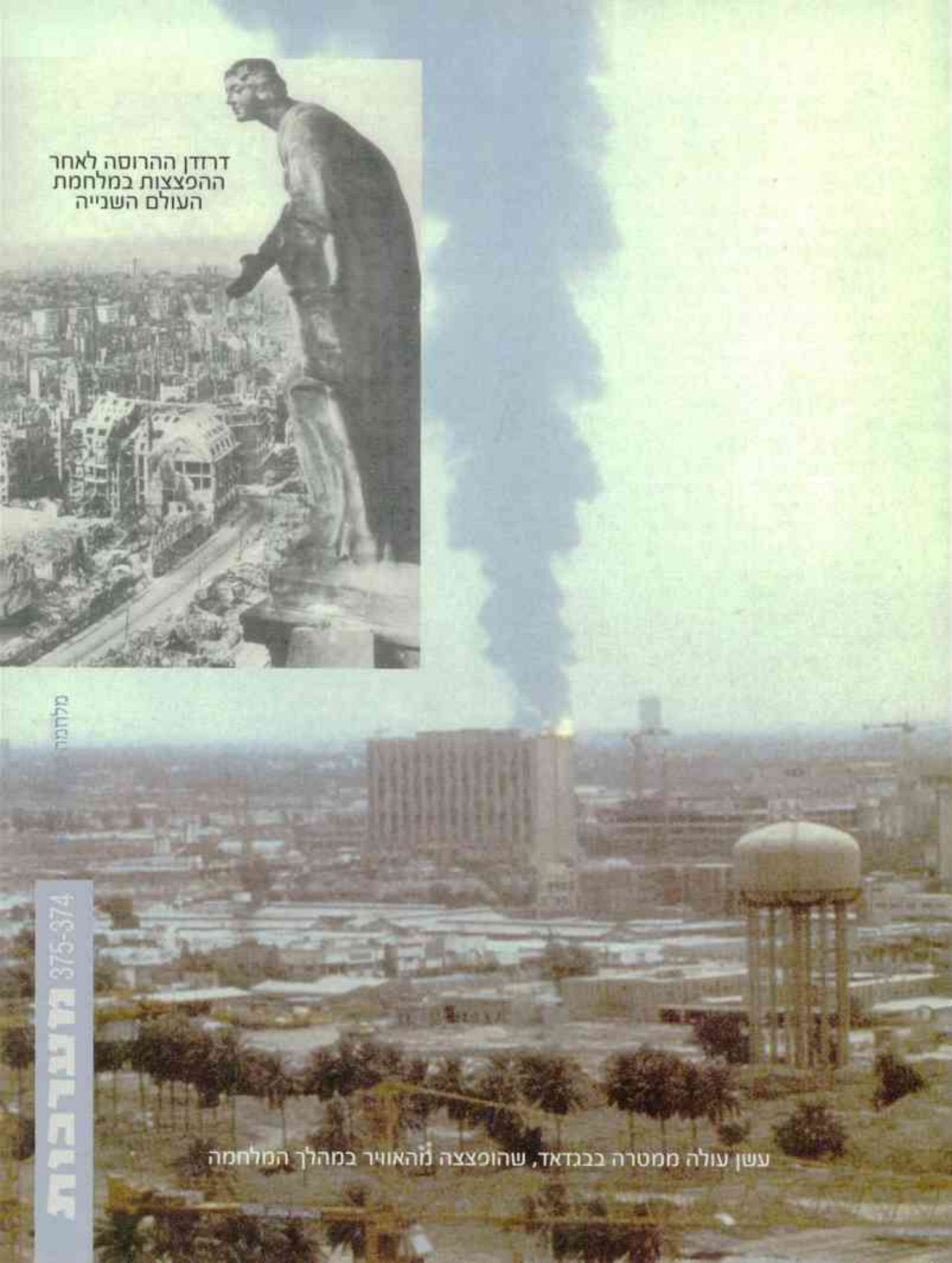
דרזדן ההרוסה לאחר
ההפצצות במלחמת
העולם השנייה

מלחמה

מערביות 375-374

עשן עולה ממטרה בבגדאד, שהופצצה מִהאוויר במהלך המלחמה

חד מאוד. לכן אין הוא שימושי כאשר המטרות בכוח מפורזות מדי – מה שנכון לגבי רוב כוחות הצבא הקונוונציונליים הערוכים לקרב ולא רק לגבי כוחות גרילה חמקנים.

מכאן שכבר החוק הראשון של המלחמה הפוסט-הרואית הוא מגביל מאוד, על אף כל מה שניתן לעשות באמצעות הפצצות מנגד ללא נפגעים. כאשר לא ניתן להפעיל את החי"ר, את החת"ם, את השריון, את מסוקי הקרב ואת המטוסים לסיוע קרוב, או שהם מופעלים מעט מאוד ובזהירות רבה, משום שהם חשופים במידה מסוימת לאפשרות של ספיגת אבדות, משמעות הדבר היא שיש ללחום כל מלחמה שתהיה תוך שחיקה מזערית של כלל הכוח הצבאי הזמין – דהיינו תוך שימוש בטילי שיט ארוכי טווח ובמפציצים לשיגור חימוש אוויר-קרקע שניתן לשגר ממרחק בטוח, מגובה בטוח או משניהם גם יחד. אם על הטייסים, המשתתפים במתקפה אווירית, לטוס בביטחון רב יותר מאשר הנוסעים באיוושהי טיסה מסחרית בעולם השלישי,

הרי גם הכוח האווירי עצמו מוגבל מאוד. כך קרה במלחמת קוסובו ב-1999, כאשר בעלות הברית ויתרו הן על מבצעי "חפש והשמד" בגובה נמוך והן על משימות סיוע קרוב ללוחמי הגרילה האלבנים מארגון ה-KLA, משום שהיו מסוכנים מדי. מאותה סיבה גם לא נעשה שום שימוש במסוקי קרב.

אפילו ארה"ב הופכת בתנאים כאלה למעצמה מדרג שני. זו הסיבה שבגללה נדרשו במלחמת קוסובו 11 שבועות של הפצצה, שעבודם של חלק ניכר ממטוסי חיל האוויר האמריקני,

של מטוסי הצי ושל מטוסים רבים אחרים של נאט"ו וריקון מאגרי החימוש המדויק של בעלות הברית. זאת כאשר סרביה לא הייתה בשום מובן מעצמה גדולה ואף לא בינונית. ניהול מלחמה רק באמצעות הפצצות דיק דומה לניסיון לבנות בית באמצעות מברגים בלבד במקום להשתמש בכל כלי הבנייה: גם אם ניתן לעשות זאת, זה דורש מאמץ גדול לאין שיעור. לעיתים קרובות אף כלל לא ניתן לפעול כך: ארצות הברית לא יכלה להשתמש בהפצצות דיק נגד הכנופיות בסומליה, ולכן נאלצה לסגת משם בחרפה. היא לא יכלה להתערב בהאיטי ואף לא יכלה להציל את בני הטוטסי ברואנדה מרצח עם, משום שכנופיות הרוצחים מבני ההוטו לא היו מטרה הניתנת לזיהוי.

באורח דומה גילתה ישראל כי הפצצות הדיק הן שימושיות רק במידה מועטה נגד החיזבאללה בעל רמת הארגון הגבוהה, ובלתי שימושיות נגד התפרצות של לוחמת גרילה בשטחים, שאותה ניתן יהיה להביס – אם בכלל – רק באמצעות כוחות קרקע.

יתר על כן, למלחמה הפוסט-הרואית ישנו חוק שני: ישנה סובלנות מעטה מאוד גם לנפגעי האויב. הפצצה ישירה על

גבוהה, אשר תפקודן היום יומי נשען על הספקת חשמל, על תקשורת ממורכזת, על כבישים מהירים ועל מסילות ברזל וגשרים. כוחן הצבאי היה תלוי בתשתית לוגיסטית דוגמת מחסני דלק, אתרי תספוקת, בסיסי אוויר, מזחים ימיים וכדומה. לכן הן בעיראק הן בסרביה היו אלפי מטרות קבועות ומרוכזות בעלות ערכיות גבוהה, שניתן היה לזהות, לאכן ולתקוף באורח תכליתי בחימוש מדויק.

אבל אם מטרת ההפצצה היא לבלום פלישת כוחות יבשה תוך כדי התרחשותה או לעצור פעילות תוקפנית אחרת, כגון שיגור טק"ק, ייתכן שלא יהיה די בתקיפת מטרות אסטרטגיות של השלטון וכן מטרות תקשורת, תחבורה או תשתית צבאית. אפשר שיהיה צורך לתקוף את הכוחות הלוחמים עצמם, וזו בעיה ממשית ללא פתרון ממש. גם כוחות אלה מספקים מטרות ערכיות למכביר, אשר ראויות לתקיפה (השמדת טנק או אפילו נגמ"ש בפצצה מונחית לייזר, שמחירה 30 אלף דולר, היא עסקה טובה). אולם מטרות אלה אינן נייחות ואינן מובחנות דיין באופן שניתן יהיה לזהות

ולאכן אותן מראש באורח אמין, וניתן יהיה לתקוף אותן מאוחר יותר במערכה אווירית מתוכננת כדבעי.

מלחמת המפרץ ב-1991 ומלחמת קוסובו ב-1999 הוכיחו – למרות כל הטענות הנגדיות – כי הפצצות דיק מעשיות כיום רק נגד מטרות נייחות, שלגביהן ניתן לבצע את התהליך התלת שלבי ההכרחי אשר כולל: זיהוי המטרה חודשים או שנים מראש, רכישתה בעת התקיפה והערכת נזק בדיעבד על מנת לקבוע אם אכן הותקפה המטרה הנכונה ואם הושגה

מידת הפגיעה הנדרשת. מכיוון שתהליך זה מחייב למצוא את המטרה שלוש פעמים – לפני התקיפה האווירית, בעיצומה ולאחריה – הרי שלא ניתן לתקוף ביעילות מטרות בעלות יכולת תנועה ממקום למקום, מה שנכון לגבי כל הכוחות הלוחמים, גם אם המטרות עצמן הן בעלות מובחנות גבוהה.

התקפות מזדמנות על כוחות נייחים עשויות להיראות יעילות, לפחות בעיני הטייסים המבצעים אותן. אולם מאוחר יותר תמיד מתברר, כפי שהיה נכון הן ברמת-הגולן ב-1973 והן בקוסובו ב-1999, כי גיחות רבות השמידו למעשה מעט מאוד. בודאי שבמצב נואש גם עצם עיכוב האויב הוא תרומה רבת ערך ואף חיונית, אולם במצב זה הכוח האווירי אינו מחליף את הכוח הקרקעי, אלא רק מסייע לו במידה מסוימת. כמורכב, כפי שכל אחד יודע, הפצצות דיק עשויות להיות לא רק לא יעילות, אלא חסרות כל תכלית שהיא נגד כוחות גרילה, חתרנות וכדומה. גם אם תהיינה כמה מטרות ערכיות ומרוכזות, אפשר שלהשמדתן לא תהיה כל השפעה על פעילותם של כוחות אלה, למעט מתן סיפוק רגעי להנהגה. הפצצות דיק אינן פטיש המוחץ את האויב, אלא גיזון

התקפות מזדמנות על כוחות נייחים עשויות להיראות יעילות, לפחות בעיני הטייסים המבצעים אותן. אולם מאוחר יותר תמיד מתברר, כפי שהיה נכון הן ברמת-הגולן ב-1973 והן בקוסובו ב-1999, כי גיחות רבות השמידו למעשה מעט מאוד

המשחתת הארגנטינית קומנדנט בלגרנו טובעת במלחמת פוקלנד

במלחמת פוקלנד נמתחה ביקורת עזה בבריטניה על
ממשלתה של מרגרט תאצ'ר, משום שהורתה להטביע
את ספינת המלחמה הארגנטינית קומנדנט בלגרנו -
פעולה שבה נספו מלחים ארגנטינים רבים

אוכלוסייה אזרחית של האויב כמוכן אינה עוד בחשבון – בניגוד לדרך שבה נהגו כולם במלחמת העולם השנייה ובמידה מסוימת גם במלחמות קוריאה ווייטנאם. אילוץ זה עשוי להיראות לא חשוב, משום שברוב המקרים ניתן להשיג רק מעט, אם בכלל, על-ידי הרג ישיר של אזרחים. למשל, קשה להניח שאיום להרוג אלפי אזרחים עיראקים ירתיע את צדאם חוסיין, שנוהג לקטול בהם באופן שגרתי במספרים גדולים יותר. אולם כאשר אפילו מספר קטן של אבדות מקריות ולא רצויות (פגיעה סביבתית) אינן קבילות על דעת הציבור בעורף, התוצאה היא שלא ניתן להפציץ אפילו מטרות בעלות חשיבות רבה, אם הן ממוקמות בתוך איזור עירוני צפוף. כך עצרה ארצות-הברית כליל הפצצת מטרות בבגדאד בפברואר 1991, לאחר שנהרס מקלט שהיה ממוקם במבנה שבו שכנה גם מפקדה, ונהרגו אזרחים רבים.

אולם חוק מספר שתיים הוא למעשה הרבה יותר מגביל: הוא מוציא מכלל אפשרות לא רק הרג של אזרחים, אלא גם הרג של אנשי צבא, אם ניתן להגדיר אותו כ"מוגזם" או "לא הכרחי" מבחינה אסטרטגית. לאחר מלחמת המפרץ ב-1991 הואשמו ארצות-הברית ובריטניה בכך שהפציצו שלא לצורך יחידות של צבא עיראק שנסוגו מכוויית, כשהן גורמות להרג של מאות ואולי אלפי חיילים. פרצה אז שערורייה גדולה, ששככה רק כאשר אותם כוחות שלא נהרגו בהפצצות החלו לטבוח עשרות אלפי כורדים ושיעים מורדים.

עוד קודם לכן נמתחה ביקורת עזה בבריטניה – ולא רק בארגנטינה – על ממשלתה של מרגרט תאצ'ר, משום שבמלחמת פוקלנד ב-1982 הורתה להטביע את אוניית המלחמה הארגנטינית קומנדנט בלגרנו – פעולה שבה נספו מלחים ארגנטינים רבים. המשמעות היא שהבריטים אמורים היו – לדעת המבקרים – לקחת את הסיכון הכרוך בתוצאות הגעתה של הבלגרנו למימי פוקלנד, על אף שהיו מסובכים באותה עת בלחימה נואשת, כשלרשותם מעט אוניות מלחמה בנות שימוש ובקושי כוח אווירי כלשהו.

גרוע מכך: כאשר דעת הקהל העולמית מעוצבת באמצעות הסיקור הטלוויזיוני, מיושם חוק מספר שתיים גם במקרים מורכבים, כאשר אויבים חמושים מתערבבים בכוונה תחילה בין אזרחים העשויים להיות פסיביים, אך עלולים גם לזרוק אבנים, בקבוקי תבערה וכדומה על מנת לגרות לתגובה בנשק. מסיכות טכניות בלבד תציג הטלוויזיה באופן הרבה יותר בולט את הנפגעים מהאירוע מאשר את הירי מתוך הקהל שהוביל לתגובה באש. שלא לדבר על כך שלא כל סיקור טלוויזיוני הוא תמיד מאוזן.

מקרה זה דומה ליצירה המכוונת של נזק סביבתי מרבי על-ידי מיקום בצוותא של מטרות צבאיות ואזרחיות, כפי שנהגו העיראקים לעשות דרך קבע במלחמת המפרץ, עת יחידות הגנה אווירית ואף מטוסי קרב מוקמו בצמוד למסגדים, לבתי-ספר, למגורי אזרחים וכדומה.

הטלוויזיה יוצרת התרשמות, לא החלטות אסטרטגיות, אולם יש לה השפעה פוליטית, אשר בטווח הארוך עשויה להביא לתוצאות אסטרטגיות. אין תרופה ישירה לעיוות

השיטתי של הסיקור הטלוויזיוני של אירועי התמרדות כמו גם לאיסור להפציץ מחשש לגרימת נזק סביבתי מתוכנן בזדון. אולם קיים פתרון עקיף, אף על פי שהוא עלול להיות קשה מבחינה פוליטית ואף טקטית: תקיפת מנגנון ההנהגה והמנהיגים עצמם, משום שאין איזון כאשר מנהיגים, החושפים בזדון את אזרחיהם לסכנת מוות, זוכים בעצמם לחסינות מפני נקמה.

ישנה, כמוכן, שאלה הרבה יותר רחבה: כיצד יכולים הכוחות המזוינים של מדינות מודרניות, שאינן מוכנות לקבל אבדות בנפש, להתמודד עם תוקפנים המוגעים בלהט של לאומיות או פנאטיות דתית ומוכנים למות למען התהילה או כקדושים? יש הרואים דילמה זו כחסרת תקדים וכבלתי ניתנת לפתרון.

למעשה זו בעיה ישנה מאוד. החיילים המקצוענים, מקבלי השכר והפנסיה ומוכווני הקריירה של הלגיונות הרומאיים נדרשו לפני כ-2,000 שנה להילחם שוב ושוב נגד לוחמים – דוגמת היהודים – ששאפו למוות של תהילה למען השבט או הדת. כבר אז היו המפקדים הרומאיים רחוקים מלהיות אדישים לאבדות בקרב, ולו רק משום שעלותם של גייסות מאומנים הייתה גבוהה, וכוח אדם איכותי היה נדיר. מן המפורסמות, שאוגוסטוס הלך לעולמו כשהוא עדיין מבכה את שלושת הלגיונות שאבדו לגלוס בגרמניה שנים רבות קודם לכן.

מה שנכון הוא שהפתרונות הישנים לבעיה ישנה זו נשכחו

קיבלו את מרותם) מבריטניה ועד יהודה. ראשית, הרומאים נהגו להימנע ככל האפשר ממפגש שאינו מתוכנן ואינו מובנה, גם אם לכוחותיהם בזירה היה יתרון ברור. ככלל העדיפו הרומאים לאפשר לאויביהם לסגת למקומות שבהם בחרו, גם אם היו מבוצרים היטב או חזקים מטבעם, מאשר לעמוד בפני קרב לא צפוי, שגם מספר האבדות בו אינו צפוי.

בכך שהפכו בצורה זו מציאות נזילה למצור, יכלו הרומאים להילחם מערכות שיטתיות וניתנות לשליטה. המצור היה האמצעי שבאמצעותו יכלו הרומאים למצות בצורה הטובה ביותר הן את עליונותם הטכנולוגית באומנות המצור והן את יתרונם הלוגיסטי בהספקה. מקבילה מודרנית, אשר עשויה לעיתים להיות שימושית, היא לאפשר לחתרנים, ללוחמי גרילה ולאויבים חמקמים אחרים להחזיק במתקנים קבועים די זמן כדי להופכם למטרות ראויות להפצצה.

אולם המקבילה האסטרטגית המודרנית של המצור הרומאי היא האמברגו הכלכלי או ההסגר, שהשפעתם אינה נראית או כמעט שאינה נראית בסיקור הטלוויזיוני, אך ביכולתם להשיג תוצאות כבדות משקל. מנהיגים פוליטיים אומנם כמעט אף פעם אינם נכנעים לאיומים כלכליים או אף להסגר בפועל, אך אם אלה מבוצעים באורח אפקטיבי, יש להם תוצאות חומריות אובייקטיביות.

זה היה נכון לגבי עיראק אחרי מלחמת המפרץ, כאשר יבוא האמל"ח הופסק, בעצם, לא עלידי חסימת גבולות עיראק (מה שמעולם לא בוצע), אלא באמצעות הגבלת השימוש בהכנסות מהנפט לרכישות מורשות של מזון, של תרופות, של ציוד לתעשיית הנפט וכדומה. הנפט שיוצא בהברחה לא היה בו די כדי לממן מהלך גדול של התחמשות חשאית מחדש. במבט רחב יותר ניתן לקבוע, כי קשיים כלכליים פוגעים באשראי של המדינות שגרמה להם. מנהיג סרייה, סלובודן מילושביץ, הודח באוקטובר 2000 לא בגלל ההפצצות ב־1999, אלא משום שהסרבים לא היו מוכנים לסבול עוד את הנטל הכלכלי שנגרם עלידי האמברגו הכלכלי נגד מילושביץ. במקרה של ישראל – סגר כלכלי על השטחים שבשליטת הרשות הפלסטינית עלול שלא לתרום דבר להפסקת יידוי האבנים, ירי הצלפים או ההצתות, אולם הוא עשוי להפוך אותם לשעשועים יקרים, אשר האוכלוסייה הנפגעת מכך לא תתמוך בהם לאורך זמן.

שביעות רצון מהישגים חלקיים ואיטיים עומדת בסתירה למנטליות הנפוליאונית, הקוראת למבצעים צבאיים מכריעים, אולם אינה מותאמת לתנאים הפוסט־הרואיים. ברמה הטקטית יש לנוהג צבאי רומאי אחר רלוונטיות מודרנית. די להעלות בזיכרוננו את מראה הלגיון הרומאי כדי להיווכח עד כמה הוקרבה היכולת ההתקפית לטובת צמצום מספר האבדות: המגן המלבני הגדול, קסדת המתכת החזקה, שריון החזה השלם, מגיני הכתפיים והרגליים היו ביחד כה כבדים, עד שהגבילו במידה רבה את הזריזות. הלגיונרים היו מוגנים באופן קיצוני, אך בקושי יכלו לרדוף אחרי אויב בורח או אף לדלוך אחריו, אם נסוג במהירות. יתרה מכך, בניגוד לכל השריון המגן, צוידו הלוחמים רק בחרב

הלגיונרים הרומאיים היו מוגנים באופן קיצוני, אך בגלל המשקל הרב של ציוד המגן שלהם בקושי יכלו לרדוף אחרי אויב בורח

לרוב, משום שגם בתקופה פוסט־הרואית זו התפיסה הרווחת של המלחמה בקרב הממסדים הצבאיים היא עדיין נפוליאונית: היא שמה דגש על פעולה התקפית להשגת מטרות מערכתיות. זו, כפי שיוצג להלן, מנטליות המותאמת בצורה גרועה לתנאים הפוסט־הרואיים.

אם הצבאות המודרניים יתגברו על מנטליות זו, הם יוכלו לעשות מה שעשו הרומאים על מנת לצמצם את אבדותיהם בקרבות נגד עמים פרימיטיביים וקנאים (עמים תרבותיים

מבט על קרב אבו-קיר שבמצרים בין הצבא הצרפתי לצבא העות'מאני (25.7.1798)

ציור של LOUIS LEJEUNE

שביעות רצון מהישגים חלקיים ואיטיים עומדת בסתירה למנטליות הנפוליאונית, הקוראת למבצעים צבאיים מכריעים, אולם אינה מותאמת לתנאים הפוסט-הרואיים

כיום, כאמור, זמינים חומרים הרבה יותר טובים, אולם רק מעט נעשה מבחינה טכנולוגית כדי להתקדם מעבר לשקי החול וגדרות התיל של המאה שעברה, כפי שמעידות התמונות של חיילי ארצות-הברית בבוסניה או של חיילי צה"ל לאורך הגבול עם לבנון. מיליארדי דולרים מושקעים בארצות-הברית על מנת לפתח מטוס קרב מעט יותר טוב, אולם סך תקציב המחקר והפיתוח של אמצעי מיגון הוא מזער. מובן שהקצאת משאבים בהיקף משמעותי לפיתוח ולייצור חומרים ומוצרים לביצורים קבועים, פריקים וניידים, עומדת בניגוד לדגש הנפוליאוני המתמשך על התקפיות, אולם, שוב, היא תואמת את התנאים הפוסט-הרואיים.

בגישה רחבה יותר אפשר להשתמש בסדר העדיפויות ה"רומאי" גם להקצאת משאבים בין זרועות, תחומים ומערכות נשק. הקריטריון המקובל של עלות-תועלת עדיין אינו מבטא באופן מלא את הרגישות הקיימת לאבדות. מבני כוח חלופיים עבור כוחות הים היבשה והאוויר מוערכים עדיין על-פי יחס העלות לביצועים בלי לתת משקל שווה לשיקול של מידת החשיפה לאבדות.

ברור, כמובן, שמידת החשיפה לפגיעה משתנה באורח דרסטי בסוגי כוח שונים – מחשיפה מזערית ביחידות טילים בליסטיים ועד לחשיפה מרבית בחיל רגלים, ושהסכנה לספוג אבדות היא כיום האילוח המכריע בניהול מערכות צבאיות. אך בצבא ארצות-הברית עדיין מקבלים צבא היבשה והנחתים את נתח התקציב הקבוע שלהם, כאילו היו שמישים כבעבר, עת מפקד דיוויזיה שאיבד 100 חיילים ביום עשוי היה להיחשב כמוצלח מאוד. באירופה רווח אותו סדר עדיפויות מיושן, ואפילו בישראל – הנחשבת רגישה לאבדות – סדר העדיפויות הצבאי עדיין אינו משקף את מלוא ההשלכות של אילוח זה.

נחוצה איפוא תפיסה חדשה של המלחמה, גילוי מחדש של המנטליות ה"רומאית" כדי להזריק ריאליזם לא הרואית לטוטליות של ההחלטות הצבאיות – בדיוק כדי להתגבר על עודף מורד הלב שבשימוש בכוח הצבאי.

קצרה (גלדיים) ובשלוש חניות להטלה. ברור שהרומאים ייחסו חשיבות רבה יותר להקטנת שיעור האבדות שלהם מאשר לריבוי אבדות האויבים.

כיום ישנם חומרים טובים בהרבה מברזל ומעור, אולם בשל מתן קדימה – שכבר עבר זמנה – להתקפיות, הושקעו רק מעט מאוד מחקר ופיתוח על מנת לתת לפרט הלוחם צורות מתקדמות של מיגון. למעשה, הציד הטוב ביותר הזמין בתחום זה פותח באופן פרטי על ידי חברות קטנות בהשקעה קטנה, והוא מיועד למכירה לכוחות משטרה. גם בתיכון של כלי רכב משוריינים – למעט טנקי מערכה – מודגשים לרוב הזריזות והעלות הנמוכה על חשבון המיגון.

גם באזורים בעלי רמת סיכון גבוהה נעשה שימוש רב בכלי רכב רכים. הסיבה לכך אינה רק שיקולי עלות, אלא גם רצון להשיג יכולת סיור משופרת וכדומה. העדיפויות הרומאיות – בניגוד לאלה הנפוליאוניות – מתבטאות בכוחות זריזים פחות ויקרים יותר מבחינת הציד והתפעול, ואשר על כן גם קטנים יותר. אולם כוחות מהדגם הרומאי ניתן לשלוח בפועל לקרב ולא נמנעים מלהפעילם מחשש לאבדות.

בדומה לכך מילאו ביצורים קבועים ומתאימים תפקיד חשוב בתפיסות הטקטיות והאופרטיביות המועדפות על הרומאים, שהיו במודע לא הרואיות. למעשה, אם בוחנים את ציודם ואת הכשרתם בבנייה, היו מסווגים היום את הלגיונות עצמם כיחידות הנדסה קרבית ולא כחיל רגלים. אפילו היקפו של מחנה לילה בעת מסע הוגן בקפדנות באמצעות חפירות עמוקות, שבצידן גדרות או קירות אבן. במבט רחב יותר – אלפי קילומטרים של גבולות זכו למיגון באמצעות חומות אבן, גדרות וחפירות נגד פרשים או שורה צפופה של מגדלי תצפית, כשהגבול עבר לאורך נהרות. יתר על כן, כל המכשולים הקווים האלה מוגנו באמצעות כוחות שהיו ערוכים בקרבתם בתוך מחנות מבוזרים. הרומאים היו תמיד נכונים להוציא משאבים רבים כדי להגן על חייליהם היקרים.

אסטרטגיית הנשק הלא קונוונציונלי של צדאם חוסיין

את הנשק הלא קונוונציונלי שייצר ואגר התכוון צדאם חוסיין לנצל לא רק לצורכי הרתעה, אלא גם כדי לעצב מחדש את מפת המזרח התיכון. מהתבטאויותיו לפני מלחמת המפרץ ומההוראות המפורשות שנתן למפקדי הטילים שלו במהלך המלחמה עולה תמונה של מנהיג חסר מעצורים, שמוכן היה לעשות שימוש בארסנל הכימי והביולוגי שברשותו – גם במחיר החרבתה של ארצו. אם יתאפשר לו להפוך למעצמה גרעינית, הוא יכניס את המזרח התיכון לעידן של חוסר יציבות כרוני – מצב העלול להידרדר במהירות ולצאת מכלל שליטה

פרופ' אמציה ברעם

מבוא: ראשית התוכנית הגרעינית הצבאית בעיראק ומניעיה

בנובמבר או בדצמבר 1971 הוזמן הפיזיקאי ד"ר ח'דיר חמזה לפגישה עם שני האנשים שהנהיגו את "הוועדה העיראקית לאנרגיה אטומית", ד"ר מיסר אל-מלאח וד"ר הושאם שריף – שניהם בוגרי אוניברסיטאות אמריקניות וחברים ותיקים במפלגת הבעת' השלטת בעיראק. השניים הסבירו לד"ר ח'דיר חמזה, שתקציב "המועצה" מוגבל מאוד, וכך יישאר, כל עוד לא יצליחו המדענים למשוך את תשומת ליבו של צדאם חוסיין, שהיה אז עדיין סגן נשיא, אך כבר נחשב לאיש החזק של המשטר.

הדרך היחידה למשוך את תשומת ליבו של האיש החזק בבגדאד הייתה, לדעתם, לשכנעו ש"הוועדה לאנרגיה אטומית" רוצה ומסוגלת לעלות על מסלול צבאי: תחילה לרכוש "מחזור דלק גרעיני" אזרחי ואחר כך לעלות דרגה ולפתוח ב"תוכנית מלאה לבניית כלי נשק גרעיניים". ד"ר ח'דיר חמזה מספר כי זמן מה אחר כך הגיע למסקנה ש"ככל הנראה היה זה צדאם שיזם את התוכנית הזאת". מסקנה זו זכתה לאישוש כאשר כבר מ-1972 עברו כל

הדיווחים על התקדמות העבודה היישר לארמון הנשיאות – למשרדו של צדאם – ולא, כפי שנדרש על-פי הפרוטוקול, למשרדו של השר להשכלה גבוהה, שהיה להלכה האחראי לכל פעולות "הוועדה לאנרגיה אטומית".

ב-1973 הועברה "הוועדה" מהמשרד להשכלה גבוהה למשרדו של צדאם, אך בלי שניתן לדבר פרסום כלשהו. בספטמבר 1973 השתתפו מדעני הגרעין של עיראק, ובהם חמזה בכנס השנתי של הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית, וזו הייתה תחילתה של ידידות מופלאה, שהעניקה לעיראק תנופה אדירה במאמציה לפתח נשק גרעיני.¹ מאוחר יותר הגישה גם ארצות-הברית סיוע מוזר מאוד למאמצי עיראק לייצר פצצה גרעינית.²

מדוע דווקא בשלהי 1971 הגיעה הנהגת עיראק (למעשה רק צדאם חוסיין, ד"ר חמזה סבור שהנשיא בכר לא היה מעורב) למסקנה שעיראק זקוקה לנשק גרעיני?

ההסבר לכך הוא כפול: קודם כול, עד ראשית 1971 לא הייתה לצדאם ההשפעה הנדרשת לקבלת החלטה כזאת, והוא לא שלט בתקציבים בהיקף הנדרש. אך במהלך 1970 הצליח סגן הנשיא הצעיר לסלק מהשלטון את שני יריביו הגדולים: חרדאן עבד אל-ע'פאר א-תכריתי וצאלח מהדי עמאש, שני גנרלים מעוטרים ורבי יוקרה. עם סילוקם הפך צדאם לאיש החזק בבגדאד ויכול היה להגשים את משאת ליבו.

ראש המרכז היהודי-ערבי
והמכון לחקר המזרח
התיכון באוניברסיטת
חיפה

שנית, בנובמבר 1971 תפסה איראן את שלושת האסטרטגיים בפתח המפרץ הפרסי: טנב הקטן, טנב הגדול ואבו מוסא. הבריטים עצמו עין, משום שראו בכך פיצוי לשאה הפרסי על כך שיימנע מניסיון לספח בכוח את בחריין (דרישה איראנית ותיקה). נסיכויות המפרץ קיבלו זאת באי-רצון, אך לא רצו להתעמת עם השכנה האדירה.

רק עיראק נזעקה, כיוון שהאיים האלה חולשים על המוצא היחיד שעומד לרשותה אל האוקיינוסים. כזכור היו איראן ועיראק החל מאביב 1969 במצב של עימות, שכלל גם תקריות אש, בשל סכסוך על הריבונות בשטח אל-ערב, וכיבוש האיים נתפס בגדאד כחלק ממצור איראני. משטר הבעת' פנה לכל מדינות ערב לסיוע,

אך נענה בקול ענות חלושה. אנואר א-סאדאת, שלא שכח את התמיכה העיראקית בהפיכה הקומוניסטית בח'רטום במאי 1971 נגד בעל בריתו, גנרל נומיירי, אף שלח ברכות לשאה. רק משטר הבעת' בדמשק, האויב הקשה ביותר של בגדאד מלבד השאה,

פירסם הודעת תמיכה בעיראק וגינוי לאיראן.

מהתקשורת העיראקית בחודשים נובמבר-דצמבר 1971 עולות תחושות של זעם אין-אונים ושל בדידות קשה.³ תחושה זו התעצמה עוד יותר משום שהתברר כי כשלו כל ניסיונותיה של בגדאד להפיל את משטר הבעת' בדמשק, לערער את משטרו של המלך חוסיין בעמאן ולהביא למהפכות בעת'ות או פרו בעת'ות במונרכיות של המפרץ. אפילו תמיכתה בהפיכה הקומוניסטית בח'רטום לא הניבה לבגדאד את הפירות המקווים. בגדאד הייתה מבודדת ושנואה בעולם הערבי יותר מכל בירה אחרת, והסכסוך על השטח אל-ערב עם איראן היה רק בראשיתו. גרוע מזאת: איראן הייתה

בת חסותה של ארצות-הברית, בעוד שהיחסים בין בגדאד למוסקבה היו מתוחים מאוד, משום שצדאם חוסיין רדף את הקומוניסטים. עיראק נותרה ללא כל עורך אסטרטגי, שכן ברור היה ששום מדינה ערבית לא תיחלץ לעזרתה, ושאפילו הסובייטים יהססו לעשות זאת. גם הפיכה פרו עיראקית במדינה ערבית כלשהי לא נראתה באופק.

תרופתו של צדאם לנחיתות האסטרטגית המסוכנת שלו ושל משטרו מול איראן של השאה הייתה משולשת: ראשית, שיפור יחסים מהיר עם ברית-המועצות, שכלל הענקת מחילה לאותם קומוניסטים שנשארו עדיין בחיים ושביית נשק ביניהם לבין

המשטר; שנית, ב-1975 הוא החליט כי עד שירווח אין מנוס מוויתורים טריטוריאליים מפליגים לאיראנים בתמורה להפסקת התמיכה במרד הכורדי (ששכן מאז ההסכם העיראקי עם המולא מוצטפא אל-ברזאני במארס 1970, אך הגחלים היו רוחשות עדיין). ולבסוף – ומה שחשוב ביותר במבט לטווח הארוך – הוא החל לתכנן את הפיכתה של עיראק למעצמה גרעינית. ככל הנראה הייתה המגמה בעיקרה הגנתית: רק כך יכולה הייתה עיראק לפצות את עצמה על חוסר תמיכה ערבית וסובייטית מול העליונות של האויב האיראני. לדבריו של ד"ר חמזה מדובר היה במאמץ שאמור היה להימשך 20 שנה. זהו טווח ארוך, אך לא ארוך מדי: ב-1971 היה צדאם רק בן 34.

ייתכן מאוד שצדאם גם חשש ממאמץ גרעיני של השאה האיראני והחליט להקדימו. צדאם הקפיד על סודיות מוחלטת, וכשבשנת 1973 דלף מידע על תוכניתה הגרעינית הצבאית של עיראק לסניף המפלגה בלונדון וממנו למודיעין הבריטי, פיטר צדאם את שני

הממונים: מלאח ושריף. במקומם בא ד"ר ח'אלד אבראהים סעיד, שחזר לעיראק מאירופה עם דוקטורט בפיזיקה של המצב המוצק והיה גם איש מפלגה בכיר. משנה זו זכה מרכז המחקר הגרעיני בתוויית'ה – ובעיקר "בניין 9" שבו נעשה עיקר המחקר – להקצבות כספיות נדיבות מאוד. (הבניין הושלם ב-1974).

ב-1973 נשלח גם ד"ר חמזה לארה"ב עם תקציב מדהים לאותה תקופה – 3.5 מיליון דולר – כדי שיערוך מסע קניות, והוא חזר עם כל טוב. מאותו שלב שוב לא נדרש שום אישור משר ממשלה כלשהו; הכול נעשה באישורו של צדאם.

ב-1976 קיבלו את האחריות המקצועית ד"ר חוסיין שהרסתאני (על החלק הכימי של הפיתוח) וד"ר ג'עפר ג'עפר (על החלק הגרעיני-פיזיקלי). עם זאת ההתקדמות הייתה איטית ביותר. רק באמצע 1979, כשצדאם נעשה נשיא, ניתנה דחיפה נוספת לפרויקט.⁴ באותה עת הייתה עיראק שוב בעימות עם איראן – הפעם תחת הנהגתו של חומייני – אך גם חלומות הגדולה של צדאם עלו מדרגה.

באותו שלב נקראו המדענים ל"שיחות מוטיבציה". חוסיין שהרסתאני, שיעי עם קשרים טובים באיראן, סירב לשתף פעולה. הוא נאסר בדצמבר 1979 ועונה על מנת "לרככו".

את ההחלטה לצאת למלחמה נגד איראן קיבל צדאם לבדו, בלי

אחייו של צדאם: "על מנת להתוות מחדש את מפת המזרח התיכון דרוש לעיראק מחסן נשק גרעיני"

אימונים בטק"ק נושא חל"כ

טען צדאם – תכפה עליהם ישראל לא רק נסיגה מטריטוריות, אלא גם שינויים במערכת החינוך והתרבות על-ידי איום גרעיני. ישראל – הוא הוסיף ואמר – אפילו תכריח את הערבים לשנות את כתבי הקודש שלהם, כך שייציגו את היהודים באור חיובי ויותר ותמנע מהם כל קדמה מדעית. רק נשק גרעיני לערבים ייצור את שיווי המשקל הרצוי ויציב את הזירה, כפי שקרה ביחסי מזרח-מערב.

צדאם דיבר על פצצה ערבית, אך ניתן היה להבין מדבריו, כי עיראק כבר מצויה ברמה מדעית כזאת, שיש ביכולתה לעסוק בנשק כזה. הוא גם רמז שהמאמץ הגרעיני יימשך באומרו שמעתה צריכים "הטכנאים" לדעת שגם עליהם האחריות להגנת עמם בעיראק ובעולם הערבי. האומה, לדבריו, תמשיך "להסתער קדימה לקראת מטרתה" המדעיות והטכנולוגיות. "מה שהם הרסו היום, אנו מסוגלים לרכוש מחר... עד שלא יוכלו עוד להרוס את בסיס הציוויליזציה שלנו... אנו תמיד הופכים כל לקח לפרוגרמה... שתוסיף לגדולתה של עיראק בשירות האומה הערבית".

א-י אפשר להבין דברים אלה אחרת מאשר הבטחה לבנות למען עיראק מחסן נשק גרעיני, שישראל לא תוכל להשמידו, ולהשתמש בו גם על מנת להנהיג את העולם הערבי. צדאם גם הודה שבראשית 1979 פנה "למדינות ידידותיות" בבקשה שיעמידו לרשות עיראק כלי נשק, "שיגרמו לישראל להסס" בטרם תתקוף את הכור העיראקי, אך הבקשה נענתה בשלילה.⁹ אין שום ספק שצדאם התכוון לטילים לטווח בינוני, מה שנמנע ממנו ב-1981 הוא הגשים עשר שנים מאוחר יותר: באפריל 1990 הוא איים כי "ישרוף את מחצית ישראל", אם זו תכה במתקנים עיראקיים, ובינואר 1991 שילח עשרות טילים – אם כי לא כתגמול על פעולה ישראלית, אלא כחלק מתפיסה אסטרטגית רחבה יותר. יחד עם זאת יש לזכור שב-1981 הייתה עיראק בעיצומה של מלחמה

קשה נגד איראן, ואפשר לשער שצדאם חשב על נשק גרעיני גם בהקשר (ואולי בעיקר בהקשר) העיראקי-איראני. בנאומו הציע איפוא צדאם לעולם (ולישראל) לשעתק את אסטרטגיית "ההשמדה ההדדית המובטחת" (MAD – Mutual Assured Destruction) שנתקיימה באותה עת בין מעצמות העל ולהעבירה למזרח התיכון, אף שהודה באותו נאום, כי אין כל אפשרות שהערבים יקבלו את ישראל כחברה בקהילה המזרח תיכונית בשל אופיה התוקפני והמתפשט. "בלי שים לב לכוונותיה של עיראק", הצהיר, על המעצמות להעביר לידיה (או "לידי הערבים", כלשונו) מחסן נשק גרעיני. ניתן להסיק מדבריו שמאזן האימה הגרעיני הוא מערכת אסטרטגית כה יציבה, עד כי גם אם עיראק רוצה בהשמדת ישראל, היא תימנע מכך בשל הסיכון הכרוך בכך, כשם שישראל תימנע – מאותה סיבה – מניסיונות התפשטות וסחיטה גרעינית.

צדאם חוסיין - נשיא עיראק

להתייעץ עם איש, באפריל 1980.⁵ שבועות אחדים לפני המתקפה העיראקית, בקיץ 1980, נפגש ברזאן תכריתי, אחיו למחצה של צדאם, עם שהרסתאני בבית-הסוהר. בשיחה הציג ברזאן בפני שהרסתאני את חזון "המזרח התיכון החדש" שלו ושל אחיו הבכור: "אנו רוצים יד חזקה על מנת להתוות מחדש את מפת המזרח התיכון, ולשם כך דרוש לעיראק מחסן נשק גרעיני", אמר. ברזאן לא אמר כיצד תיראה המפה המזרח תיכונית החדשה על-פי חזונו של צדאם, אך לשהרסתאני לא היה ספק שכוונתו הייתה להתפשטות טריטוריאלית.⁶

החוליה הראשונה כבר הייתה במקומה – הכור הגרעיני בן 40 המגוואט, שעל הקמתו הוחלט כבר ב-1973. בסוף התהליך הייתה הכוונה "לנצל את הידע ואת התשתית שיווצרו לייצור פלוטוניום בדרגת זיקוק המתאימה לנשק גרעיני".⁷

לאחר השמדת הכור הגרעיני "תמוז" (או "אוסיראק") מתוצרת צרפת על-ידי ישראל ביוני 1981 פנתה עיראק לפיתוח דרכים חדשות לייצור נשק גרעיני. היא זנחה את הפלוטוניום ועברה לזיקוק אורניום 235 בעיקר בשתי שיטות: קליוטרונים Electromagnetic Isotopic Separation – EMIS) והעשרה באמצעות דיפוזיה של גזים. הקליוטרונים נחקרו ונבנו באותו בניין שבו ביקרה אחת לכמה חודשים הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית, אך אנשיה הגבילו תמיד את בדיקותיהם למקומות שפתחו בפניהם העיראקים ולא ניסו להיכנס לאולמות אחרים.⁸

ראשיתה של האסטרטגיה הלא קונוונציונלית של עיראק

שבועיים לאחר הפצצת הכור הגרעיני ולאחר נאומו של ראש ממשלת ישראל, מנחם בגין, שבו הודיע כי ישראל לא תוכל לאפשר לארץ ערבית כלשהי לייצר נשק גרעיני, באה תשובה עיראק בנאום של צדאם בפני שרי ממשלתו בישיבה מיוחדת. השהיית הנאום לתקופה כה ארוכה והפורום שבו נאמרו הדברים מרמזים על מידה רבה של שיקול דעת. יש לזכור כי הנאום נישא כשנתיים לפני שהיו לעיראק כלי נשק כימיים ושבע שנים לפני שעמדו לרשותה טילים לטווח בינוני במספר ובאיכות שיאפשרו שימוש אסטרטגי. לייצור פצצות גרעיניות, ובוודאי שלייצור ראשי-נפץ גרעיניים, נדרשו לפחות עוד 10 שנים.

בנאומו קרא צדאם לכל האומות המתנגדות לשעבודן של אומות על-ידי אומות אחרות והמחויבות "לביטחון ולשלום" לסייע לערבים להשיג נשק גרעיני. רק כך – קבע – ייווצר "מאזן אימה", ורק כך תימנע סחיטה גרעינית ישראלית של הערבים. ללא נשק גרעיני ברשות הערבים –

היה לטעות בכך שתגובה עיראקית קשה – בלי ספק שימוש בטילים נושאי ראשי-נפץ כימיים, שנזכרו קודם לכן בנאום – תבוא רק אם ישראל תתקיף את עיראק עצמה. האזהרה העיראקית באה – כמעט בוודאות – כתוצאה מחששות עיראקיים שישראל תתקוף.¹³ מתקן הקליטורנים נחנך כשישה שבועות קודם לכן בטרמיה.¹⁴ אין זה ברור מה הביא את העיראקים להערכה שהתקפה ישראלית ממשמשת ובאה, אך לחמזה ולמרואיינים אחרים לא היה ספק שישראל עמדה לתקוף שוב.

תגובתה של ממשלת ישראל בהנהגתו של יצחק שמיר הייתה זהירה מאוד. אומנם נשק כימי אינו שקול כנגד נשק גרעיני, אך לא הייתה ודאות שאין לעיראק ראשי-נפץ ביולוגיים: ההגדרה "נשורף" יכולה הייתה להתפרש גם כזיהום בקטריולוגי, למשל באנטרקס (גחלת), שמזהם שטחים נרחבים למשך שנים רבות.¹⁵ ישראל הייתה ערה, כמובן, לשימוש שנעשה בנשק כימי במלחמת עיראק-איראן, אם כי יש לזכור שלאיראן לא

הייתה תשובה לנשק זה, בה בשעה של ישראל היו מספר תשובות.

עם זאת לא הייתה ישראל ערה עד כמה הרחיקו העיראקים בתכנון השימוש האסטרטגי בחל"כ. לדברי גנרל שני כוכבים (ליוואא) ופיק סאמראאי, שהיה לזמן קצר ראש המודיעין הצבאי בפועל, תיכנן צדאם לכפות על איראן לסיים את המלחמה – אם זו תתקש להמשיך בה – באמצעות הפצצת טהראן בפצצות ובטילים כימיים. כדי שהאבדות יהיו מקסימליות, תוכנן להנחית הפצצה כבדה קונוונציונלית לפני ההפצצה הכימית. הפצצה כזאת – העריכו העיראקים – תנפץ את הזוגיות בכל העיר, ואז יוכל הגז לחדור לבתים ללא שום קושי.¹⁶

אך גם בלי לדעת על התכנון הזה נראה שחששו בישראל כי נשיא עיראק עלול לתת פקודה ללחוץ על ההדק מתוך בהלה, ונעשה הכול כדי לשדר לצד העיראקי שאין כל תוכנית מתקפה.

צדאם השיג איפוא את שלו: אם אכן תיכננה ישראל פעולה כלשהי, הפעולה בוטלה, וגם אם לא תיכננה פעולה כזאת, ניתן היה לטעון כי ישראל ביטלה פעולה מתוכננת בעקבות האיום העיראקי. ואכן, מראיון עם כתב אירופי ששהה אז בבגדאד עולה שהקצונה העיראקית, שמעולם לא העריכה במיוחד את צדאם למרות דרגות הפילדמרשל שלו (הוא מעולם לא שירת בצבא), הייתה מלאת התפעלות: במחי יד (או ליתר דיוק בהבל פה) יצר, לדעתם, צדאם מצב של

המנהיג העיראקי התעלם מחמישה הבדלים בין שתי המערכות: המעצמות והמזרח תיכונית.

1. למעצמות מעולם לא הייתה מחויבות פוליטית-אידיאולוגית להשמדת המדינה היריבה, רק לשינוי המשטר הפנימי בה. צדאם עצמו הצהיר חודשים אחדים קודם לכן: "כערבים בכל מקום וכאן בעיראק עלינו להיות נחושים שלא להיות מובסים על-ידי האויב הציוני הגזלן, וליצור את כל התנאים והדרישות לשם ניצחון על האויב כדי להשיב את ארצנו הקדושה בפלסטין... האויב הציוני עלול אפילו להשתמש בפצצות גרעיניות נגד המולדת הערבית... חובה עלינו להיות נחושים ליצור את כל הנדרש לניצחון על האויב ולהשיב את זכותנו".¹⁰ מחויבות כזאת היא מקור לאי-יציבות כרוני – מצב שלא היה קיים ביחסים בין שתי מעצמות העל. 2. היציבות השלטונית של המשטרים במזרח התיכון – ועל כן גם האחריות שמאחורי האצבע הלוחצת על ההדק הגרעיני – פחותה מזו שאיפיינה את ברית-המועצות ואת ארצות-הברית.

3. בין ישראל לעיראק מעולם לא הייתה תקשורת ישירה, ולכן לא ניתן היה בעבר – וגם לא ניתן היום – לנטרל בעיות ומשברים באמצעות שיחה בין המנהיגים או באמצעות החלפת מסרים. לנטרול משבר גרעיני דרושה תקשורת בזמן אמיתי.

4. המרחקים בין בירות ערב לישראל קצרים בהרבה מאלה שבין מוסקבה לווינגטון, ולכן גם זמן התגובה קצר בהרבה. 5. גודלה הזעיר של ישראל יוצר את הרושם שהיא פגיעה הרבה יותר ממדינות ערב למכה

גרעינית. יש בכך פיתוי רב להנחית "מכה ראשונה" כל עוד לא שוכנעו הערבים שיש לישראל יכולת "מכה שנייה", ושכנוע כזה יהיה קשה ליצור. לפחות בעיראק נשמעו דעות שישראל פגיעה יותר לנשק לא קונוונציונלי מאשר מדינות ערב.¹¹

אולם – כפי שננסה להראות גם בהמשך – לפחות מאז 1979 לא היו מטרותיו של צדאם מוגבלות רק להרתעה הדדית או להתגוננות.

אסטרטגיית הנשק הלא קונוונציונלי ערב הפלישה לכוויית

ב-2 באפריל 1990 איים צדאם בפגישה עם קציני צבאו, כי אם תעז ישראל שוב "להכות במפעלי מתכת כלשהם... אני נשבע באלוהים שנשורף את מחצית ישראל, אם זו תנסה [לעשות משהו] נגד עיראק".¹² היה בדברים גם רמז עמום לחובתה של עיראק לסייע לאחיותיה הערביות, אך אי-אפשר

חילים צרמנים בערב הסעודית ערב המלחמה

משמע: עיראק תספק מטרייה לא קונוונציונלית לאותם ערבים שיבקשו זאת ממנה, דהיינו שיכירו בבכירותה ובהנהגתה.

בראיון עם ד"ר חמזה שנים רבות לאחר מכן הוא אמר לי שכבר בראשית שנות ה-70 הניחו המדענים שהנשק הגרעיני דרוש לצדאם לא על מנת להגיע למלחמה עם ישראל, החמושה בנשק גרעיני רב ובטילים, אלא על מנת להשיג הגמוניה ערבית. נראה שנאומו זה של צדאם מאשר הנחה זו, אלא שבכך לא הסתיים רגע ההתלהבות של נשיא עיראק, מייד לאחר הנאום על "שרפת

חצי ישראל" מה-2 באפריל ביצע צדאם נסיגה טקטית בשל התגובה הבינלאומית. בעקבות התערבות אמריקנית ומצרית ולאחר שצבר נקודות בבגדאד ובעולם הערבי ואולי אף יצר את אפקט ההרתעה שרצה להשיג, חזר בו צדאם והודיע כי ישתמש בנשק כימי רק בתגובה להתקפה גרעינית ישראלית על בגדאד. בשיחה שניהל עם חמישה סנאטורים פייסניים שבאו מווינגטון לבגדאד אף חשף נדבך נוסף במדיניות הלא קונוונציונלית שלו: הוא דיווח להם כי כבר יצר גרסה עיראקית של "מכונת יום הדין" ("Doom's Day Machine"):

"הוריתי למפקדים של בסיסי האוויר ושל... יחידות הטילים כי די בכך שתשמעו שישראל השליכה פצצה גרעינית על איזשהו מקום בעיראק, ואז תהיה זו חובתכם לקחת כל דבר שיכול לשאת בינארי (כימי) לישראל ולשלוח זאת אל הטריטוריה שלהם. זאת כיוון שייתכן שאהיה בבגדאד, כשאני מכנס פגישה עם המנהיגות, והפצצה הגרעינית [הישראלית] תיפול עלינו [ולא נוכל להוריד פקודת תגמול]".²¹

בכך חזר צדאם לתפיסה הקלאסית של מאזן האימה ושל MAD והוא אף העלה שוב את דרישתו מ-1981 שארה"ב "תשאל" לעיראק מספר פצצות גרעיניות על מנת "לשמור על השלום".²² ועל מנת שההתרעה הכימית לא תישכח, המשיך צדאם לרמוז שישתמש בכל הארסנל העיראקי גם בתגובה להתקפה ישראלית קונוונציונלית.²³

בנאומו בוועידת "המועצה לשיתוף פעולה ערבי" (ACC Arab Cooperation Council) - עוד קודם לכן רמז צדאם שיזמתו להציע מטרייה עיראקית לערבים באה כתחליף למטרייה הסובייטית הנעלמת.²⁴

הרתעה הדדית עם מדינת אויב, שלעיראקים לא היה שום ספק שהיא מעצמה גרעינית (כפי שהצהיר צדאם עצמו, למשל בנאומו לממשלתו ביוני 1981), שלא במפתיע ביטאה העיתונות העיראקית הערצה דומה.¹⁷

אך נאומו הפרובוקטיבי של צדאם יצר מצב חדש באיזור כולו: בעקבותיו זינקה הפופולריות שלו בעולם הערבי לגבהים חסרי תקדים. הוא הצטייר כגיבור לאומי ערבי, המדבר עם ישראל "בגובה העיניים".¹⁸ להערצה חדשה זו הייתה השפעה משכרת על מנהיג שזה עתה יצא ממלחמה נוראה בת שמונה

שנים נגד אויב מוסלמי, ושמעמדו בארצו ובעולם הערבי היה עד אז בעייתי. הוא החליט לנצל את ההצלחה עד תום, ובמשך חודש אפריל העלה את רף המחויבות הפומבית שלו להכות בישראל "בכל מה שיש לנו" (דהיינו גם בטילים עם ראשי נפץ כימיים ואולי ביולוגיים), אם זו תפגע בריבונות של "כל מדינה ערבית שהיא".

מאותו שלב הציב נשיא עיראק את עצמו ואת ארצו – לפחות במישור ההצהרתי – כמגיני העולם הערבי כולו על ידי כך שפרס מעליו את "המטרייה הטילית" העיראקית. הלא קונוונציונלית.¹⁹ אומנם סביר מאוד להניח שצדאם לא התכוון באמת להגן על כל העולם הערבי ממאוריטניה ועד סוריה – כפי שהתיימר לעשות בנאומו – אלא רק על ירדן, שעימה היו לו קשרים אסטרטגיים מיוחדים, אך הרטוריקה הייתה בהחלט מעצמתית.

כדוגמא לסגנון הנאומים

של צדאם באפריל 1990 אפשר להביא את דבריו בסעודת שבירת הצום באחד מערבי הרמדאן בהשתתפות חברי המועצה של מפקדת המהפכה (הגוף השלטוני העליון) והמטכ"ל העיראקי:

"אם מישהו במקום כלשהו על כדור הארץ – ויהא גודלו אשר יהא – ינסה לתקוף איזשהו ערבי שירצה לקבל את עזרתנו, אנו נגיב נגד התוקפן... אם נוכל, נזרוק אבנים; אם נוכל, נשגר טילים; אם נוכל, נכה בכל טילינו, פצצותינו ובכל יכולותינו... נעשה אותם חולים מאוד... העיראקים יאמרו להם (לאויבים) מתי לנשום".²⁰

מפעול הפוספטים העיראקי באר-קאם, שעל-פי ההערכות הוסתרו בו משגרי טק"ק - לאחר הפצצתו על-ידי מפציצי B-52

לתקן את שגיאותיו של הנשיא, אך האירוע כולו גם הראה באיזו קלות נסחף צדאם ונישא על גלי ההתלהבות, אפילו זו התלהבות מחושבת. מרכיב החישוב מוזכר כאן, משום שיייתכן מאוד כי הרגע שבו עמד צדאם על עליית הפופולריות שלו בעולם הערבי, הוא הרגע שבו החל לחשוב באופן מעשי על כיבוש כוויית. לשם כך הוא חייב היה לשמור על התנופה שהביאה להצבתה של עיראק בראש האומה הערבית. וכיוון ששחרור פלסטין (או לפחות החזרת ישראל לגבולות ה-4 ביוני 1967) הוא בבת-העין של המדיניות הפאן-ערבית, ראה צדאם צורך להציב את עיראק בראש העולם הערבי גם בתחום הזה. ואכן מאוחר יותר, עם כיבוש כוויית, הוא קשר את כיבושה של המדינה הערבית הקטנה עם הבטחות נוספות שהדבר יסייע לשחרור פלסטין.

חשוב להדגיש שבשנים 1989-1990 ייחסו דוברים עיראקים את המאמץ הלא קונוונציונלי שלהם גם לצורך להתגונן בפני איראן, שעמיה לא הושג הסכם שלום. צדאם עצמו אף רמז לראש ממשלת טורקיה, כי אם זו לא תתחשב בצורכי המים של עיראק, הוא יפנה את עוצמתו החדשה נגד השכנה מצפון, כיוון שזו הפכה להיות חשופה בשל התפוררות נאט"ו.²⁶

האסטרטגיה הלא קונוונציונלית בזמן משבר כוויית

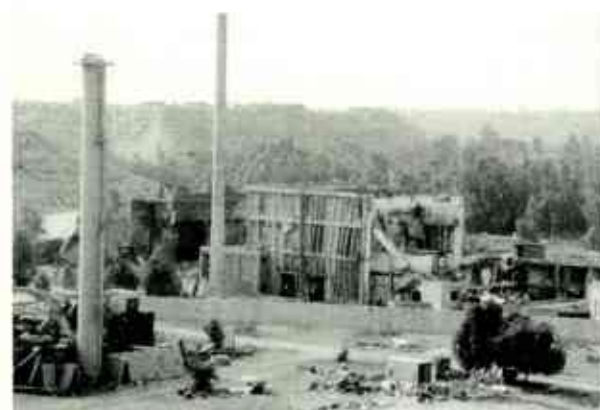
זמן קצר לאחר הפלישה לכוויית הזהירה עיראק, כי כיוון שמטוסים ישראליים משתתפים בהכנות הקואליציה למלחמה, תגיב עיראק, בין השאר, באמצעות תקיפת ישראל.²⁷ עם זאת לא כללו ההצהרות העיראקיות איום שבמקרה כזה תשתמש עיראק בנשק לא קונוונציונלי (כימי או ביולוגי), אלא אם כן ביטויים כגון: "מכות הרסניות" ו"אוי להם" יש לפרש כאיום בהפעלת נשק לא קונוונציונלי.²⁸ לדעת, זו אינה הפרשנות הנכונה.

הסגנון העיראקי השתנה עם פרוץ קרבות, ובעיקר כשהחל להתברר היקף הנזק שנגרם לצבא מהפצצותיהן של בעלות-הברית ועם התקרב מועדה של המתקפה הקרקעית. כך, למשל, בראשית פברואר, אחרי כשבועיים של הפצצות, הכריז דובר עיראקי כי עיראק תשתמש בכל כלי הנשק שברשותה, כולל נשק להשמדה המונית, וכי לא תוותר על סנטימטר מאדמתה "מזאחו (שבכורדיסטן) ועד כוויית".²⁹ הפיקוד הצבאי העיראקי איים לעשות שימוש בנשק חדש וסודי שיכריע את גורל המערכה, וממש בטרם החלו גיסות הקרקע של הקואליציה לנוע, הודיע צדאם באופן דרמטי מאוד, כי הוא מבקש את סליחתם של "אנשי הצדק" בעולם על "כל פעולה" שעיראק תנקוט בקרוב.³⁰

במערב נפוצו אז ידיעות – אולי בעקבות הדלפה עיראקית מכוננת – כי צדאם הסמיך את מפקדי השדה שלו להשתמש על-פי שיפוטם בחומרי לחימה כימיים במהלך הקרבות. על-פי דיווחי ה"סאנדיי טיימס" וה"סאנדיי אקספרס" דיווח המודיעין הבריטי לקבינט כי "השאלה כבר אינה האם, אלא מתי" ישתמשו העיראקים בנשק כימי בזירה

בתחילת מאי 1990 עלה המנהיג העיראקי שלב נוסף ומסוכן מאוד בסולם האסטרטגיה הלא קונוונציונלית. מייד לאחר שפרסה עיראק את המטרייה הלא קונוונציונלית שלה על כל העולם הערבי בהבל פה, נפגש צדאם עם יאסר ערפאת. הפגישה התקיימה ב-19 באפריל, אך הסטנוגרמה שלה התפרסמה רק כשלושה שבועות מאוחר יותר – אולי כדי לאפשר לסנאטורים האמריקנים לחזור הביתה שבעי רצון. בפגישה דרש צדאם מערפאת לדבוק בעקרונותיו ולהימנע מווייתורים כלשהם לישראל:

"האח הנשיא [ערפאת], מעתה ואילך לא נזדקק עוד לשום ויתורים או מאמצים פוליטיים, שכן אתה ואני יודעים כי הם חסרי תועלת; הם רק מגבירים את יחירות האויב... מעתה... לא שלום, לא הכרה ולא משא ומתן [שלושת הלאווים של ח'רטום]... אנו נתמוך בה [באינתיפאדה] על-ידי כוחות האוויר והטילים המיומנים שלנו על מנת להנחית מהלומה

הכור העיראקי "תמוז", שהופצץ על-ידי ישראל, הופצץ שוב על-ידי האמריקנים במהלך המלחמה. התמונה שלעיל צולמה על-ידי איש צוות מיקוח שול האו"ם זמן קצר לאחר תום "סופת מדבר"

על האויב ולהביסו, אפילו בלי לוחמה קרקעית... לא הפחתנו את כוחנו הצבאי [לאחר הפסקת האש עם איראן], ואפילו חיזקנו אותו".³¹

את הבטחתו של צדאם לערפאת ניתן היה לפרש כמעבר ממדיניות של הרתעת ישראל מלפעול למדיניות של אופנסבה עיראקית לא קונוונציונלית נגד ישראל – פחות או יותר לאלתר. באותה סטנוגרמה היו גם רמזים, שניתן היה להבינם באופן מוגבל יותר: מעבר מהרתעה, רחבה ככל שתהיה (הכוללת את כל העולם הערבי), לכפייה. משמעות הדבר: הבטחה לכפות על ישראל – באמצעות איום לא קונוונציונלי – לסגת מהשטחים שכבשה ב-1967.

בתוך ימים אחדים הוציאה סוכנות הידיעות העיראקית הודעת הכחשה: הסטנוגרמה הייתה בלתי מדויקת, שכן הנשיא מעולם לא אמר דברים אלה. משהו כנראה לחש על אוזנו של צדאם כי הרחיק לכת, וכי הוא עלול לדרדר את עיראק למלחמה הלא נכונה. ההכחשה המחישה איפוא שניתן

מאות קילומטרים מבגדאד), והם ישוכנעו שהסיבה לכך היא התקפה גרעינית על בגדאד, עליהם לשגר טילים כימיים וביולוגיים לעבר ישראל.

עד כאן הפקודה כמעט מובנת מאליה, שכן מדובר בתגובה, לא ביוזמה. וכיוון שהזהיר את ארה"ב מראש באפריל 1990 מפני תגובה כזאת, ייתכן שצדאם האמין כי די באזהרה ההיא, שכן הייתה זו הרתעה גלויה, קלאסית.

אך צדאם מסר למפקדי הטילים שלו פקודה מקדימה נוספת: גם אם יתברר להם שבגדאד מוקפת על-ידי צבאות האויב, והקשר עימו ינותק,

עליהם לשגר לעבר ישראל טילים כימיים וביולוגיים. פקודה זו בעייתית הרבה יותר. לאחר כל ההתראות שקיבלו מהאמריקנים ומהישראלים לא יכול היה להישאר ספק אצל האסטרטגים העיראקים כי על התקפה לא קונוונציונלית כזאת סביר מאוד שישאל תשיב במתקפה לא קונוונציונלית, אולי גם גרעינית. צדאם חייב היה להבין שבתגובה על "שרפת מחצית ישראל" "תשרוף" ישראל לפחות את בגדאד, ואולי גם את עיר ילדותו תכרית ואת כפר הולדתו עוג'ה או תמיט עליהם אסון תנ"כי שממדיו דומים.

בלי כל קשר לתכנון הישראלי המעשי, שעליו אין לכותב מאמר זה שום מידע, חייב היה נשיא עיראק לקחת בחשבון את התגובה הקשה ביותר מצד מדינה, שהוא האמין כי יש לה נשק גרעיני רב, ואין לי כל ספק שהוא אכן לקח זאת בחשבון.

מהי משמעות הדבר? נראה כי המסקנה ברורה למדי: צדאם היה מוכן להסתכן בהשמדת בגדאד ותכרית על רוב

תושביה, ובלבד שבגדאד לא תיפול לידי בעלות הברית. במילים אחרות: תפיסתו הייתה שאם עליו לאבד את בגדאד ואת השלטון בעיראק, מוטב שבגדאד תושמד על רוב אוכלוסייתה.

תפיסה זו של "אחרי המבול" אינה זרה לנשיא עיראק, משיחות עם חברים ותיקים במפלגת הבעת' העיראקית,

הכווייתית. דיווחים אלה אושרו על-ידי המודיעין האמריקני.³¹

גם בשטח עצמו היו אינדיקציות לכך שהעיראקים מכינים "קבלת פנים כימית" לכוחות היבשה של בעלות הברית ואולי אף מתכוונים לשגר טילים בעלי ראשי-נפץ כימיים לעבר ישראל.

כיום ברור שהייתה זאת דיסאינפורמציה עיראקית, שנועדה להרתיע את בעלות הברית מלהתחיל בשלב הקרקעי. אילו הצליחה ההרתעה, הייתה עיראק שולטת בכוויית עד היום, ועל איומים – בדרך-כלל – אין

נענשים. גם ייתכן שהעיראקים ציפו לראות מה תהיה תגובת המערב על איומיהם. כיוון שהתגובה הייתה משכנעת למדי,³² הגיע צדאם למסקנה שכל עוד אין בגדאד עצמה בסכנה, לא ישתלם לו להפעיל נשק כימי וביולוגי: שימוש כזה לא רק שהיה מביא להשמדת הצבא העיראקי (לא הייתה ודאות שארה"ב תימנע משימוש בנשק גרעיני טקטי), אלא גם סביר מאוד להניח שהיה מחייב את בעלות הברית לכבוש את

בגדאד עצמה.³³ צדאם יכול היה להעריך שזו תהיה התגובה האמריקנית, ולכן כל עוד היה סיכוי טוב לכך שהאופנסיבה של בעלות הברית תסתיים רק בשחרור כוויית, לא הכול היה אבוד, ועל כן לא היה גם טעם להשתמש ב"נשק יום הדין" – כימי או ביולוגי.

פקודת השיגור, משמעותה ומבצעה

בשיחות עם שלושה מפקחים – מהבכירים ביותר – של סוכנות האו"ם לפירוק הנשק בעיראק נאמרו לי דברים

זהים לגבי המידע שקיבלו על מדיניות השימוש בחל"כ שנקטה עיראק בזמן המלחמה. בשיחות עם גנרלים עיראקים נאמר להם על-ידי יותר מאדם אחד כי בזמן מלחמת המפרץ נהג צדאם בדיוק באופן שתיאר בשיחתו עם הסנאטורים האמריקנים באפריל 1990. הוא פקד על קציני הטילים שלו כי במקרה שינותק הקשר עימו (הם ישבו במדבר במרחק של

"אנו נתמוך בה [באינתיפאדה] על ידי כוחות האוויר והטילים המיומנים שלנו על מנת להנחית מהלומה על האויב ולהביסו, אפילו בלי לחמה קרקעית... לא הפחתנו את כוחנו הצבאי נלאחר הפסקת האש עם איראן], ואפילו חיזקנו אותו"

נגמ"ש B.M.P-1 עיראקי ברחובות כוויית

כל עוד היה סיכוי טוב לכך שהאופנסיבה של בעלות הברית תסתיים רק בשחרור כוויית, לא הכול היה אבוד מבחינתו של צדאם חוסיין, ועל כן לא היה גם טעם להשתמש ב"נשק יום הדין" – כימי או ביולוגי

המסכה והחדר האטום

הפתרון שנמצא לכלל האוכלוסייה האזרחית במדינת ישראל היה מקורי וייחודי

"הביטחון המיוחד" במערכת המקלטים הנרחבת של המשטר.

סיכום

אין סיבה לדחות את מסקנתם של מדעני הגרעין של צדאם משנות ה-70, ולפיה מטרתו לא הייתה להגיע לעימות גרעיני עם ישראל כשיהפוך לבעלים המאושרים של מחסן נשק גרעיני. מטרתו הייתה, כפי שהוכיחה הפרקטיקה הפוליטית שלו ב-1990, להשתמש בסטטוס המעצמתי שירכוש כדי להציב את עצמו ככוח ההגמוני בעולם הערבי, סטטוס כזה היה מאפשר לו לערוך תיקוני גבול "הכרחיים", כגון סיפוח כוויית, ללא מחאה ערבית, ולהפוך למעצמה האזורית במפרץ. מעמד כזה גם היה מבטיח לו גם הכנסות עתק, שכן הוא היה מכתוב את מחירי הנפט של אופ"ק.³⁵ עם זאת, כדי להגיע לסטטוס הגמוני לא היה מנוס מיצירת מאזן אימה עם ישראל, וצדאם הבין זאת היטב.

נשיא עיראק שגה שגיאה חמורה בכך שהקדים את המאוחר. בה בשעה שהאיום על ישראל לא גרם לו לנזק כלשהו ואף העלה את קרנו מבית ומחוץ, הרי כיבוש כוויית חיסל את סיכויו להפוך לכוח גרעיני. לדעת ד"ר חמזה נדרשו לעיראק בקיץ 1990 בין 6 ל-12 חודשים לייצור מתקן גרעיני ראשון. צדאם היה משרת טוב יותר את שאיפותיו, אילו היה דוחה את כיבוש כוויית לפחות עד להשלמתו של המתקן הגרעיני הראשון.

התנהגותו של צדאם עד אמצע אפריל 1990 תאמה את התפיסה הקלאסית של מאזן האימה, אף שעדיין לא היה ברשותו נשק גרעיני. למעשה – לפחות כפי שהבין זאת הצד העיראקי – מאזן האימה שיצר צדאם גם מנע מישראל כל פעולה קונוונציונלית נגד עיראק.

יחד עם זאת ירי הטילים הקונוונציונליים לעבר ישראל הוכיח שהעיראקים האמינו כי עיקרון זה אינו פועל בכיוון ההפוך, דהיינו: התקפה עיראקית קונוונציונלית על ישראל לא תביא לתגובה ישראלית גרעינית או דומה לה. מאמצע אפריל 1990 חרג צדאם מתפיסת מאזן האימה

שעזבו את ארצם בשלהי שנות ה-70 ובשנות ה-80, עולה כי עוד כשהיה סגן נשיא (1968-1979) הפיץ צדאם את השמועה (הידיעה?) כי עיראק תוחרב, אם המפלגה תאבד שוב את השלטון (ב-1963 תפסה המפלגה את השלטון וכעבור 9 חודשים איבדה אותו).

שאלה חשובה אחרת היא האם סביר להניח שקציני הטילים, המרוחקים מאות קילומטרים מבגדאד ומצדאם, היו ממלאים פקודה מטורפת שכזאת, שהרי היה עליהם לקחת בחשבון שפירוש הדבר יכול להיות חורבן של חלק גדול מעיראק – אולי אף של כל עריה הגדולות. התשובה לכך אינה קלה, ואולי אינה אפשרית כלל. כל שניתן לומר הוא שצדאם נקט אמצעים כדי לוודא שהסיכוי שפקודתו תוצא לפועל יהיה הגבוה ביותר.

כוח הטילים הקונוונציונליים – על טיליו ומשגריו – היה מצוי תחת פיקודו של המטכ"ל. מדובר ביחידה 224, שכללה את המשגרים הסובייטיים הניידים ואת טיליהם, וביחידה 223, שכללה את המשגרים מתוצרת עיראק, שלרוב לא היו ניידים. מפקד כוח זה, גנרל אל-איובי, היה קצין מקצועי.

אך ראשי הנפץ המיוחדים – הכימיים והביולוגיים – וכן משגרים אחדים היו באחריותו של "הביטחון המיוחד" (אל-אמן אל-ח'אן). כוח זה הוקם באמצע שנות ה-80 על-ידי גנרל חוסיין כאמל (שערק למערב ב-1995, חזר וחוסל). זו הייתה (ונשארה) היחידה המפחידה ביותר במערך הביטחון העיראקי, והיא גם זו שהייתה (ונשארה) היחידה העיקרית האחראית לביטחון האישי של הנשיא. סצינה שבה נכחו מפקחי אונסק"ו, ושתוארה באוזניי, מלמדת שסמכותו של סגן ב"ביטחון המיוחד" עולה על זו של אלוף בצבא הסדיר, והוא מסוגל לשלח צמרמורת של פחד בגבו של האלוף.

בשנות ה-90 הוטל על "הביטחון המיוחד" גם להסתיר את כלי הנשק הלא קונוונציונליים מעיניהם של מפקחי אונסק"ו. רוב החיילים והקצינים בכוח זה הם מבני שבטו של צדאם חוסיין, אלבו נאצר. הצד השני של מטבע הסמכות העצומה המופקדת בידיהם הוא חובתם בציות עיוור למנהיג. עונשים קשים – ממאסר ועינויים ועד הוצאה להורג – מוטלים לא רק על אי-ציות, אלא גם על כישלון בשל רשלנות. האם היו אנשים כאלה מתעלמים מפקודות הנשיא? ייתכן, אך סביר יותר להניח שאילו חשבו כי הנשיא עדיין בחיים, וכי יש לו סיכוי לשרוד בשלטון, כי אז היו לוחצים על הכפתור. זאת משום שהם עשויים לשרוד לאחר מתקפה גרעינית ישראלית, אך ימותו בוודאות אם יסרבו פקודה. צריך לזכור כי בעבר נערכו תרגילים של פינוי חלקים מבגדאד כהתגוננות בפני התקפות לא קונוונציונליות.³⁶ והקצינים ב"ביטחון המיוחד" יכלו להניח שהנשיא עצמו התפנה בזמן או שהוא ספון בבונקר האטומי שלו, ולאחר המבול ייצא משם ויכריז על ניצחון.

כאמור, סירוב פקודה במקרה כזה פירושו הוצאה להורג של החייל או של הקצין, ובסבירות גבוהה גם פעולות נקמה נגד בני המשפחה. מה שיכול היה להקל מאוד על מילוי הפקודה הוא מתן מחסה למשפחות החיילים והקצינים של

נשק גרעיני. יש איפוא סיבות רבות וחשובות המניעות את צדאם להשיג את הפצצה. מה שמחזק מאוד את המסקנה שצדאם נחוש להשיג מאגר של כלי נשק גרעיניים בכל מחיר הוא העובדה שסירב לפתוח בפני צוות המפקחים של אונסק"ו את כל מחסניו הסודיים ואת כל ארכיוני המסמכים שלו. סירוב זה עלה לו בין 1991 ל-1997 בכ-100 מיליארד דולר – הכנסות הנפט שיכול היה לשלשל לכיסו. מאז 1997 אומנם מוכרת עיראק נפט ככל יכולתה, אך ההכנסות (מלבד

בכך שאיים לתקוף את ישראל גם בלי התגרות מצידה. בכך המחיש את העובדה שמחויבות אידיאולוגית ואווירה ציבורית, הרואה בעין יפה את השמדתה הפיזית של מדינת האויב, בצירוף משטר בקשיים ומנהיג בלתי זהיר – כל אלה יחד מעמידים בסימן שאלה את האפקטיביות של מאזן האימה.

הפקודות המקדימות שהעביר צדאם למפקדי סוללות הטילים שלו חרגו גם הן מהתפיסה המקובלת של מאזן האימה. תנאי יסוד למאזן כזה הוא הודעה מראש של שני הצדדים מה תהיה תגובתם בסיטואציות שונות. צדאם ידע זאת היטב (שהרי פעל כך בפגישתו עם הסנאטורים באפריל 1990), אך נמנע מלהודיע לבעלות הברית על הפקודה לשגר טילים כימיים וביולוגיים לעבר ישראל, אם בגדאד תהיה תחת מצור, ומפקדי הטילים יאבדו את הקשר עימו.

פקודה אחרונה זו גם מעידה על כך שהנשק הלא קונוונציונלי נדרש לצדאם, בין השאר, גם על מנת למנוע את כיבוש בגדאד ואת הפלת משטרו. מבחינתו עדיפה הייתה בגדאד הרוסה על פני בגדאד כבושה. אפשר גם (אף שזוהי השערה שאין אפשרות לבססה) שהעריך כי לאחר שבגדאד תיחרב, ייכנס העולם להלם, המלחמה תופסק מייד, ואז יוכלו הוא ואנשיו לצאת מהמקלט ולחזור על ניצחון.

גישה כזאת היא בלתי סבירה לחלוטין, אם מטרת האויב המכותר איננה השמדת העיר על תושביה, אלא כיבושה בלבד והחלפת השלטון. אפשר לשער שתושבי בגדאד היו מעדיפים להיכבש על ידי בעלות הברית, אם האלטרנטיבה היא חיסולם וחסיל העיר, ובלבד שלא תיפול לידי האויב. אך לצדאם היו תוכניות אחרות.

כך או כך, כל עוד יש לצדאם טילים בעלי ראשי-נפץ ביולוגיים, הרי על מי שמתכנן את כיבוש בגדאד לקחת בחשבון את "מכונת יום הדין" שלו.

הדבר נוגע לכל אויבי משטר הבעת' ולכל אויביו של צדאם חוסיין, ובהם איראן וארצות הברית, אך גם לאויביו הפנימיים. כל מורד בדרום השיעי המסכן את המשטר חייב לקחת בחשבון שהמשטר ישתמש נגדו בנשק כימי.³⁶ השימוש בנשק ביולוגי דוגמת אנטרקס סביר פחות, שכן הוא משמיד אדם ובהמה ומונע כל שימוש בשטח המוכה למשך שנים רבות מאוד – מה שישלול מהמשטר שימוש באיזור חקלאי עשיר וקשר למפרץ הפרסי, החשוב לו כל כך. אפילו בשדות הנפט העשירים של איזור בצרה (בעיקר רומיילה וזובייר) יהיה זה מסוכן להשתמש בנשק ביולוגי. אולם כשיעמוד לרשות המשטר נשק גרעיני טקטי, הוא לא יחסס להשתמש בו נגד ריכוזי המורדים: השימוש בנשק כימי ב-1988 בחלב'גה נגד עיר פרזות כורדית הוכיח זאת.

העובדה שאיראן מתחילה גם היא לעלות על המסלול הגרעיני מהווה דחף נוסף לצדאם לקדם את תוכניתו לייצור

הפגנת תמיכה בצדאם חוסיין

הבטחתו הפומבית של צדאם חוסיין לכל הערבים להשתמש בכל כלי הנשק שברשותו נגד ישראל, אם זו תפלוש אליהן – מעידה על כך שהאיש מסוכן לעצמו ולעמו, אך גם לישראל

כמיליארד דולר כספי הברחות נפט בשנה) עוברות לקופה של האו"ם בניו-יורק, ואין צדאם חופשי להשתמש בהן כרצונו.

מבחינתה של ישראל עצם הבעלות של מנהיג כצדאם חוסיין על נשק גרעיני יש בה סכנה גדולה: ישראל היא "ילד המלקות" הקבוע שלו. כפי שניסיתי להראות, חלק חשוב ממניעיו לייצר נשק כזה אינם הגנתיים. הנשק נועד, במידה רבה מאוד, לצורך שינוי הסטטוס קוו במפרץ ובמזרח התיכון ולהפיכתה של עיראק – כשצדאם בראשה – לכוח ההגמוני בעולם הערבי. כל הפרקטיקה הפוליטית של צדאם מעידה על מידה רבה של הרפתקנות. נטילת הסיכונים שלו, הגם שיש בה

אלמנט של חישוב, היא מעבר לכל מה שמוכר באיזור ומעל למה שאפשר להשלים עימו. הפלישה לאיראן כשנה לאחר שהושגה עימה הפסקת אש, ההחלטה שלא לסגת מכווית אף שעמד מולו צבא מערבי בן כחצי מיליון חיילים וההוראות המקדימות לקציני הטילים שלו – כל אלה מעידים על מערכת השיקולים שמנחה אותו בעת קבלת החלטות. ולמרות כל זאת הרי שצדאם נמנע מלהשתמש בחל"כ

כל עוד יש לצדאם טילים בעלי ראשי נפץ ביולוגיים, הרי על מי שמתכנן את כיבוש בגדאד לקחת בחשבון את "מכונת יום הדין" שלו

במלחמה נגד אויב שיכול היה להשיב לו באותו מטבע ואף במכות קשות יותר. יהיו בוודאי מי שיסיקו מכך כי הוא מבין איפוא היטב את משמעותה של ההרתעה הגרעינית, ולכן אין הוא מסוכן לישראל כל עוד הוא סבור שהיא מעצמה גרעינית, ושיש לה יכולת להנחית "מכה שנייה".

מסקנה זו היא לדעתי מוטעית. הבטחתו הפומבית לערפאת – גם אם נסוג ממנה כעבור ימים אחדים – והבטחתו הפומבית לכל הערבים להשתמש בכל כלי הנשק שברשותו נגד ישראל אם זו תפלוש אליה – הבטחה שממנה לא נסוג, אם כי גם לא קיים אותה – מעידות על כך שהאיש מסוכן לעצמו ולעמו, אך גם לישראל. כל עוד אין ברשותו נשק גרעיני, סכנתו מוגבלת, אך אם ימשיך במדיניות נפנוף החרבות – ואני סבור שימשיך גם כשהיה מעצמה גרעינית – יכניס את כל המזרח התיכון לעידן של חוסר יציבות כרוני – מצב העלול להידרדר במהירות ולצאת מכלל שליטה.

הערות

1. Khidhir Hamza, "Inside Saddam's Secret Nuclear Program", *The Bulletin of the Atomic Scientist*, September-October 1998, pp. 26-28. ראיון אישי עם ד"ר חזמה בושנינגטון ב־26 בפברואר 1999. עיראק חתמה על האמנה לאי הפצת של נשק גרעיני (NPT) ב־1968 ואישורה אותה ב־1969, כך שמדינות היא לא הייתה מנועה מלכונן בסיוע מהסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית.
2. מדובר בהשתתפותם של שני מרעני גרעיני עיראקים ממוסד אל־קעקאע (של משרד ההגנה) בכנס שדן במנגנוני פיצוץ גרעיני. הכנס נערך בחסותם של משרד המחקר של הצי האמריקני, של מעבדות החימוש של חיל האוויר האמריקני ושל גורמים נוספים. *The 9th International Symposium on Detonation*, 28.8-1.9.1989, Portland, Oregon, pp. 393-395.
3. ראו במיוחד **א'ת'ורה**, 7-1 בדצמבר 1971.
4. ראיון עם ד"ר ח'ד'יד, וושינגטון, 26 בפברואר 1999.
5. הרצאה לאנשי מודיעין אמריקניים בוושינגטון שנתן עדיק עיראקי בכיר מאוד לאחר עירקתו, ב־1993. השם והתאריך שמורים אצל המחבר.
6. חוסיין שהרסתאני בראיון **אל־מג'לה** (לונדון, 1996: 3.2-28.1). הראיון תורגם לאנגלית ב־**FBIS-NES** מה־1 בפברואר 1996, עמ' 22-24.
7. חמזה, הבולטין של מדען האטום, **שם**, עמוד 28.
8. חמזה, **שם**, עמוד 29 וראיון איתו.
9. נאום צדאם ב־23 ביוני 1981 בקבינט, כפי שתורגם ב־**FBIS-NES** מה־24 ביוני 1981, עמ' E7-EI. הסקירה: **שידורי קול בנג'אד** מה־23 ביוני בשעה 21:00.
10. סוכנות הידיעות העיראקית, 25 באוקטובר 1979, כפי שתורגם ב־**FBIS-NES** ב־26 באוקטובר 1979, עמ' E-I.
11. ראו, למשל, את ניתוחו של נג'ל מנדיר עבד א'רחמאן אבראחים, **אל־קאריסטי**, 14 באפריל 1990: ד"ר צבאח אזלאמי, **חראס אלחוטן**, 13 במאי 1990.
12. הטלוויזיה והרדיו של עיראק, 2 באפריל 1990, כפי שתורגם ב־**FBIS-NES** מה־3 באפריל 1990, עמ' 32-36, וכן הצהרות נוספות של צדאם, שבהן רמז שיכה בישראל בנשק כימי גם בתגובה על התקפה קונצנזיונלית נגד עיראק, למשל בשיחה עם מובארכ **עינא** (Iraqi News Agency – INA), 10 באפריל 1990, עמ' 9-8.
13. ראו את דברי טארק עזיז בראיון לכתביהעת *The New-Yorker* ב־24 ביוני 1991, עמ' 65.
14. UN Security Council, *Note by the Secretary*, N.Y., 25 July 1991, pp. 7-8.
15. ראיון עם קצין ישראלי בכיר מאוד, שהיה שותף מרכזי בדיונים הביטחוניים בשנים 1990-1991 ושהעדיף להישאר בעילום שם, הרצליה, 29 באוגוסט 1997.
16. ופיק סאמאראי מראיון על־ידי פטריק קוקבורן בעיתון הלונדוני **אינפ'רנט** ב־13 במרס 1998.

17. ראו, למשל, את כתב העת של משרד ההגנה: **חראס אל-חוטן**, 8 באפריל 1990 וכן את **א'ת'ורה**, 4 באפריל 1990.
18. ראו, למשל, *Middle East Economic Digest* מה־13 באפריל 1990, עמ' 2 ו־8 וכן ראיונות עם דיפלומטים מערביים בדמשק, בקהיר וכעמאן, ששהו אז בבירות ערב: ששהו אז בבירות הערביות.
19. ראו את נאומם של מפקד חיל האוויר העיראקי, אלוף מזאחם עעב חסן, **רדיו מונטה קארלו**, 22 באפריל 1990, לפי **FBIS-NES** מה־19 ביוני 1990, עמ' 21; נאום צדאם ב־28 במאי 1990 בפסגת בנג'אד, לפי **FBIS-NES** מה־29 במאי 1990, עמ' 5; ראיון של צדאם **בול סטריט ג'ורנל** ב־29 ביוני 1990, והמעגין ביותר: דברי צדאם בוועידה האסלאמית בבנג'אד, **רדיו בנג'אד**, 18 ביוני 1990, לפי **FBIS-NES** מה־19 ביוני 1990, עמ' 21.
20. **עינא**, 17 באפריל 1990, כפי שמצוטטת ב־**FBIS-NES** מה־18 באפריל 1990, עמ' 15-14.
21. **א'ת'ורה**, 17 באפריל 1990, עמ' 3.
22. בראיון עם דיואן סוויירס בבנג'אד, שידור של ABC, וכן ציטוט של הראיון על־ידי **עינא** ב־30 ביוני 1990, כפי שהוא מובא ב־**FBIS-NES** מה־2 ביולי 1990, עמ' 9.
23. למשל בתצהירה למתעזה של מפקדת המהפכה באחד מערבי הרפדאן **עינא**, 18 באפריל 1990.
24. **עינא**, 24 בפברואר 1990: **הטלוויזיה הירדנית**, 24 בפברואר 1990 – כפי שהדברים מצוטטים ב־**FBIS-NES** מה־27 בפברואר 1990, עמ' 2.
25. **אל־מחור** (עיתון שנתמך כספית על־ידי עיראק והיוצא כפרז), 8 במאי 1990. התדפסות שלי, א"ב.
26. ראש הממשלה ילדרים אקבולוט לרשות הטלוויזיה של אנקרה, TRT, 20 בדצמבר 1990, כפי שמצוטטת ב־**FBIS - Western Europe - DR** ב־21 בדצמבר 1990. ראו גם: **סוכנות הידיעות של אנטליה**, 19 בינואר 1990, כפי שמופיע ב־**FBIS - WEU - DR** ב־22 בינואר 1990. כמו כן ראו את סוכנות הידיעות **רויטרס** מה־19 בינואר 1991.
27. שידורי רדיו בנג'אד, שציטטו את הודעת הפיקוד העליון העיראקי מה־6 באוגוסט 1990. דיווח על כך מופיע, בין היתר, בעיתון **הארץ** מה־9 באוגוסט 1990.
28. **אל־מ'ת'ורה**, 16 בינואר 1991.
29. **הארץ**, 3 בפברואר 1991, המצטט את סוכנויות הידיעות, המצטטות את **אל־קאדיסיה**.
30. "הודעה מספר 25" של הפיקוד הכללי העיראקי מה־28 בינואר 1991, המובאת בעיתון **הארץ** ב־22 בפברואר 1991.
31. ראו דיווחים בעיתון **הארץ** מה־3 בפברואר 1991, המצטטים את העיתונים הבריטיים מחיים שלמני כן. כמו כן ראו את **הארץ** מה־6 בפברואר 1991, שבו מובא דיווח מהושינגטון **טיימס**, ולפיו פקיד בממשל של הנשיא בוש קבע כי השימוש בנשק כימי ממשמש ובא.
32. ראו את הכרזתו של שר ההגנה האמריקני, דיק צ'יני, **הארץ**, 3 בפברואר 1991 על תגובת ישראל במקרה כזה ואת הודעתו של סגן הנשיא דן קוגיל, **הארץ**, 4 ו־5 בפברואר 1991. כמו כן ראו **הארץ** מה־12 בפברואר 1991. גם המסמך הישראלי באותה עת, דן שומרון, הסלים את ההרתעה באומרו שישראל לא תחיה הראשונה "להשתמש" (להבדיל מ"להכניס") בנשק גרעיני. ההכרזה לא הייתה טענה, אלא מכוונת מראש ומחושבת, (ראיון עם הקצין הבכיר, **שם**).
33. ראיון עם פקיד אמריקני בכיר מאוד בדרג מקבלי ההחלטות בוושינגטון בעת המלחמה, הראיון נערך בוושינגטון בדצמבר 1993. הפקיד העניק את הראיון בתנאי שתהווה לא תיחשף.
34. ראו, למשל, **א'ת'ורה** מה־5 במרס 1988. ראו גם התייחסות לסימפוזיון שנערך בבנג'אד על התגוננות בפני קרינה גרעינית, **א'ת'ורה**, 16 ביוני 1987.
35. עוד לפני שהפך למעצמה גרעינית, ארבעה ימים לאחר כיבוש כוויית, הציע צדאם בשיחה עם ג'ו וילסון, הממונה על ענייני השגרירות האמריקנית בבנג'אד, כי עיראק תעשה סדר במפרץ ותכתיב מחיר נפט בשיעור של 25 דולר לחבית על מנת לספק את צרכיו של ארה"ב ולמנוע מתקפה אמריקנית נגד עיראק. ראו: Meeting Between President Saddam Hussein and the American Charge d'Affairs Wilson on 6th August 1990 (*Washington D.C., Iraq's Embassy, September 1990*).
36. ראו תיאור מפורט למדי של ההלם שאחז בתושבי כרבלא בדורס עיראק, כשהמסטר הקיץ את העיר ביחידות שחייליהן לבשו בגדי מגן לכנים נגד חל"כ: כולם הסתגרו בבתיהם, נעלו את הדלתות ותגמיו את החלונות באיטם, תיאור זה של הכתב הבריטי פטריק קוקבורן מובא בידיעה של סוכנות הידיעות המזרח תיכונית (קהיר) מה־8 באפריל 1999 באתר האינטרנט menainfo.listbol.com.

עוצמה משוריינת במדבר

למרות הטלת מצור ואמברגו כלכלי על עיראק ולמרות שבועות של מתקפה בפצצות חכמות, באמצעות כוחות מיוחדים ובאמצעי לחימה מגוונים אחרים, נשאר הכוחות העיראקיים בכוויית שבעה חודשים לאחר פלישתם לשם. היו אלה הכוחות המשוריינים שניצלו את יכולת התנועה, המיגון ועוצמת האש כדי להוציא את צבא עיראק מזירת הלחימה

אלים (מיל') ד"ר ינאל אייל

הקשור ל"אמנות ניהולם של מבצעים גדולים"². לצד הכללים נראה כי הזמן גם לא שינה מרכיב מרכזי נוסף: נפשו ורוחו של האדם. יתרונותיו – ובעיקר חולשותיו – של הטבע האנושי מבטיחים כי למרות השינוי הגדול באמצעי הלחימה, הרי נקודות התורפה נשארו אנושיות במהותן, וכי על היריב מוטלת המלאכה לנסות לגלותן ולנצלן למטרותיו – השגת הניצחון.

מזרואה (1780-1719), חוקר צרפתי של הלוחמה הקלאסית, שבחר לבסס את קביעותיו על לקחי הלוחמה היוונית והרומית,³ הבין כי המלחמות יכולות לספק לקחים ברורים. אם רק ייחקרו לעומקן, אחדים מהכללים הנצחיים שקבע מזרואה בחוקי האסטרטגיה שלו היו "לא לעשות את מה שדומה כי לו משתוקק האויב; לזהות את יעדו העיקרי של האויב, על מנת שלא ללכת שולל אחר הונאותיו; להיות מוכן תמיד לשבש את יוזמותיו מבלי להיגרר אחריהן; לשמור על חופש תנועה כללי הן לתוכניות ערוכות מראש, הן לתוכניות העשויות לנבוע מן הנסיבות; להתעמת עם היריב במבצעים הנועזים וברגעים קריטיים, מבלי להקריב

מוקדם בבוקר ה-2 באוגוסט 1990 חצו דיוויזיות השריון העיראקיות "חמורבי" ו"מדינה" והדיוויזיה הממוכנת "תוכלנא" של משמרות הרפובליקה את הגבול עם כוויית והתקדמו לעבר כוויית סיטי. כמעט סימולטנית תקפו יחידות קומנדו את העיר ממסוקים ונחתו מהים. עד השעה 7 בערב השתלטו הכוחות העיראקיים על מרבית שטחה של העיר. לאחר שהושלם כיבושה של כוויית נערכו בה יותר מ-11 דיוויזיות עיראקיות, ובהן כ-2,000 טנקים.

הנשיא בוש ויועציו העריכו כי ערב הסעודית ועתודות הנפט הגדולות שלה

הן המטרה העיקרית של העיראקים, וכי צדאם חוסיין לא יעצור בכוויית. הנשיא החל להפעיל לחץ מדיני כבד על שליטי ערב הסעודית כדי לשכנעם שהם בסכנה, ובמקביל פעל להקמתה של מערכת תמיכה בינלאומית כדי לבלום את כוונות ההתפשטות של שליט עיראק.⁴

כבר במאה ה-18 הבינו חוקרי המלחמות, כי כללי האסטרטגיה הם נצחיים ונשענים על עקרונות קבועים, שלא השתנו למרות השינויים האדירים שהביא עימו הזמן באמצעי הלחימה, בטכנולוגיה, בניידות, בטווח של כלי הנשק, במידת דיוקם, בהרחבה ובחשמקה של שדה הקרב, בעוצמת האש, ביכולת השליטה ובמיוחד בכל

מרצה להיסטוריה באוניברסיטה העברית בירושלים ובאקדמיה למיקוד של צה"ל. בעבר היה מפקד חטיבת שריון ורמ"ח היסטוריה של צה"ל

**מסוק UH-1 מדמה מסוק סובייטי MI-24 HIND
M-551-I מדמה נגמ"ש סובייטי מסוג B.M.P.
במהלך אימונים של צבא ארה"ב**

דוקטרינת הלחימה החדשה ביקשה לענות על המטרה "כיצד לנצח בקרב הראשון" ובפחות אבדות. ניתן להשיג זאת על ידי אימון טוב יותר לחייל הבודד ואימון נכון ומתאים למסגרת הלחימה כולה

את עמדותיך שלך; לשלוט תמיד בעימות על-ידי בחירת הזמן והמקום המתאימים.⁴

מאות שנים מאוחר יותר תזרו עקרונות אלה ליטול תפקיד מרכזי במלחמת המדבר שניהלו כוחות הקואליציה, שהתאחדו סביב ארה"ב כדי להוציא את צבאו של צדאם חוסיין מכוויית.

דומה כי צבא ארה"ב והגנרלים שלו, שנטלו חלק ב"מגן מדבר" וב"סופת מדבר" היו תלמידיהם הנאמנים של מזרואה, כמו גם של סון טסו ושל תיאורטיקנים צבאיים רבים אחרים. הם הפיקו את הלקחים הדרושים ממלחמותיה של ארה"ב, ממלחמות ישראל-ערב, מהמציאות הצבאית באירופה, מהיתרונות ומהמגבלות שלהם עצמם ויצרו תורת לחימה המשלבת את כל אלה לצד היכולות הטכנולוגיות שסיפקה להם ארצם. איגוף "הגלגל הגדול" ב"סופת מדבר" הינו דוגמא מובהקת להעתקה ולהתאמה של תורת לחימה מזירה אחת לזירה אחרת, השונה ממנה בתכלית השינוי. העקרונות שקבע החוקר הצרפתי יושמו על-ידי גנרל שוורצקופף, על-ידי מטות התכנון שלו ועל-ידי מפקדי השדה שהוציאו אותם אל הפועל.

הלחימה והניצחון ב"סופת מדבר" היו שילוב מדהים של עקרונות המלחמה כולם: היצע אדיר של טכנולוגיה, ארגון הגייסות, יישום והתאמה של דוקטרינה חדשה (AirLand Battle)⁵ ובעיקר המרכיב החשוב ביותר – איכות הלוחם בים באוויר וביבשה. ההבנה כי האדם הוא המרכיב החשוב ביותר בשדה הקרב חילחלה לשורות הצבא האמריקני, כאשר לאחר מלחמת וייטנאם העזו מספר מפקדים אמיצים להביט ללא חשש במראה כדי לראות שהצבא שבו הם משרתים עוטה גלימה של סבל, של ייסורים, של כאב ושל הרבה מאוד השפלה. הם הבינו כי אם לא יהיה שינוי, לא יהיה צבא ארה"ב, כדבריו של רמטכ"ל צבא היבשה גנרל אברהמס, "מוכן ללחימה".⁶ הוא היה נחוש בדעתו לגייס לצבא את הטובים שבנערי אמריקה המוכנים להתגייס אליו – משימה לא פשוטה בעידן של התגברות הציניות, ניפוץ המיתוסים, שרפת הדגלים וקידוש הפרט.

כאשר ישנם אנשים מתאימים, מחובתו של הצבא לתפור להם חליפת לחימה מושלמת: כלי לחימה, אימונים ותורת לחימה. תורת לחימה כמוה כתווים לתזמורת: אין ערך

לנגנים, מוכשרים ככל שיהיו, ללא המנגינה, שהיא זו העושה את ההבדל בין הצליל שמפיק הנגן הבודד לצלילי התזמורת כולה. דוקטרינת הלחימה החדשה ביקשה לענות על המטרה "כיצד לנצח בקרב הראשון" ובפחות אבדות. כלומר: אימון טוב יותר לחייל הבודד ואימון נכון ומתאים למסגרת הלחימה כולה. בבניית

התורה נלמדו לקחיה של ארה"ב ממלחמת העולם השנייה וממלחמת וייטנאם ולקחי מלחמת יום הכיפורים. במיוחד התמקדו החוקרים בהשפעותיה של תורת הדיוק על תוצאות קרבות השריון – תוצאות המאפשרות למגן להשיג יתרון על תוקף עדיף כשלב ביניים לפני ביצועה של פעולת התמרון כלפיו.

כאשר התזמורת נראתה, לכאורה, מוכנה – נגנים מאומנים ויצירות מתאימות – היה ברור כי יש להתאים למנגינה ולנגנים את הכלים כדי להפיק מהם את צלילי מארש המלחמה המלהיבים ביותר.

כלי המלחמה נועדו, בין השאר, לענות על חזונו של גנרל ג'ורג' מארשל, מבכירי המצביאים האמריקנים, שנאמרו כחצי מאה לפני המלחמה במפרץ: "המלחמה היא כיום עניין של תנועה שוטפת ושל ריכוז מאמץ מהיר. היא דורשת בנייה מהירה של כוח אש גדול נגד מטרות רציפות ובמהירות עוצרת נשימה. אין זה משחק עבור אנשים איטיים וחסרי דמיון".⁷ דברים דומים אמר נשיא ארה"ב אייזנהאואר, כשקבע כי לחימה נפרדת ביבשה, בים ובאוויר עברה מן העולם: "אנו נילחם עם כל החילות במאמץ אחד מרוכז. תכנון אסטרטגי וטקטי חייב להיות מאוחד לגמרי; כוחות קרביים חייבים להיות מאורגנים בפיקודים מאוחדים, כל אחד מהם מצויד במערכות הנשק היעילות ביותר שהמדע יכול לפתח, מונהגים על-ידי אדם אחד ומוכנים להילחם כגוף אחד".⁸

השינוי הנוסף הוא הרפורמה באימונים וההבנה כי "צבא צריך להתאמן כפי שהוא נלחם".⁹

צבא ארה"ב יצא מן המחנות ומכיתות הלימוד אל השטח. יחידות ש"נראו טוב" בבסיסים ובמצעדים נחשפו במלוא קלונן אל מול "מציאות" שדה הקרב של שטחי האימונים המשוכללים, שהעמידו לראשונה במבחן אמת את המפקדים ואת הלוחמים. ככל שתכפו האימונים, גברו ביטחונם העצמי והאמונה של המפקדים ושל החיילים, כי אפשר לשרוד בשדה

נגמ"שים אמריקניים מסוג "ברדלי" בשטח כינוס בערב הסעודית

יחידות המשמרות הקדמיים – מצוידות בטנקי "אייברמס",
בנגמש"י "ברדלי", בארטילריה ובמסוקי סיוור OH-58D –
הובילו את קרב ההתקדמות של הקורפוסים

"סטינגר" להגנה נ"מ
ובמחלקות הנדסה כדי
להתגבר על מכשולים
ולהכשירם למעבר הגייסות.
גדודי הטנקים והח"ר
הממוכן החליפו ביניהם
פלוגות, שהפכו אותם לכוח
משימה משולב, נייד וגמיש.
מספר גדודי שריון נשארו על
טהרת הטנקים, ובדרך כלל
מילאו תפקיד של גדודי
עתודה או כוחות לניצול
הצלחה. כל חטיבת ארטילריה

אורגנה בשלושה גדודים, כשבכל גדוד 24 תותחים מתגייסים
M109-A2. הארגון הזה איפשר לפצל גדודים וסוללות
לתנועה עצמאית עם כל אחד מהגדודים ומהחטיבות
המסתערות כדי לתת סיוע אש ישיר או, לחלופין, כדי לפעול
כחטיבת אש מאוחדת.

הגדודים האלה היו עצמאיים מבחינה לוגיסטית: לכל
גדוד היה "נתח" שכלל כ-250 כלי רכב, כולל נגמש"י פיקוד
M577 (FIST-V), כלי רכב לתחמושת, לדלק, לרפואה
ולחלפים. יכולת הניידות הגבוהה של הגדודים האלה
איפשרה להם לשמור על קצב ההתקדמות של הכוחות
הקדמיים, להתפרס בזמן התרעה קצר ולתת ליחידות
המסתערות סיוע אש תגובתי אפקטיבי.¹³

הארטילריה הנוספת של הדיוויזיה נשלטה בידי קצין
הסיוע הארטילרי של הדיוויזיה, שנע כאלמנט נפרד. השילוב
הזה של סוללות ארטילריה ושל גדודי ארטילריה היה גורם
אש משפיע ביותר. ב"סופת מדבר" הייתה לכל אחת
מהדיוויזיות – נוסף על גדודי הארטילריה של החטיבות –
גם סוללת MLRS כנשק סיוע מערכתי מרכזי של הדיוויזיה.¹⁴
אלמנטים של תמיכה ושל סיוע קרבי היו מפוזרים
במקומות נוספים בדיוויזיה. חטיבת האוויריה, שכללה שני
גדודי מסק"ר AH-64 ("אפאצ'י"), פלוגה של מסוקי סער "בלק
הוק" ומחלקה של מסוקי סיוור וקישור קלים OH-58D,
איפשרה למפקד הדיוויזיה להשפיע על הקרב בכל מקום
בגזרת האחוריות של הדיוויזיה. מאחר שכלי הרכב של
התחזוקה ושל הסיוע נעו עם הדיוויזיה, יכלו מרבית
המסוקים לדלג ממקום למקום ולתדלק ולהתחמש לא רחוק
מקו המגע. נוסף על כך היו בדיוויזיה גדודי הנדסה עם ציוד
רב ומגוון – מנגמש"ים וטנקים ייעודיים, כולל טנק לפריצת
מחסומים בעל תותח בקוטר 165 מ"מ, וכלה בטרקטורים
שנעו בקצב התנועה של הדיוויזיה. לבסוף חשוב לציין את
יחידות הקשר, המודיעין, הנ"מ, הפלוגה ללוחמה כימית ואת
יחידות המשטרה הצבאית שהשלימו את מצבת הכוח של
הדיוויזיה.¹⁵

בקבוצת הפקודות למבצע "סופת מדבר" חתם גנרל

הקרב ולנצח.

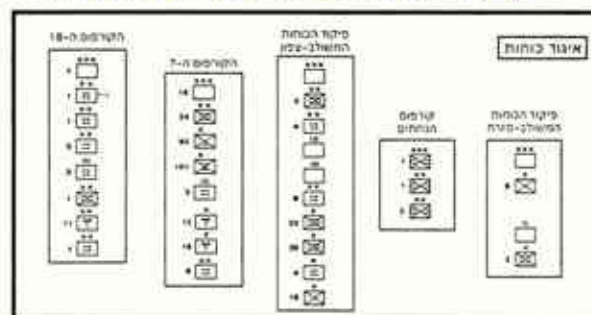
השלב שלאחר מכן היה
לארגן את ה"תזמורת", לשלב
בין ה"נגנים" ל"כלי הנגינה",
לצוות אותם ליחידה גדולה
יותר מתזמורת היטב,
המפיקה את המיטב מכליה
ומ"נגניה".

הצבא האמריקני ביסס
את כוחותיו על דיוויזיות
"כבדות",¹⁰ ומלחמת המפרץ
הייתה לבמה הראשונה מאז
מלחמת העולם השנייה

ולשדה התמרונים הראשון של הצבא "החדש" הזה. במרחבים
הגדולים של המדבר הערבי היו תנועות הדיוויזיות
המשוריינות יעילות ומרשימות. יחידות המשמרות הקדמיים
– מצוידות בטנקי "אייברמס", בנגמש"י "ברדלי", בארטילריה
ובמסוקי סיוור OH-58D – הובילו את קרב ההתקדמות של
הקורפוסים. הם תפקדו כעיניים וכאוזניים של מפקדי
הדיוויזיות, החטיבות והגדודים. הפלוגה הובילה את הגדוד,¹¹
הגדוד את החטיבה, וחטיבות הסיוור את הדיוויזיות ואת
הקורפוסים. הם בחנו, זיהו ואיתרו את גבולות המערכה
הטקטית ואיפשרו לחטיבות הכבדות לבצע את קרב ההכרעה
וההשמדה המערכתי. כך נשמרו הרציפות, ההמשכיות
ותנופת המתקפה באיגוף "הגלגל הגדול".¹²

ב-1990 הכילו החטיבות הכבדות בצבא ארה"ב יותר
יחידות קרביות מכפי שהיו בדיוויזיות של מלחמת העולם

סד"כ הכוחות האמריקניים במלחמה

מקור: "המאבק לביטחון ישראל"

השנייה. כל חטיבה משוריינת כללה בין שניים לשלושה
גדודים של טנקי באייברמס (M1-A1) ונגמש"י "ברדלי"
(M2-A2). כל אחד מהגדודים האלה כלל גם מחלקת סיוור,
מחלקת מרגמות ומערך תמיכה תחזוקתי, שכלל דלק,
תחמושת וחלקי חילוף. הדיוויזיות ציידו את הגדודים
ב"חבילה" של אש תומכת ומסייעת, בחוליות עם טילי

פגונים, מפקד הפיקוד הלוגיסטי ה-22 בשולי התוכניות הלוגיסטיות – לבקשתו של גנרל שוורצקופף – על התחייבות יומרנית: "האפסנאים לא יאכזבו אותך או את החיילים שלנו".¹⁶ ואכן ארגון התחזוקה (CSS) היה עמוד השדרה של הדיוויזיה. לכל כוח מתמרן גדודי הייתה יחידת תחזוקה עצמאית על נגמ"ש M-113, טנק חילוץ M-88 ומשאיות עם חלקי חילוף. נוסף על כך היה לכל גדוד מחלקת רפואה על נגמ"ש M-113, שהוסבו לאמבולנסים משוריינים, וכן בית-חולים שדה. גדוד התחזוקה סיפק את צורכי התחזוקה של הדיוויזיה.¹⁷ בתנועתם במדבר הערבי תפסה כל דיוויזיה משורינית קו חזית ברוחב שנע בין 25 ל-45 קילומטר ועומק שנע בין 80 ל-150 ק"מ. באחריות הדיוויזיה היו יותר מ-22 אלף חיילים ו-1,940 כלי רכב. נוסף על הממד היבשתי כלל

מקור: "המאבק לביטחון ישראל"

מרחב האחריות של הדיוויזיה גם מרחב אווירי, שבו טסו יותר מ-100 כלי טיס מסוגים שונים. הארגון לקרב של הדיוויזיות האמריקניות הקנה להן יכולת לחימה רצופה ונחושה. הן הפכו לאגרוף של ברזל המסוגל להבקיע, לטהר ולכבוש כל מערך הניצב מולן. העקרונות שעליהם דיברו מארשל ואייזנהאואר הפכו למרכיב העיקרי של שדה הקרב.

הגלגל הגדול

ביום ה-"ע" (G-Day), 24 בפברואר 1991, בשעה 0400, הפעילו שני תותחנים שהיו מרוחקים זה מזה מאות ק"מ, את תותחי ההוביצר 155 מ"מ שלהם כדי להתחיל את המתקפה היבשתית של "סופת מדבר". לאורך חזית פיקוד המרכז תקפו 620 אלף חיילים, נחתי מרינס וטייסים מ-37 מדינות את 545 אלף חיילי צבא עיראק, שהיו מחופרים בזירת הלחימה. במרחק של כ-400 ק"מ מהחוף תקפו יחידות

דו"ח מ"פ שריון מכוח "נשר"

במהלך המלחמה נגד עיראק הייתה לי הזכות (וגם המזל) לפקד בקרב על פלוגה ה' (Eagle) מגדוד 2 בחטיבת (דג'מנט) הסיוור המשוריינת השנייה של הקורפוס ה-7. זמן רב לפני הכניסה למלחמה ניסיתי לדמיין לעיתים קרובות איך עשוי להיראות קרב שריון, על מנת שאוכל להתכונן לקראתו בצורה הטובה ביותר. מעט מאוד נכתב בספרות הצבאית על לקחי קרבות ברמת המחלקה והפלוגה, ומכאן מקור החלטתי להעלות על הכתב מייד עם סיום הקרבות את ניסיוני ואת לקחיי במטרה להעשיר את ניסיונם של המפקדים ברמות הטקטיות הנמוכות וליידע את הציבור האמריקני בחוויות הלחימה.

לאחר סיום הקרבות חזרתי עם חיילי לזירת הקרב כדי לשחזר, לתחקר ולבחון את מהלכי הקרב בשעות הצהריים והערב של ה-26 בפברואר 1991 בהשוואה ליומן המלחמה, למפות המבצעים, לשטח ולזיכרונם של המפקדים ושל החיילים. בסיום התחקיר והשחזור הכנסתי מספר שינויים ותוספות ליומן המלחמה המקורי. דו"ח זה נועד להקנות לקורא מושג על הקרבות שהתנהלו בזירת הלחימה ואינו מכון בשום פנים להאדיר את פעולותיה של יחידה מסוימת על חשבון האחרות. יחידות דומות רבות ניהלו לחימה קשה לא פחות והתנסו בחוויות דומות. ערב המלחמה כלל סד"כ הפלוגה 140 חיילים בעלי מקצועות שונים: 9 טנקי M1A1 ("אייברס"), 12 נגמ"ש M3A2 ("ברדלי"), שני מכמ"תים 107 מ"מ, נגמ"ש קת"ק, מספר נגמ"ש M-113, נגמ"ש פיקוד, ורק"ם חילוץ (החוליה הטכנית).

כוח הסיוור של הפלוגה מחולק לשתי מחלקות (6 נגמ"ש "ברדלי" ו-30 חיילים בכל מחלקה), ומשימתו הייתה לחפש ולאתר את האויב, "לסמנו" כמטרה ארטילרית ואווירית ולאבטח את האגפים. משימתן של שתי מחלקות הטנקים (4 טנקים ו-16 חיילים בכל מחלקה) הייתה להיתקל באויב ולהשמיד אותו. טנק המ"פ היה הטנק התשיעי בפלוגה (ויכינויו בקשר – "נשר 66"). הרגמים משתקים את האויב באש נפוצה. קצין המבצעים בנגמ"ש המבצעים היה אחראי לעדכון ולתיאום המצב הטקטי מול מפקדת הגדוד. סגן מפקד הפלוגה פועל מתוך רכב הפיקוד הפלוגתי. צוות הקישור הארטילרי נע בנגמ"ש הקישור (M-113), ותפקידו לתאם את האש הארטילרית שתסייע לפלוגה. אנשי האחזקה והקשר מתחזקים ומתספקים את הכוח.

גדוד הסיוור המשוריין השני הגיע לסעודיה מגרמניה ב-4 בדצמבר 1990. אנשי הפלוגה היו מהכוחות האמריקניים הראשונים שהגיעו לזירת הלחימה מאירופה. הפלוגה הייתה מאז ומתמיד צוות מלוכד והשיגה רמה טובה באימוניה בגרמניה. אחרי חודשיים של חיים משותפים ושל אימונים במדבר השומם גברה המוכנות והלכידות בין הלוחמים, והם היו כמו משפחה אחת גדולה. באימונים אלה הותאמו שיטות הלחימה לתנאים המיוחדים של שדה הקרב החדש (התאמה ללחימה בתנאי מדבר)...

מתוך דו"ח אישי של מפקד פלוגת הסיוור המשורינית ה-5 ("נשר"), רס"ן (או סרן) מק'מסטר, שלחמה נגד טנקים ונגמ"שים של אחת מדיוויזיות משמר הרפובליקה במדבר

אסטרטגית. משמרות הרפובליקה היו כוח העתודה האסטרטגי של צדאם חוסיין ופעלו ישירות תחת פיקוד המטכ"ל העיראקי. כוח האדם במשמרות היה איכותי ונבחר בקפידה. רוב חיילי המשמרות היו סונים, כמו צדאם, ורבים מהם מעיר הולדתו תיכרית. עליהם הטיל צדאם לפלוש לכוויית באוגוסט 1990, והם אלה שכבשו אותה במבצע סער מרשים.

תפקידם היה כפול: להוות "כבאי אש" זירתיים ו"שומרי השער", דהיינו למנוע את מנוסתן של הדיוויזיות הרגילות הפרוסות בכוויית.

זירת הלחימה הייתה כה גדולה, עד כי כדי לתפקד כ"כבאי

אש" נזקקו המשמרות לניידות גבוהה. צדאם הקצה להם יותר מ-2,000 מובילי טנקים ורק"ם אחר. אלה איפשרו לצבא עיראק להניע לשדה הקרב בכוויית בו זמנית את כל שלוש הדיוויזיות הכבדות של משמרות הרפובליקה.

בהתרעה מספקת הייתה לדיוויזיה של משמרות הרפובליקה יכולת לתגבר כל גזרה בכוויית בפחות מ-24 שעות, או, במקרה שהמלחמה לא תפתח על-פי התחזית, הם יכלו לחזור ולהגן על בגדאד בתוך ימים ספורים.²¹

כאשר הסכים הממשל האמריקני לשלוח לזירת הלחימה קורפוס נוסף (ה-7) מאירופה, שינה שוורצקופף את תוכנית המבצע מהתקפה עם קורפוס אחד (ה-18): "על כוחות הקואליציה להיות מוכנים לסלק את הכוחות העיראקיים מכוויית ולהיות מוכנים להגן ולאבטח את כוויית", לתוכנית לחימה נועזת יותר עם שני קורפוסים: "משמרות הרפובליקה הם המטרה המבצעית העיקרית, ויש להשמיד אותם".²²

מהלך "הגלגל הגדול", לווה במאמץ הונאה רב היקף, שנועד להסתיר את תנועת הכוחות הגדולה להיערכות במערב ואת המטרה העיקרית של המבצע. העברת 64 אלף כלי רכב מסוגים שונים ו-255 אלף חיילים לאורך צירי התנועה של הקורפוס ה-18 (אורכם: 800 ק"מ) ושל הקורפוס ה-7 (אורכם: 530 ק"מ) הייתה מבצע מורכב ומרשים. ב-20 בפברואר היו שני הקורפוסים בשטחי ההיערכות שלהם עם מלוא הציוד וכל סוגי האספקה.²³ המערכה הלוגיסטית שקדמה לאיגוף "הגלגל הגדול" הבטיחה כי הכוחות ייצאו

הקורפוס המוטס ה-18 צפונה במטרה לבודד את זירת הלחימה.¹⁸ מכונת המלחמה האדירה הזאת נעה כדי לבצע את הנחיותיו המפורשות של נשיא ארה"ב, ג'ורג' בוש: "נסיגה ללא תנאי של הצבא העיראקי מכוויית, החזרת ריבונותה של כוויית, השמדת התשתית, אמצעי השיגור ויכולת ההשמדה ההמונית של עיראק וחסול היכולת ההתקפית העיראקית".¹⁹

אחד הלקחים המרכזיים ממלחמת וייטנאם היה כי התערבות צבאית, שלא תהיה מלווה בהגדרה ברורה של המטרות ושל המשימות הצבאיות, בהבנת המטרה האסטרטגית ובהכנת האמצעים להשגת המטרות – סיכוייה

להיכשל גדולים. היעד הסופי של המתקפה על עוצמתו הצבאית של צדאם חוסיין חייב להיות מוגדר בדיוקנות על מנת להחליט על המועד המתאים להכרזה על ניצחון ועל הפסקת הלחימה.

הוראתו של שוורצקופף להימנע ממתקפה חזיתית מול עיקר מערך ההגנה העיראקי הביאה לאימוץ גישה בלתי ישירה, שמטרתה לאתר, להרוס ולהשמיד את נקודת הכובד המבצעית של צדאם. התפיסה של פגיעה בנקודת הכובד גורסת, כי היכולת הלאומית להילחם נשענת למעשה, על נקודת משען מרכזית, שעליה מתבסס הכוח הלוחם, ואשר פגיעה בו עשויה למוטט את המערך כולו. הקושי העיקרי שניצב בפני המפקדים הוא לאתר נקודה זו.²⁰ שוורצקופף זיהה את משמרות הרפובליקה בתור נקודת הכובד הצבאית הראשונה במעלה של עיראק.

משמרות הרפובליקה היו ליבו של הצבא העיראקי. ביולי 1990 הם הפכו לקורפוס עצמאי, שכלל 28

חטיבות, שאורגנו ב-8 דיוויזיות. אלה היו דיוויזיות ממוכנות, משורינות, של חי"ר וכוחות מיוחדים. הם צוידו במיטב הציוד המודרני שבגדאד יכלה לספק. בעוד שבדיוויזיית שריון רגילה היו 250 טנקים מעורבים וישנים מדגמי "טי-54", "טי-55" ו"טי-62", כללה דיוויזיית שריון של משמרות הרפובליקה 312 טנקים מדגמי ה"טי" המתקדמים: 72 ר-72M1 – טנק המערכה הסובייטי המתקדם ביותר באותה תקופה. פער דומה נשמר בכל מערכות הלחימה של משמרות הרפובליקה – כולל בהגנה האווירית, שצוידה במערכות SA-6 הניידות, שעיקר תפקידן היה להגן על יעדים בעלי חשיבות

שריון בריטי מתאמן בערב הסעודית לפני פרוץ המלחמה

התאמת התורה למלחמה

לפני מלחמת המפרץ לא פירסם צבא ארה"ב תורת לחימה למבצעים יבשתיים, מאחר שהצבא האמריקני מעולם לא פרס שני קורפוסים מחוץ לאירופה (במסגרת כוחות נאט"ו), ובאירופה התאים הצבא האמריקני את תורת הלחימה שלו לזו של נאט"ו. כאשר נשלח הקורפוס ה-7 מאירופה לזירת הלחימה במדבר, הרי על מנת שלא ייווצר חלל פיקודי ומבצעי, מיהר שוורצקופף, להטיל על הארמייה ה-3 את הפיקוד על זירת הלחימה. בכל מקרה

הפרסום היחיד של תורת לחימה באותו זמן היה FM-100 מבצעים.²⁴

לארמייה ה-3 בעלת שני הקורפוסים (ה-7 המשוריין וה-18 המוטס) היה ספר תורות המותאם לקורפוס, שבו נכתב: "הקורפוס הוא היחידה הטקטית הגדולה ביותר של הצבא, כלי לחימה שרמות הפיקוד הגבוהות יכולות לבצע בעזרתו

הסד"כ העיראקי לפני המערכה ובסופה

אמל"ח	עוצמה התחלתית	העדרה ב-1.3 העדרה	השמידת נלקחו שלל	נותרו
סה"כ טנקים	4,280	3,847 (90%)	1,772	68%
גנדיים	2,870	1,450 (50%)	948	67%
קצינים	2,110	2,917 (10%)	1,474	63%
משמר הרפובליקה טנקים	886		428	67%
גנדיים	803		145	76%
קצינים	630		129	80%

מתוך "המאבק לביטחון ישראל"

תמרונים ברמה המערכתית/אופרטיבית... הקורפוס הוא המתכנן והמבצע של מבצעים אופרטיביים עיקריים וקרבות.²⁵

גנרל דון סטארי, הארכיטקט של תורת הלחימה AirLand Battle, ראה בקורפוס את מרכז הכובד לתכנונה ולביצועה של תורת הלחימה הטקטית של הצבא. הצבא ראה בקורפוס גשר בין רמות הלחימה הטקטית לאופרטיבית. כך, הדיוויזיות של הקורפוס ה-7 ושל הקורפוס ה-18 ביצעו את הקרבות

טנקים אמריקניים מסוג "אייברמס" בשטח כינוס

ואת המפגשים שלהם על-פי תכנוניהם, ואלה היו מותאמים לתוכנית של הארמייה ה-3, וזו – לתוכניות של פיקוד המרכז. בדרך זו היו התוכניות "מרושתות" (Nested) – מונח שטבע גנרל ויליאם דה-פי, עורך ה-FM-100-5, הוצאת 1976)²⁶ וענו על מטרותיהן של שלוש רמות הלחימה: הטקטית, האופרטיבית והאסטרטגית.

מדריכי שדה אחרים נועדו להתאים את שיטות הלחימה ואת הטכניקות הקרביות לתורת ה-AirLand Battle בכל רמה של פיקוד. בכל אופן, ברוב המקרים לא השלימו בתי-הספר של "טריידוק" (פיקוד התורה וההדרכה) את מדריכי השדה האלה, ולכן רוב היחידות ביססו את אימוניהם על המדריכים הישנים, על טיטות או על מדריכים זמניים של בתי-הספר עצמם. ממש ערב מלחמת המפרץ פירסם הצבא את FM-100-15, הקורפוס, מבצעים (ספטמבר 1989) ואת FM-71-100, דיוויזיה, מבצעים (יוני 1990). מדריכי השדה של החטיבות, של גדודים ושל הפלוגות נשארו בפורמט הישן עד לאחר סיום המלחמה. החיילים בשדה התאמנו על-פי המדריכים המעודכנים ביותר שהיו בבתי-הספר הצבאיים. למרבה המזל, מדריכים אלה היו בתוך הקונטקסט של תורת הלחימה הצבאית הבסיסית, וה-AirLand Battle, ולכן לא גרמו למבוכה גדולה מדי ברמת היחידה.

בשנות ה-80 חידשה ומיקצעה קהילת השריון את תורת התותחנות. הייתה זו מהפכה בהשוואה לתורת "טנק אחד – מטרה אחת" של שלהי מלחמת העולם השנייה. תורת התותחנות החדשה של השריון FM17-12 מיסדה את הצורך להעסיק יותר ממטרה אחת גם מעמדות קבועות וגם תוך כדי תנועה. צוותי הטנקים למדו לעבוד ביחד בשעה שנתקלו במספר רב של מטרות אויב. מחלקות, פלוגות וגדודים למדו

מהלכי הלחימה והביצועים של כוחות השריון במבצע "סופת מדבר" הצדיקו את חזון הניידות מראשית המלחמות הממוכנות. השריון היה הדומיננטי ביותר בשדה הקרב היבשתי. יחידות השריון חצו ראשונות את קווי המגע הקדמיים ועברו מאות ק"מ במדבר הערבי. היו אלה קבוצות שריון משולבות בחי"ר, בכלי טיס, בארטילריה, בהנדסה ובמודיעין שדה יעיל

להילחם ולפגוע במספר רב של מטרות אויב גם בהגנה וגם בהתקפה.

תורות הלחימה האלה באו לידי מימוש בשעה שהיחידות הגיעו למרכז אימוני היחידות של הצבא, שנפתח ב־1982 והוכחו כשדה האימונים המתוחכם והטוב ביותר בעולם, שבו ה"אויב" הפגין דבקות במטרה ומוטיבציה גבוהה, ומכשור אלקטרוני חדשני איפשר קביעה מדויקת מיהם ה"נפגעים" ומהי "חומרת" הפגיעות עד רמת החייל וכלי הרכב הבודד. סגל שכלל בקרים, מדריכים ושופטים מקצועיים הבטיח כי הכוחות הלוחמים יעברו את האימונים הטובים ביותר ויעמדו במבחנים המציאותיים ביותר, וכי הלקחים יוטמעו מייד. בשדה האימונים הזה התאפשר למפקדים להוביל את היחידות שלהם בתרגילים המדמים שדה קרב אמיתי. בסיום מחזור האימונים ידעו היחידות כי הן זכו לאימון הטוב ביותר האפשרי.

הגדודים המשוריינים והממוכנים המוצבים באירופה התאמנו במרכז האימונים הונפהלס בגרמניה. הוא אומנם לא היה מתוחכם כמקבילו בארה"ב, אבל איפשר ליחידות המוצבות באירופה להתאמן בדרך הטובה ביותר שהתאפשרה להן אי פעם. ב־1987 הנהיג הצבא את התוכנית לאימון מפקדות קרב (PCTP) כדי לשפר ולהגביר את רמת התפקוד של המפקדים ושל המטות בדיוויזיות ובקורפוסים. לדוגמא, ב־1990 שימש הקורפוס ה־7 בתור המנהלת לשני אימונים של הדיוויזיות שלו – הדיוויזיה המשוריינת ה־1 ודיוויזיית החי"ר ה־3. במסגרת התוכנית לאימון מפקדות קרביות השתתף מטה הקורפוס במשחק מלחמה בשטוטגרט בספטמבר 1990, זמן קצר לפני פריסת הקורפוס במדבר

(בתחילת דצמבר). בתחילת ינואר 1991 נמשכו משחק המלחמה והדיון התורתי שהתנהל בעקבותיו בעיר הצבאית "הנסיך חאלד" שבערב הסעודית.

אימוני הקרב התמקדו במה שהצבא כינה "רשימת כוחות ומשימות חיוניות" (METL). זו הוטמעה במפקדים ובחיילים ופורסמה ב־FM-25-100 ואיפשרה ליחידות לבצע הכנות מהירות, המותאמות במידה רבה לתנאים המיוחדים של המדבר הערבי.

למרות הכול ניצחון צבאי

"העם האמריקני מצפה רק לדבר אחד מאיתנו: שנצח!"

מה שעשיתם אינו יותר ממה שציפו. ניצחתם!"
גנרל גורדון סאליוואן²⁷

כוח צבאי מגיע אל נקודת השבירה כאשר מבצעי לחימה מתמשכים – בהגנה או בהתקפה – מצויים על סף כישלון עקב ריבוי נפגעים, מחסור בתחמושת, בדלק ובאמצעי לחימה חיוניים אחרים, אפיסת כוחות או התגברות עוצמתו של האויב. לפיכך מטרתם של מבצעים צבאיים היא לדחוף את האויב לעבר נקודת השבירה הזאת. לעיתים זה יכול להיות מרוץ צמוד, כפי שהיה במלחמת יום הכיפורים, כאשר התוצאה לא ברורה עד לרגע הדמים האחרון, ולעיתים התוצאה קשורה לאסון קטסטרופלי, כמו הפצצת יפן במלחמת העולם השנייה.

ב"סופת מדבר" לא הגיע פיקוד המרכז אל נקודת השבירה שלו למרות תשישות יחידותיו לאחר 100 שעות התקדמות ולחימה רצופים. העיראקים, לעומת זאת, הגיעו אל נקודת השבירה שלהם עם גבור אבדותיהן של משמרות הרפובליקה. ללא הניידות ועוצמת האש של משמרות הרפובליקה לא יכול היה צדאם חוסיין לעצור את התקדמות הקואליציה לתוך כוויית ולתוך ארצו שלו. ההערכה כי המשמרות הם נקודת הכובד של המערכה היבשתית התבררה כנכונה. רגע השבירה הושג בחצות ה־27 בפברואר, כאשר מפקד המשמרות הורה ליחידותיו לצאת מתוך זירת הלחימה בכוויית כדי להוות מחסום להגנת עיראק. במידה מסוימת הפיקו העיראקים תועלת מהפער הגדול שנוצר בין שני הקורפוסים האמריקניים, כתוצאה מכך שהקורפוס ה־7 "משך" מזרחה, בעוד הקורפוס המוטס ה־18 חיסל את התנגדות האויב בעמק הפרת.

בסופו של דבר לא יצאה אל הפועל ההתקפה הדו־קורפוסית שתיכננה הארמיה ה־3 להשמדת משמרות הרפובליקה. ההוראה של מפקד המשמרות לסגת הקדימה את ההזדמנות לממש את ההתקפה ולהשמיד את כוחו העיקרי של צדאם חוסיין.

ב־28 בפברואר הכניעו כוחות הקואליציה את צבא עיראק. יחידות עיראקיות נותרו מנותצות במעלה עמק נהר

דו"ח מ"פ שריון (המשך)

החלטתי להנחית על עמדות האויב מהלומות אש עזה ולעקוף אותן מצפון. יכולנו להבחין בקני מקלעים מציצים מתוך החלונות בבתי האבן האפורים. כמה כלי רכב ועליהם מקלעים חנו ברחובות הצרים של הכפר. סיירים ממחלקות 3 ו-1 ירו פגזים נפצים 25 מ"מ לתוך הבניינים ואל סוללת העפר המקיפה את הכפר. החלטתי לשנות את מבנה התנועה והנעתי את כל תשעת הטנקים קדימה ונתתי פקודת אש, שבעקבותיה ירו כמעט כולם לתוך הבניינים בו זמנית תשעה פגזים נפצים 120 מ"מ. הפגזים פגעו ופערו חורים גדולים בקירות, וכמה גגות קרסו. בבניינים אחדים פרצה אש, והעשן שהיתמר מהם הסתיר את הפלוגה מעיני האויב. מהכפר חדלו לירות עלינו.

הפלוגה המשיכה בתנועה מזרחה. מחלקה 1 של פטצ'ק הובילה, ובלי לדווח לי זיהתה רכב אויב משוריין ממזרח. החלטתי לשנות את מבנה התנועה כך שהטנקים ינועו בחדר, והוריתי למחלקות הטנקים לבצע "חיקוי מפקד". מגי ולורנס, שעמדו בשטח גבוה יותר מצפון, צפו מזרחה. בעוד רוב הכוח ירה על הכפר, זיהה סמל רולנד מודי שני טנקי אויב והחל לירות עליהם טילי "לאו". מגי צעק ברשת הפלוגתית: "טנק, פגענו בטנק". סימנתי לפלוגה את נקודת המגע וקבעתי את קו העמדות החדש, והטנקים החלו בתנועה, כשהם עוקפים את עמדות הסיירים בתשעה נתיבים. מחלקה 2 של סגן המילטון נעה משמאלי (4 טנקי "אברהמס"), ומחלקה 4 בפיקודו של סגן דסטפאנו נעה מימיני.

השעה הייתה 16:18, וסופת החול לא שככה. נתתי פקודות אחרונות, בעוד הטנק שלי מטפס לעמדת תצפית במעלה הגבעה. כאשר הגענו לראש התלולית, צעק לפתע קוץ התותחן: "טנקים בחזית". ואז ראיתי בבירור חלק גדול יותר ממערך האויב, שעליו ירה מודי את הטילים נ"ט שלו. כהרף עין מניתי שמונה טנקים חפורים בעמדות טובה. ערמות עפר גדולות בחזיתם, והם נראו בקלות בעין בלתי מזונית. הם מיקמו את עמדותיהם בחוכמה במדרון הגבעה הנסתר מקו החזית (הגנה במדרון אחורי), כך שיוכלו להפתיע את הכוחות החוצים את הגבעה. אנחנו, מכל מקום, הקדמנו והפתענו אותם. הפתענו כאשר חיסלנו את כוח הסיור הקדמי של המערך מוקדם יותר באותו יום, ובגלל סופת החול הם לא ראו אותנו וגם לא שמעו אותנו.

רק"ם עיראקי בוער לאחר פגיעה

הם היו קרובים! קוץ לחץ על כפתור המט"ל, ועל המצג הספרתי הופיעו הספרות 1,420 מ'. צעקתי בקשר הפנים: 'אש, ח"ש'מנעל – אש!' התותח כבר היה טעון בפגז נפיץ. אבל טיילור עמד לטעון מייד אחריו. פגז אנרגיה קינטית בעל מהירות לוע גבוהה – פגז נ"ט מצויד בליבת אורניום מדולל, שמהירות הלוע שלו היא בערך 1,600 מטרים בשנייה. בעוד קוץ לוחץ על ההדק, רתע התותח, והפגז נגד טנקים טס אל מטרתו. כל זה נעשה כאשר הטנק שלי היה בתנועה.

מערכת ייצוב התותח שמרה על קו תותח'מטרה. טנק האויב התפוצץ ככדור אש ענקי, בעוד קוץ מצודד את התותח לעבר טנק נוסף, שהיה קרוב הרבה יותר והוצב לפניו קו ההגנה העיקרי. ראיתי את הצריח מצודד בתנועה איטית לעברנו. טיילור הפעיל את דלת תא התחמושת. הדלת נפתחה, הוא

תפס במהירות פגז מנעל, דחף אותו לבית הבליעה וצרח: "טעון". רק שלוש שניות חלפו מרגע השמדת הטנק הראשון, אני דיברתי בקשר, כאשר קוץ לחץ על ההדק. מעוצמת הפגיעה ניתק צריח טנק האויב מתובתו בחגיגה של זיקוקי אש, שהחלה מייד כאשר הפגז שלנו פגע בתחמושת ובמכלי הדלק.

סקוג האט את תנועת הטנק ל-20 קמ"ש. הוא הבחין בשדה מוקשים ותימרן בין המוקשים בעודו שומר את חזיתו הממוגנת מול טנק האויב המסכן אותו ביותר. סקוג ידע כי בתנועתו הוא קובע את הכיוון לכוח כולו, ולכן נהג את הטנק ימינה, כך שתיפתח זווית שתאפשר לשתי המחלקות האחרות לירות על האויב בנוחות יחסית. שני T-72 פתחו עלינו באש, אך פגזיהם היו קצרים ופגעו משני צידי הטנק. טיילור הכין פגז ח"ש'מנעל נוסף, לאחר שקוץ השמיד T-72 נוסף.

השניות שבהן לחמתי לחימת יחיד נראו לי כנצח. ברגע ששמונת טנקי הפלוגה הנוספים עלו על הגבעה, החלה למעשה הלחימה הפלוגתית האמיתית. שמונה טנקי T-72 נוספים עלו בלהבות, כאשר טנקי ה"אייברמס" החלו בירי הסדרה הראשונה שלהם. שני פגזי אויב החטיאו את הטנקים של דסטפאנו ושל סמל ובסטר. הטנקים שלנו, מכל מקום, לא החטיאו. התקרבנו במהירות אל קו ההגנה של האויב. מוקשי נ"א התפוצצו מתחת לחולי הטנקים המתקדמים, אך לא גרמו כל נזק. מוקש נ"ט התפוצץ ברעש מתחת לטנק של סרן מק'גרנור, אבל הנזק היה מועט. האויב נתפס עכשיו לבהלה. השניות המעטות של הפתעה היו כל מה שהיה דרוש לנו. טנקי ה-T-72 וגנמ"שי ה-BMP התפוצצו באינספור כדורי אש. הפלוגה חלפה דרך מערך הגנה של האויב ופילסה באש נתיב הרס שרוחבו הגיע לחמישה ק"מ.

מתוך דו"ח אישי של מפקד פלוגת הסיור המשורינת ה-5 ("נשר"), רס"ן (אז סרן) מק'מסטר.

לראיית לילה, שהקנו לשריון יכולת לירות בלילה כמו באור יום ובכל מזג אוויר. לבסוף אין לשכוח את עליונותו של השריון האמריקני על פני יריבו העיראקי.

על-פי אלוף (מיל') ישראל טל,²⁹ "מבצע" סופת מדבר" הוכרע בעיקרו בעוצמה האווירית ובעוצמת האש של הענק הטכנולוגי המודרני; תנועת כוחות היבשה הייתה רק חלק מהמבצע. אף-על-פי-כן דומה שבסופו של דבר עוצבות השריון היו חיוניות להצלחת המבצע, מפני שעלה בידן לחדור לעומק שטחו של האויב, לאגף את הדיוויזיות העיראקיות ולהביס אותן.

160 שנה קודם להתקפה במדבר הערבי הזהיר תיאורטיקן המלחמה פון קלאוזביץ:³⁰ "אנשים יכולים, כמובן, לחשוב

שיש דרך מתוחכמת לפרק את נשקו של האויב או להביסו ללא שפיכות דמים. נעימה ככל שהיא נשמעת זו טענה מופרכת, שיש להוקיעה".³¹ קלאוזביץ צדק: אין פתרונות פשוטים בעימותים בין מדינות. רק לעיתים רחוקות מלחמות משיביות לחלוטין את רצון אחד הצדדים – ובמיוחד נכון הדבר במלחמות מוגבלות וקואליציוניות.

"סופת מדבר" מנעה מעיראק להשתלט על שיעור גדול ממאגרי הנפט העולמיים, אך לא מנעה מעיראק של צדאם חוסיין לעמוד על סף הפיכתה למעצמה גרעינית.

ניתן ללמוד ולהפיק לקחים ממלחמת המפרץ – לקחים הנוגעים למבנה המלחמה, לטכנולוגיה, למשמעות המצביאות. אולם המלחמה הזאת הייתה קודם כול הצלחה בתחום האסטרטגיה רבתי שעל-פי לידל הארט מטרתה: "לתאם ולכוון את כל משאביה של אומה להשגת המטרה המדינית של מלחמה – המטרה כפי שהגדירה אותה המדיניות הלאומית. היא זו המעצבת את ההקשר וקובעת את ההגבלות שבתחומן חייבת המערכה הצבאית לפעול". הצבא האמריקני פעל בדיוק בתחום ההגבלות שקבע הנשיא בוש; הוא הקצה את האמצעים, הוא שנתן את ההנחיה הברורה מה הוא רוצה שייעשה מבחינה צבאית, הוא האיש שהחליט מתי יפתחו המבצעים הצבאיים ומתי יסתיימו.³² הביקורת העיקרית על ניהול המערכה במבט לאחור נוגעת רבות באסתטיקה ומעט מאוד בעניינים מעשיים. קצין בכיר בארמיה ה-3 הציג את העניין כך: "היה זה הסיכוי היחיד שלי להשתתף בקרב נוסח קאנה, ולא הלך לנו". הוא התייחס לאיסגירת הכיתור מחוץ לבצרה בשל הפסקת המבצעים

הפרת עד לבצרה. כוויית שוחררה כולה, ולא נותר בה שום חייל עיראקי. הקורפוס ה-7 האמריקני החזיק בכל השטח הצפוני של כוויית, ודיוויזיית החי"ר הממוכן ה-24 של הקורפוס ה-18, מתוגברת בחטיבה המשוריינת ה-3, חסמה את נתיבי הבריחה דרומית לנהר הפרת.

המלחמה הסתיימה ב-08:00 באותו בוקר, כאשר הנשיא בוש הכריז על הפסקת חד-צדדית של הלחימה ונתן לממשלת עיראק הזדמנות לדון על הפסקת אש. שתיים משלוש הדיוויזיות הכבדות של משמרות הרפובליקה נפגעו קשה. הדיוויזיה השלישית – "חמורבי", הייתה נצורה בכיס בצרה. המכונה הצבאית העיראקית שיצאה מכיס בצרה הייתה צבא מובס ומוכה. הקרב שניהלה בשבועות שאחרי סיום

המלחמה נגד המורדים השיעים והכורדים היה צמוד וקשה. כדי לשרוד רוקנו משמרות הרפובליקה את מחסני הצבא, כולל אלה של הדיוויזיות הכבדות. שישה חודשים לאחר גמר המערכה נכנעה הדיוויזיה הממוכנת ה-5 של הצבא "הרגיל" בהמוניה למורדים הכורדים בצפון עיראק. הדיוויזיה הממוכנת "תווכלנא", שהושמדה על-ידי הקורפוס ה-7, פורקה.

מהלכי הלחימה והביצועים של כוחות השריון במבצע "סופת מדבר" הצדיקו את חזון הניידות מראשית המלחמות הממוכנות. השריון

היה הדומיננטי ביותר בשדה הקרב היבשתי. יחידות השריון חצו ראשונות את קווי המגע הקדמיים ועברו מאות ק"מ במדבר הערבי. היו אלה קבוצות שריון משולבות בחי"ר, בכלי טיס, בארטילריה, בהנדסה ובמודיעין שדה יעיל. הן אלה שהשמידו שבע מתוך תשע החטיבות הכבדות של משמרות הרפובליקה ועשרות מהדיוויזיות העיראקיות הרגילות.

מדוע היה השריון האמריקני והבריטי כה יעיל בעימות הזה? יחידות השריון פעלו תחת מטרייה מקצועית מתאימה ומוכשרת של מפקדים ושל מיפקדות, שתיכננו וביצעו תוכניות רציונליות בסיוע לוגיסטי צמוד, שענה על צורכי הלחימה המודרניים ועל התפתחויות בלתי צפויות שהעמיד שדה הקרב בפני המפקדים – ממפקד הקורפוס ועד מפקד כלי הלחימה הבודד. המפקדים היו חדורי מוטיבציה, ידעו כיצד להפעיל את מערכות הנשק שלהם וכיצד לדרבן את חייליהם להפיק מעצמם את מלוא יכולותיהם. השריון האמריקני היה טוב בכל ממד מזה שניצב מולו:²⁸ במערכות בקרת האש, במיגון, במהירות, ביכולת עבירות ובמערכות

על-פי אלוף (מיל') ישראל טל, "מבצע" סופת מדבר" הוכרע בעיקרו בעוצמה האווירית ובעוצמת האש של הענק הטכנולוגי המודרני; תנועת כוחות היבשה הייתה רק חלק מהמבצע

הערות

1. ראו: Stephen A. Bourque, "The Hundred-Hour Thunderbolt – Armor in the Gulf War" **מחבר:** Camp Colt to Desert Storm, The History of U.S. Armored Forces, Edited by George F. Hofmann, The University Press of Kentucky, 1999
2. עוד גת, **מקורות המחשבה הצבאית המודרנית**, מערכות, 2000, עמ' 43
3. **שם**, עמ' 42
4. **שם**, עמ' 45
5. General John W. Foss, "Building the United States Army for the Twenty-First Century", **RUSI**, Winter 1991, Vol. 136, No. 4, pp. 13-17
6. רוברט ה' סקילס, **ניצחון ודאי במדבר**, מחלקת היסטוריה, מארס 1997, עמ' 17
7. **שם**, עמ' 126
8. **שם**, עמ' 5'4
9. **שם**, עמ' 22
10. Heavy – חי"ר משוריין וממוכן
11. ראו: **לחימת מלונת הטנקים "נשר" במלחמת המפרץ**, מחלקת היסטוריה, דצמבר 1995
12. ראו: **ניצחון ודאי במדבר**, עמ' 259'260
13. לחשוואה ראו: ביוור אנטוני, **סטלינגרד**, הוצאת יבנה, 2000. לקראת הפלישה לברית-מועצות (מבצע "ברברוסה", יוני 1941) ריכוז הוורמאכט כוח פלישה אדיר, שכלל 3,350 טנקים, 7,000 תותחי שדה ויותר מ-2,000 מטוסים, אבל גיידותו הייתה תלויה ב-600 אלף סוסים לגירות התותחים, האמבולנסים וקרונות האספקה, רוב דינמיות החי"ר צעדו ברגל.
14. **שם**
15. **שם**
16. לוטננט-גנרל ויליאם ג' פגוניס, **גלגלי הסופה**, מערכות, 1998, עמ' 149
17. **The Hundred-Hour Thunderbolt**
18. **ניצחון ודאי במדבר**, עמ' 249
19. **שם**, עמ' 129
20. נוסף על הכוח הצבאי יכולה נקודת הכובד להיות מנהיגות פוליטית, הכלכלה, מפעלים חיוניים או כוח הרצון של האוכלוסייה.
21. **ניצחון ודאי במדבר**, עמ' 133
22. **שם**, עמ' 151
23. **גלגלי הסופה**, עמ' 155
24. ראו: תורת לחימת היבשה, צבא ארה"ב, שדה הקרב הרב ממדי FM-100-5 מבצעים, מהדורת 1993, הוצאת אג"ס/תה"ד-ת"ל. ראו גם: תורת המבצעים (הרב זורעיים) של צבא ארה"ב, 1993, הוצאת אג"ס/תה"ד-ת"ל
25. **The Hundred-Hour Thunderbolt**
26. **שם**
27. דבריו של גנרל גרדון סאליוואן בעת סיור במטה הארמיה הראשונה במלחמת ראו:
28. Richard M. Swain, **Lucky War**, U.S. Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas, 1997, p. xv
29. על שרידות הטנק בעימותי השריון במלחמת המפרץ ראו: אציו בונסיניורה, "שרידות הטנק – לקחי מלחמת המפרץ מעוררים שאלות", **מערכות**, 327, נובמבר-דצמבר 1992, עמ' 47'38
30. ריצ'רד מ' אוגורקביץ' (על פי ראיון שערך עם אלון במילואים ישראל טל), "הערות על תכנון טנקים ועל תכונותיהם", **מערכות**, 322, נובמבר 1991, עמ' 39'40. ראו גם את הערותיו של אלון (מיל) טל בכל הקשור ליחסיהם של לקחי מלחמת המפרץ הנוגעים לישראל: ישראל טל, **ביטחון לאומי**, דביר, 1996, עמ' 195'196
31. **שם**
32. **Lucky War**, עמ' 326, 327
33. **שם**, עמ' 335
34. **שם**, עמ' 433
35. אוגורקביץ', **שם**

הקרקעיים בבוקר ה-28 בפברואר – מהלך שאיפשר לחלק מדיוויזיית "חמורבי" של משמורת הרפובליקה להימלט מכיס בצרה.³³

מענה לדבריו של אותו קצין ניתן למצוא בספר המופת על קאנה, שאותו כתב פון-שליפן: "קרב קאנה מושלם אפשר למצוא בהיסטוריה רק לעיתים נדירות. כדי להשיגו דרוש חניבעל בצד האחד, ובצד הנגדי – טרנטיוס וארו, ועל שניהם לשותף פעולה בהשגת המטרה הגדולה". בין אם חניבעל היה בצד של בעלות הברית ובין אם לאו, מכל מקום ברור כי טרנטיוס וארו היה בבגדאד.³⁴

למרות הטלת מצור ואמברגו כלכלי על עיראק ולמרות שבועות של מתקפה בפצצות חכמות, באמצעות כוחות מיוחדים, בטילי שיוט ובאמצעי לחימה מגוונים אחרים,

צילום מיממה השני של המערכה היבשתית:
חיילי כוח המשימה רכובים על גמ"שי M-113
שומרים על שבויים עיראקים

נשארו הכוחות העיראקיים בכוויית שבעה חדשים לאחר פלישתם למדינה הזעירה ורוויית הנפט. היו אלה הכוחות המשוריינים המתמרנים שניצלו את יכולת התנועה, המיגון, עוצמת האש, האבטחה וכוח ההלם כדי להוציא את צבא עיראק מזירת הלחימה.

אולם חשוב לזכור כי מלחמת המפרץ הייתה מלחמת מעבר, אשר בה כוחות שהוקמו ואומנו ללחום נגד מעצמה גדולה בחזית המרכזית של אירופה, הועברו למדבר הפתוח ללחום נגד עריץ מקומי המצויד ביותר בטכנולוגיה מכפי שידע להפעיל. הניצחון במדבר היה שילוב של האסטרטגיה רבתי ושל האסטרטגיה הצבאית, של תורת הלחימה, הטכנולוגיה, האימונים, בניין הכוח, התחבולה, הלוגיסטיקה, ההעזה, היכולת המבצעית והחזון.

אך מעל לכול, כפי שאמר אלון (מיל) ישראל טל: "מכונה שנפגעה או התקלקלה, לא תנוע – גם לנוכח פקודותיו של המפקד הכריזמטי ביותר. בני-אדם, גם אם הם פצועים ומותשים – יעשו זאת!"³⁵

פעילות הטק"ק במלחמת המפרץ

הגרסה העיראקית

רס"ר

מבוא

אחת ההצלחות העיראקיות הבולטות במהלך המלחמה הייתה הפעלתו של מערך טילי הקרקע-קרקע (טק"ק). מערך זה שרד, בהצלחה יחסית רבה, את הניסיונות האמריקניים לפגוע בו ולהשמידו, ולמעשה נראה כי במהלך המלחמה כולה לא נפגע אף לא משגר טק"ק נידד אחד.

בעוד שבמהלך המלחמה ולאחריה פורסם במערב מידע רב על הפעילות נגד מערך הטק"ק העיראקי במה שכונה "The Great Scud Hunt", הרי שהעיראקים – למעט התבטאויות בודדות – לא פירסמו את גרסתם לאירועים.

מצב זה השתנה עם פרסומן של מספר כתבות בעיתונות הערבית (ב־1998), שבהן מצוטט ספר בשם "43 טילים על היישות הציונית – זיכרונותיו של פריק (אלוף) קמ"ט (קצין מטה) חאזם עבד א-רחאק אל-איובי".

המסמך, שנכתב כיומן אישי של מפקד חיל הטק"ק העיראקי בזמן מלחמת המפרץ¹, כולל מידע פנימי רב

על פעילות הטק"ק העיראקי לפני המלחמה ובמהלכה, והינו, למעשה, גרסה עיראקית רשמית לאירועים אלה.² ייחודו בכך שהוא מציג את זווית ראייתו ואת שיקוליו של מפקד כוח טק"ק בשלבי ההתכוננות למלחמה ובמהלכה, תוך התייחסות לאופן שבו הושפע מפעילות כוחות האויב ומהאירועים המדיניים.

מאמר זה מנתח את גרסתו של מפקד חיל הטק"ק העיראקי, כפי שפורסמה בעיתונות.³ על מנת להשלים את התמונה, אם כאשר מדובר בנתונים שאותם אינו מציין, ואם כאשר גרסתו סותרת פרסומים אחרים, צוינו הנתונים הרלוונטיים, כפי שפורסמו בעיתונות, בספרות ובאתרי אינטרנט מערביים.

תחילת העיסוק באפשרות לשגר טק"ק לעבר ישראל

לדברי איובי, זמן קצר לאחר סיום מלחמת איראן-עיראק, באוגוסט 1988, החלו גורמים בחיל הטק"ק העיראקי לעסוק בהיערכות לתקיפת ישראל בטק"ק. עיסוק זה נבע מהנחייתו הישירה של נשיא עיראק, צדאם חוסיין, שלפיה "עיסוקו של

קצין בלהק מודיעין
אוויר

משגרים נייחים של טילי "אל-חוסין" מתוצרת עיראק (אולד"ק) כפי שהוצגו בתערוכה בבגדאד ב־1989

שפגע ביעילות הפעילות נגד הטק"ק הנייד העיראקי בתחילת המלחמה.

איובי עצמו אינו מציין שהוחלט מראש להפוך את המשגרים הנייחים למערך שנועד להונאה, אך מציין – בנימה מסוימת של חוכמה שלאחר מעשה – כי "נוכחתי לדעת במהלך מלחמת המפרץ כי הייתה בכך תועלת בכל הנוגע להונאת האויב ולהרחקת הסכנה מהכוחות האמיתיים, הניידים".

הגברת הכוונות והיערכות לשיגור טק"ק לעבר ישראל

מפקד חיל הטק"ק העיראקי מציין את עליית המתח בין ישראל לעיראק בתחילת 1990 על רקע הצהרות לוחמניות של שני הצדדים בתקופה זו, תוך שהוא מצטט אחדות מהן, ובכלל זה את ההתבטאויות הישראליות כי ישראל ערוכה להנחית מכת מנע על עיראק על מנת למנוע ממנה הצטיידות בנשק גרעיני.

ההתבטאות העיראקית הבולטת ביותר בתקופה זו הייתה

חיל הטק"ק הינו בחירת מטרות צבאיות ותעשייתיות בתוך היישות הציונית – אם זו תנחית מהלומה על המתקנים הצבאיים והתעשייתיים (שב־עיראק).

ממסמכו של איובי עולה כי העיראקים חששו מתקיפה ישראלית נוספת דוגמת תקיפת הכור ב־1981, ולכן נערכו חיל האוויר וחיל הטק"ק של עיראק לקראת מתאר דומה של מתקפת פתע ישראלית נגד מתקן "תעשייתי" עיראקי. התפיסה שגובשה נוכח מתאר זה נועדה לבסס יכולת הרתעה מול ישראל מפני מימוש מהלך דומה, ואם הרתעה זו תיכשל – לפתח יכולת תגובה משמעותית בטק"ק ובמטוסים.

עקרונות אלה מופיעים גם במסמך עיראקי רשמי של המועצה הנשיאותית מה־17 בספטמבר 1988, ולפיו "עקרון ההרתעה מהווה אמצעי ההגנה הטוב ביותר נגד היישות הציונית, ואנו מציעים את הצעדים הבאים בנוגע לנושא זה: להמשיך לפתח כלי נשק כימיים... לפתח אמצעי להרכבת ראשי־נפץ כימיים על טילים בעלי טווח ארוך... להכין שטחי אחסון מיוחדים באיזור המערבי (מערב עיראק)... על מנת להבטיח את יכולתנו לבצע מתקפת פתע ולהגיב במהירות על מנת להרתיע את האויב".⁴

בתוך מספר חודשים, עד ליוני 1989, גיבשו העיראקים תוכנית תגובה, שכללה 16 מטרות – מחציתן לחיל האוויר ומחציתן לחיל הטק"ק.

הקמת מערך השיגור מול ישראל

איובי מציין כי לצורך מימוש התוכנית היה עליו להקים "עשרות בונקרים מזוינים על מנת למגן ולהסוות את אמצעי השיגור וכן מאגרים מבוצרים לשם אחסנת הצידוד". העדר יכולת לממש תוכנית זו הביא את התעשייה הצבאית העיראקית ליזום פתרון בדמות משגר נייח.

המצאה עיראקית מקורית ופשוטה זו איפשרה לבנות מערך גדול של משגרים, שבניגוד למשגרי הטק"ק הניידים, שהיו עד אז בשימוש מבצעי, כללו רק את הרכיבים המכניים של המשגר, כשאלה מקובעים לקרקע ללא כל יכולת לניידים. לדברי איובי, מערך זה נועד לשם "שימור אמצעי השיגור" ו"עיבוי הירי", ולכן הוחלט כי ייבנו תשתיות לעשרות משגרים בתשעה אתרים שונים במערב עיראק. משהועלתה בפני נשיא עיראק בעיית שרידותם הנמוכה של המשגרים בינואר 1990 (לפני הפלישה לכוויית), החליט, על אף בעיית השרידות, שהטילים לעבר ישראל ישוגרו מהמערך הנייח והנייד גם יחד על מנת לאפשר שיגור מטחי טילים גדולים ככל האפשר.

בהקשר זה יש לציין כי מערך המשגרים הנייחים מיקד אליו את רוב תשומת הלב המודיעינית בתקופת המתיחות שטרם המלחמה והיה אחת המטרות המרכזיות במסגרת המערכה האווירית נגד הטק"ק בימי המלחמה הראשונים⁵ (זאת בעוד העיראקים עצמם לא עשו כלל שימוש במערך הנייח). בכך הפכו, למעשה, המשגרים הנייחים למערך הונאה,

הטיל העיראקי "אל-חוסין" על משגר נייד

להלן).

איובי מציין כי לאחר שהושגה המוכנות הדרושה, החלו לפזר בבהילות את מלאי הטילים ואת ציוד העזר ממחנות הקבע.⁶ פעילות זו צימצמה באופן משמעותי את השפעת התקיפות האוויריות האמריקניות על פעילות חיל הטק"ק במהלך המלחמה.

תפיסת ההפעלה וההכנות לשימוש מבצעי בראשי-נפץ כימיים

אחת הדילמות המרכזיות, שעמדה בפני גורמי המודיעין במערב (וגם בארץ) טרם המלחמה ובמהלכה הייתה האם יש בידי העיראקים יכולת לזווד ראשי-נפץ של טילי קרקע-קרקע בחומרי לחימה כימיים.⁷ דילמה נוספת הייתה באילו נסיבות ייעשה שימוש בראשי-נפץ אלה, אם אכן הם מצויים במצב מבצעי בידי העיראקים.

לאחר המלחמה חשפו העיראקים בפני ועדות האו"ם 30 ראשי-נפץ כימיים מוכנים לשיגור, ובכך הבהירו כי היכולת אכן עמדה לרשותם. עם זאת מידת המעורבות של היחידות המבצעיות בתהליך ההיערכות לשימוש בחומרי לחימה כימיים והגדרת התנאים שבהם יופעלו נותרו עלומים. איובי שופך על כך אור רב.

לדבריו, באמצע אפריל, כשבועיים אחרי ההתייחסות העיראקית הפומבית הראשונה לנשק כימי (בנאום של צדאם חוסיין), נערך שיגור ניסיוני של טק"ק עם ראשי-נפץ כימי. איובי מציין כי מתאריך זה ועד תחילת אוגוסט הוא פירסם מספר תקנות והנחיות באשר לשימוש בראשי-נפץ "מיוחדים" על-ידי היחידות המבצעיות, ומדבריו עולה כי גורמי הטק"ק המבצעיים עסקו רבות בסוגיה זו על רקע הכנות מעשיות לשימוש אפשרי בראשי-נפץ כימיים.¹⁰

יש להבהיר כי איובי אינו עושה שימוש במונח "ראשי-נפץ כימיים", אלא רק במונח "ראשי-נפץ מיוחדים", אשר עשוי לכלול גם ראשי-נפץ ביולוגיים. קיומם של אלה האחרונים נחשף רק ב־1995 עם עריקתו של חוסיין כאמל, חתנו של צדאם חוסיין ומי שהיה אחראי על פיתוח חלק מרכזי מאמצעי הלחימה הלא קונווציונליים בעיראק.¹¹

באשר למדיניות ההפעלה של ראשי-הנפץ המיוחדים, מציין איובי, כי על-פי הנחייתו של נשיא עיראק מה־6 בינואר, אמורים היו אלה להיות מופעלים רק על-פי הנחיה מיוחדת או – ללא צורך באישורים – אילו עיראק עצמה הייתה מותקפת בנשק בלתי קונוונציונלי. (לדבריו היה בידי העיראקים מידע, שהאמריקנים יעשו שימוש בפצצות "מעין גרעיניות"). איובי מציין כי הנחיה זו הועברה לכוחות רק ב־8 בינואר 1991, כשבוע לפני פרוץ המלחמה.¹² בהקשר זה טוען סקוט ריטר, שהיה פקח ראשי ב־UNSCOM, ושתיחקר את איובי, כי למפקד כוח הטילים הייתה הנחיה, כי אם מתנתק הקשר בינו לבין הפיקוד העליון, בסמכותו להורות על שיגור ראשי-נפץ כימיים ללא כל אישור נוסף.¹³

של צדאם חוסיין בנאומו המפורסם ב־2 באפריל 1990, שבו ציין כי אם תתקיף ישראל את עיראק בנשק גרעיני, "האש העיראקית תאכל את מחצית ישראל... מי שיאיים בפצצה גרעינית, יושמד בנשק הכימי".⁶

לאור אירועים אלה ותוך קבלת הנחיות מפורשות מנשיא עיראק החל איובי באפריל 1990 להכין את מערך הטק"ק לקראת שיגור טילים לעבר ישראל. לטענתו, היערכות זו כללה גם מוכנות ראשונית לשימוש בראשי-נפץ שהכילו חומרי לחימה כימיים.

עד לפלישה לכוויית (ב־2 באוגוסט 1990) המשיכו יחידות הטק"ק בהיערכותן ללחימה בישראל. במהלך הפלישה לכוויית נערכה חטיבת "אל-חוסין" העיראקית במערב עיראק לשיפור ההיערכות למקרה של תקיפה ישראלית.⁷ איובי טוען כי לאור תגובת ישראל לפלישה לכוויית ועקב הנחייתו של נשיא עיראק נערכו יחידות הטק"ק לתגובה מיידית נגד ישראל בירי טק"ק. השגת מוכנות זו הסתיימה ב־8 באוגוסט, כש־10 טילים תודלקו על מנת לעמוד ברמת כוונות של 4 שעות לשיגור. ממכלול התייחסויותיו לנושא הכימי עולה כי מוכנות זו כללה גם ראשי-נפץ כימיים (ראו

איובי אינו מציין אילו מטרות נבחרו עבור ראשיינפץ המיוחדים.

ההיערכות הטקטית להפעלת הטק"ק במערב עיראק

אחת ההצלחות העיראקיות הבולטות הייתה העובדה, שבמהלך המלחמה כולה לא נפגע שום משגר טק"ק נייד – למרות עליונות אמריקנית בולטת. הצלחה זו נובעת, בין השאר, מההיערכות הטקטית המקדימה נגד ציד הטק"ק, שאותה מפרט איובי בהרחבה רבה בספרו. היערכות זו כללה פיזור מוקדם של ציוד ממחנות הקבע. ייעול ההיבטים

הטקטיים של הפעלת הטק"ק (כמו, למשל, קיצור זמני השהייה בעמדות השיגור), תגבור ההגנה נגד מטוסים ונגד כוחות מיוחדים, תגבור אמצעי הקשר והכשרת מקומות מסתור.

להשלמת התמונה ראוי
לציין כי בעוד העיראקים
נערכים להתמודדות דומה לזו
שאכן התרחשה במלחמה, לא
נערכה פעילות מקבילה בצד
האמריקני, אשר נערך לטפל
במרכיבים הנייחים של מערך
הטק"ק, קרי, מפעלי הייצור,
אתרי האחסנה, מחנות הקבע
ומערך המשגרים הנייחים,
שהלך ונבנה במערב עיראק.¹⁴
המשגרים הניידים לא
נתפסו כמטרות חשובות,
היות והוערך שלא תהיה
לשיגורי הטק"ק השפעה
משמעותית על מהלך

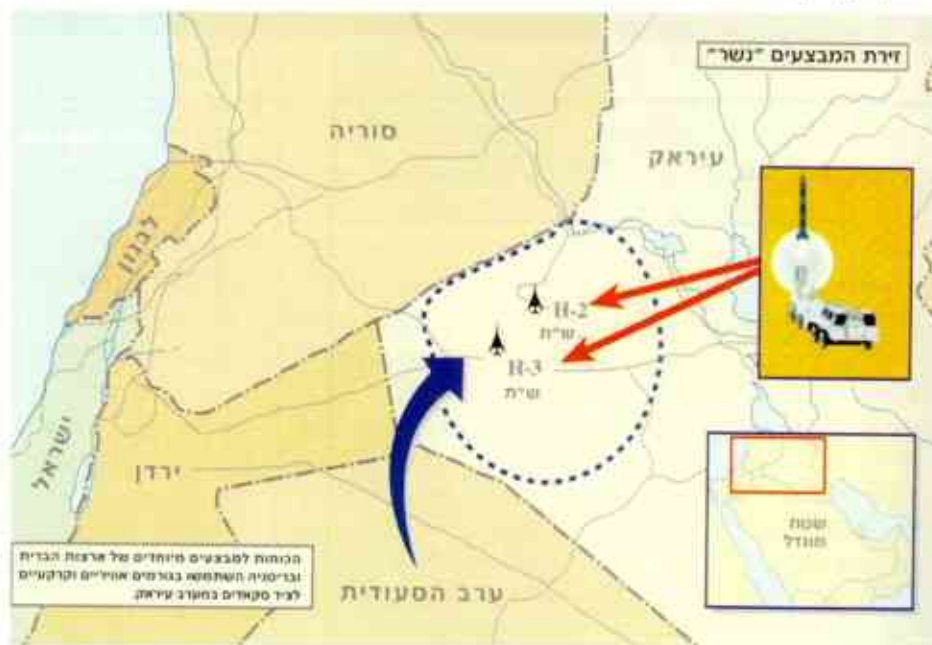
הלחימה. היטיב לבטא תפיסה זו מפקד כוחות ארה"ב במלחמה, גנרל שוורצקופף, בנאום במהלך המלחמה:
 "לומר ש'סקאדים' הם סכנה לאומה זה כמו לומר שברקים הם סכנה לאומה. בכנות, אני הייתי חושש יותר להיות בחוץ בעת סופת ברקים בדרום ג'ורג'ה מאשר להיות ברחובות ריאד בשעה שה'סקאדים' נופלים".

השינוי במתאר הלחימה הצפוי וזניחת המעורר הנייח

היות ומתאר הלחימה שאליו התכוננו העיראקים היה מול ישראל, הרי כוח הטק"ק העיראקי היה בנוי לתת מענה רק מול החזית הישראלית ותוך התמודדות עם פעילות התקפית ישראלית בלבד.

אולם זמן קצר לאחר הפלישה לכוויית הבינו העיראקים כי הם עומדים בפני סכנה מוחשית של תקיפה אמריקנית מסיבית, וכי יהיה עליהם להילחם מול אויב מצויד היטב באיכות ובכמות. כמו גם מול חזית נוספת – סעודיה.

שינוי משמעותי זה הביא אותם לבצע מספר התאמות למצב החדש. הראשונה, שאותה איובי אינו מזכיר, היא זניחת המערך הנייח והפגיע והישענות על מערך המשגרים הנייד. בהקשר זה יש לציין כי החל ממארכס 1990 פורסמו בעיתונות האמריקנית דיווחים על אתרים של משגרי טק"ק נייחים, ההולכים ונבנים במערב עיראק.¹⁵ באמצע יוני – עוד לפני הפלישה לכוויית – אף פורסמו תצלומי לוויין של חלק

זירת הפעילות של כוחות האוויר ושל הכוחות המיוחדים הבריטיים והאמריקניים
נגד מתקני שיגור של טק"ק במערב עיראק
(מתוך "המאבק לביטחון ישראל")

מהאתרים.

נראה כי שילוב זה של מערך נייח ובעל מגבלות הפעלה, אשר נחשף על-ידי גורמי המודיעין של המערב, יחד עם צפי להתמודדות עם אויב חזק משמעותית, הניא את מפקדיו של חיל הטק"ק, בסופו של דבר, מלעשות שימוש במשגרים אלה. (איובי מציין כי אנשי התעשייה הצבאית העיראקית המשיכו לבדוק את המשגרים הנייחים גם לאחר הפלישה לכוויית, אך הוא אינו מציין את המניע לפעילות הזאת – האם הפעילות תואמה עם חיל הטק"ק כחלק מצעדי ההונאה, או שאכן הייתה כוונה לעשות בהם שימוש).

צעד נוסף שננקט, לדברי איובי, היה בנייתם של משגרים ניידים מתוצרת עיראק (שכינים היה "א-גדא'א") על מנת להגדיל את סד"כ המשגרים הניידים, שנוכח הנסיבות

צבאיים וכלכליים ספציפיים,¹⁹ שבהם ניסו העיראקים – ולטענתם גם הצליחו – לפגוע.

בהתבטאות קודמת משנת 1997 מציין איובי כי "המטרות שפגעו בהן הטילים העיראקיים... כללו את איזור התעשייה בתל-אביב, המכונה רמת-גן, את מתחם משרד הביטחון, את בתי-הזיקוק בנמל הקישון ליד חיפה, את תחנת הכוח בחדרה, את קמפוס הטכניון ומקומות נוספים".²⁰

בספרו כלל איובי פרטים נוספים, ובהם תיאור המאמצים שעשתה עיראק כדי להשיג מודיעין מדויק על המטרות²¹ וכדי לשפר את דיוק הטילים, על מנת שאפשר יהיה להימנע מפגיעה באזרחים. לטענתו, "נבחרו ונתקפו רק מטרות צבאיות ותעשייתיות, וכי ניתן היה להבטיח אי-פגיעה באזרחים עקב דיוקם הרב של הטילים".²² באשר לסוג המטרות שנבחרו, ההנחה הייתה כי "עליהן להיות חיוניות למאמץ הצבאי, באופן שירתיע את ישראל מלבצע פשעים נוספים נגד העם העיראקי והעם הפלסטיני".

גם אם דברי איובי מבטאים נכונה מאמץ עיראקי לפגוע במטרות ספציפיות במרחבים שצוינו, הרי דיוק הטילים ואיכות המודיעין שהיה בידי העיראקים הביאו, כידוע, ברוב המקרים לפגיעה באזורי מגורים אזרחיים. דבריו בהיבט זה משקפים בעיקר את התעמולה העיראקית ולא את האירועים במציאות.²³

במהלך המלחמה פגעו טילים אחדים באזור השומרון: עד כה לא ניתן הסבר עיראקי לפגיעת טילים אלה, והוערך כי נוכחות מטוסי הקרב האמריקניים והיקף התקיפות שבוצעו במערב עיראק מנעו מהעיראקים להגיע לעמדות השיגור המתאימות וגרמו להחטאת הטילים, ההסבר של איובי לשיגורים אלה הוא שטילים בודדים שוגרו לעבר היישוב תקוע בשומרון, שלפי המידע שהיה ברשות העיראקים, נערכו בו משאיות ישראליות עם טילים. ראוי לציין כי הסבר דחוק זה אינו מופיע במקומו הכרונולוגי המתאים ביומנו של איובי.

אירוע לא מוכר, שאותו חושף איובי, הוא

החדשות עתידיים היו לפעול בשתי חזיתות.

איובי גם חושף את מגבלותיהם של המשגרים מתוצרת עיראק, שלדבריו היה קשה מאוד להפעילם במהלך המלחמה: "האמת היא שלמשגרים העיראקיים אין אותה גמישות שיש למשגרים מתוצרת חוץ... משגרי 'א-נדא'א' סייעו לעיבוי הירי, אולם הם לא היו כשירים לתמרון טקטי". לדבריו, מגבלות אלה וכן בעיות טכניות בהפעלתם הביאו בסופו של דבר לריכוז רוב פעילותם בדרום עיראק מול הגזרה הסעודית.

סד"כ המשגרים

בעוד שסד"כ המשגרים הנייחים, שאותו ונבחנו בתצלומי לוויין, עמד על 28 (בחמישה אתרים), הרי שסד"כ המשגרים הניידים לא היה ידוע לנכחות הקואליציה במהלך המלחמה. (לפני המלחמה הוערך כי מדובר ב-24²⁴ משגרים. במהלך המלחמה היו מספר התבטאויות – בעיקר של שוורצקופף – כי מדובר ביותר מ-100 משגרים).¹⁶

בדיווחיה לאו"ם לאחר המלחמה טענה עיראק כי היו לה רק 10 משגרים ניידים סובייטיים מקוריים (MAZ-543) וארבעה משגרים ניידים מתוצרת עצמית ("א-נדא'א"), דהיינו בסך הכול 14 משגרים ניידים.¹⁷ באמצעות מספר זה של משגרים לא ניתן לבצע את השיגורים שביצעה עיראק במהלך המלחמה, אלא אם כן היא ניידה משגרים אחדים מחזית לחזית.¹⁸

איובי מפרט כיצד עשה שימוש בסד"כ מצומצם זה בשתי

החזיתות (מול ישראל ומול סעודיה), תוך שהוא משנע את המשגרים מחזית לחזית – מרחק של יותר מ-1,000 ק"מ. זאת לאורך הדרכים המשובשות, שהותקפו שוב ושוב על-ידי המטוסים האמריקניים.

המטרות

לאור דיוקם הנמוך של הטילים מקובל להניח כי העיראקים שיגרו את הטילים באופן כללי לעבר תל-אביב, חיפה ודימונה בלי לכוון למטרות ספציפיות. עם זאת, בהצהרות עיראקיות שונות במהלך המלחמה ולאחריה צוין כי המטרות כללו יעדים

מימין: פקודת הקרב של צדאם חוסיין להפצצת ישראל בטילים (1991)

אולם בפועל הצליחו העיראקים לייצר ב־18 בינואר מטח של שבעה־שמונה טילים בלבד. בעיות טכניות שונות, שהתגלו במשגרים מייצור עיראקי, ואולי גם בעיות לוגיסטיות מנעו ניצול מלא של יכולת השיגור מהמשגרים הניידים. יומיים לאחר השיגור הראשון לעבר ישראל, בליל ה־19/20 בינואר, שוגר המטח הראשון במלחמה לעבר סעודיה, שכלל גם הוא שמונה טילים.

מאפייני הפעילות העיראקית במלחמה

לפי איובי, עברה תורת ההפעלה של הטק"ק כמה שינויים והתאמות במהלך המלחמה – בהתאם לפעולותיהן של בעלות הברית נגד הטק"ק. עם זאת, מאפייני הפיקוד והשליטה לא השתנו לאורך מרבית המלחמה, והפקודות לשיגור הטילים הועברו בדרך כלל ישירות מצדאם חוסיין.²⁵ איובי כותב כי לעיתים ניתן למפקדים בשטח חופש פעולה לדחות את ביצוע השיגורים משיקולי שרידות.²⁶ לרשות המפקדים בשטח עמדו בדרך כלל 24 שעות לביצוע הפקודות – ולעיתים יותר – בהתאם ליכולת להעביר את הפקודות ועל־פי היקף ההכנות שנדרשו לביצוען.

את פעילות הטק"ק העיראקי ואת יחסי הגומלין בין פעילות זו לבין פעילות כוחות הקואליציה לציד הטק"ק ניתן לחלק לארבעה שלבים מרכזיים במלחמה. החלוקה לשלבים הושפעה מהיקף השיגורים בכל התקופה ובכל מטח, מאזורי השיגור, מעמדות השיגור, מטווחי הטילים ומהמטרות שנתקפו. נוסף על כך הושפעה החלוקה מפעילותם של כוחות הקואליציה נגד מערך המשגרים הניידים. חלוקה זו אינה מופיעה בספרו של איובי.

מאפייני השלב הראשון של המלחמה (17–26 בינואר 1991)

אף שאיובי אינו מתייחס להישגים של חיל הטק"ק בתקופה זו, הרי מניתוח הנתונים עולה כי בעשרת הימים האלה שוגרו לעבר ישראל יותר ממחצית מכלל הטילים ששוגרו לעברה במהלך המלחמה כולה, תוך שכוחותיו של איובי פועלים, ככלל, בהצלחה ולפי התכנונים שנערכו לפני המלחמה. המשגרים פעלו משני אזורים, אשר הייתה אליהם גישה נוחה מעורפה של מערב עיראק וממרחב בגדאד: משני צידי הציר בין רמאדי לרוטבה (כונה ציר ה־H) ומאזור הסמוך לגבול עם סוריה (אל־קאים).

יוזמה של חיל הטק"ק לשגר טילים לעבר משכן הכנסת בירושלים. לדבריו, לאחר שהוא בחן את "ההרכב הדמוגרפי בירושלים... ובמיוחד את המידע לגבי הרכב האוכלוסייה של מזרח ירושלים ומערב ירושלים", ולאור ידיעתו את "מגבלות הדיוק של טילי אל־חוסיין", הוא הציע לנשיא עיראק ב־22 בינואר "להנחית מהלומה על מטרות האויב במערב ירושלים, כאשר הנקודה העיקרית שעליה תונחת המהלומה היא משכן הכנסת, תוך וידוא ביטחונם של מסגד עומר, כיפת הסלע ומזרח ירושלים". צדאם חוסיין לא אישר בקשה זו.

תחילת המלחמה

האולטימטום שהוצב לעיראק פג ב־15 בינואר 1991, ולמחרת החלו תקיפות אוויריות נרחבות של מטוסי הקואליציה. שיגורי הטק"ק הראשונים בוצעו יממה לאחר תחילת התקיפות, בלילה שבין ה־17 ל־18 בינואר.

פערי המודיעין של כוחות הקואליציה

איובי מודע לכך שהטק"ק העיראקי כמערך היה מרכיב עיקרי בתוכנית התקיפה של האמריקנים: המטרות שנבחרו לתקיפה ביום התקיפות הראשון כללו את המשגרים הניידים, מחנות הקבע, מפעלי ייצור ומכוני מחקר. (זאת עקב הדגש שנתנו האמריקנים בעת תכנון התקיפות לחיסול יכולתה הבלתי קונוונציונלית של עיראק לטווח הארוך ולא רק המידי).

עם זאת לועג איובי לשירותי המודיעין של מדינות הקואליציה, על שלא הצליחו לקבוע לפני המלחמה את מספרם המדויק של הטילים ושל המשגרים במערך הטק"ק העיראקי. העדרו של מידע זה במהלך המלחמה והעדר הניסיון בציד מטרות

ניידות מסוג זה פגעו ביכולת האמריקנית להעריך נכונה את יכולתו של הטק"ק העיראקי, לזהות את מאפייני הפעילות של המשגרים ולסמן את החוליות החלשות שבו. כמו כן מבהיר איובי כי פיזור הטק"ק מאתרי הקבע לאתרים קדמיים טרם המלחמה הוביל לכך שביום הראשון למלחמה הייתה תמונת המטרות ותכולתן שונה במידה ניכרת מהתמונה שציירו לעצמם האמריקנים.²⁴

שיגור מטחי הטק"ק הראשונים

איובי מתאר כיצד עם תחילת תקיפות הקואליציה פעלו העיראקים כדי לשגר מטח מרבי של 14 טילים לעבר ישראל, תוך שהם עושים שימוש רק במשגרים הניידים (כאמור, לטענתו, זה מספר המשגרים הניידים שהיו לעיראק).

הפקודות לשיגור הטילים
הועברו בדרך כלל ישירות
מצדאם חוסיין

ניידים, הרי פעילותם האינטנסיבית במערב עיראק חוללה שינוי משמעותי במאפייני הפעילות של המשגרים – שינוי שאיובי אינו מודה בהתרחשותו. בשלב זה שוגרו ארבעה טילים בודדים בלבד, רק מהמרחב הצפוני, תוך שהעיראקים פועלים בניגוד לתו"ל המוכר שלהם ובמאפיינים המסגרים מצוקה של ממש. נראה כי לפעילות הכוחות המיוחדים, שפעלו בשלב זה רק באזור הדרומי של מערב עיראק, הייתה תרומה ניכרת להחלטה לזנוח מרחב שיגור זה.

המצוקה באה לידי ביטוי בתיאוריו של איובי את התקיפות האינטנסיביות – במיוחד באזור אל-קאים, שממנו שוגרו הטילים – וכן את התקיפות של כלי רכב ושל משאיות, שנעו על צירי התנועה. (אם כי איובי טוען שבתקיפות נפגעו רק כלי רכב אזרחיים ולא מטרות צבאיות). איובי מבהיר כי ב-29 וב-30 בינואר לא נערכו שיגורי טילים, לאחר שהנשיא קבע כי אלה יהיו "ימי מנוחה". נוסף על כך כותב איובי, כי בשעות הבוקר של ה-29 בינואר הוא הורה להסיג את משגרי הטק"ק לאזור בגדאד וכן להעביר את הטילים ואת הציד הטכני מאתר האספקה שבעורף מערב עיראק (ליד העיר רמאדי) לאתרים בטוחים יותר.²⁷

מאפיין נוסף של המצוקה הוא שהטילים לא הגיעו אל מטרותם בתל-אביב, אלא פגעו בשומרון. (כאמור, איובי אינו מודה שהטילים החטיאו, אלא טוען שהטילים שוגרו לעבר היישוב תקוע, שבו – לטענתו – נערכו משאיות נושאות טילים).

המצוקה העיראקית נבעה מכך שהאמריקנים קיצרו את זמני התגובה של מטוסייהם והחלו לפתח ולהפעיל תפיסת אמנעה, שכללה תקיפה של צירי התנועה ותקיפה של כלי רכב שנעו על צירים אלה. קיצור זמני התגובה של האמריקנים נבע – בין היתר – מהשגת עליונות אווירית, דבר שאיפשר לערוך פטרולים ממושכים בשטח עיראק עצמה ולא רק בשטח סעודיה, כפי שבוצע עד אז.

מאפייני השלב השלישי במלחמה (12*4 בפברואר 1991)

למרות התעלמותו של איובי, הרי נראה שהעיראקים היו מודעים לאחר שיגורי השלב השני שהטילים החטיאו ופגעו בשומרון. במהלך השלב הזה הוסיפו המשגרים העיראקיים לפעול מהמרחב הצפוני בלבד והצליחו לייצר רק שלושה שיגורים של טילים בודדים, שבניגוד לשלב הקודם פגעו במטרותיהם באזור תל-אביב ובחיפה. זאת תוך שהעיראקים מתאימים את עצמם למצב החדש, שבו בוצעו תקיפות אינטנסיביות במרחב אל-קאים, מוקשו צירים, וכן החלה הפעלתם של כוחות מיוחדים אמריקניים במרחב זה.

מאפייני השלב הרביעי במלחמה (13*25 בפברואר 1991)

שלב זה, האחרון במלחמה, כלל שיגור של שמונה טילים לעבר

השיגורים בשלב זה בוצעו לטווחים קבועים של כ-585 ק"מ – בעיקר בלילה וממשגרים ניידים, שפעלו בקרבת אתרי המשגרים הניידים. כמו כן נעשה ניסיון לשגר במטחים גדולים תוך תיאום השיגורים לעבר מטרות בת"א ובחיפה. נוסף על כך נעשתה פעילות הונאה באמצעות משגרי רקטות מסוג "פרוג" ובאמצעות עשיית פעולות שונות במשגרים הניידים, שיצרו את הרושם שמדובר במשגרי "אל-חוסין" ובהכנות לשיגור מהאתרים הניידים.

בעוד העיראקים פועלים בהצלחה רבה באמצעות המשגרים הניידים, תקפו האמריקנים ביום הראשון למלחמה – בהתאם לתוכניתם המקורית – את משגרי הטק"ק הניידים במערב עיראק. בתקופה זו כבר החלו לפעול צוותים של כוחות מיוחדים בריטיים (SAS) בחלק הדרומי של מערב עיראק. גם פעילות זו תוכננה נגד אתרי המשגרים הניידים, אולם הוסבה במהירות גדולה, יחסית, נגד המערך הנייד שפעל מאותם מרחבים.

הצלחת הטק"ק העיראקי למנוע בעורף הישראלי והסעודי ובחיללים אמריקנים איפשרה לצדאם להכריז על יכולתה של ארצו להתמודד בהצלחה עם מעצמות

תשומת הלב שהעניקו האמריקנים למערכי הטק"ק במערב עיראק נבעה בעיקר מהחשש שישראל תתקוף מערכים אלה – מהלך שנתפס כמסוכן מאוד להמשך קיומה של הקואליציה האנטי עיראקית. לכן פותחה במהירות תפיסת לחימה בטק"ק הנייד – תפיסה, שכאמור לא הייתה ברשות האמריקנים עם פרוץ המלחמה. אולם יישומה של התפיסה היה מסורבל ואיטי ולא איפשר להגיע אל מרחבי השיגור בזמן סביר לאיתור המשגרים. (תפיסה זו עתידה הייתה לעבור כמה שינויים במהלך המלחמה).

מאפייני השלב השני במלחמה (27 בינואר – 3 בפברואר 1991)

אף שהאמריקנים נכשלו במאמציהם להשמיד משגרי טק"ק

שיגור "פטריוט" לעבר טק"ק מעל תל-אביב

בעקבות פעילות הכוחות המיוחדים הבריטיים במרחב השיגור הדרומי, הגבילו העיראקים את פעילותם למרחב השיגור הצפוני.

כל הזמנים שבהם שוגרו הטילים, יש בדיווחו לפחות טעות גסה אחת: הוא משמיט אחד מהשיגורים לעבר ישראל ומוסיפו בתאריך אחר כחלק ממטח טילים גדול. (בשיגור הזה מתייחס איובי לטיל אחד ששוגר, בעוד שרדיו בגדאד דיווח באותו יום על שני טילים. כאמור, נראה כי בסופו של דבר לא שוגר שום טיל במועד שמציין איובי.

היקף המאמץ האווירי לציד הטק"ק

אחד ההישגים שמייחסים העיראקים לפעילות הטק"ק במלחמה הוא ריתוק חלק ניכר מהפעילות האווירית האמריקנית במאמץ לציד הטק"ק. הסטטיסטיקה מגלה מציאות קצת שונה. בסך הכול ביצעו בעלות הברית 110 אלף גיחות, וכמחציתן היו גיחות תקיפה. על-פי נתוני הפעילות האווירית במלחמה,³⁰ ביצעו בעלות הברית כ-1,500 גיחות תקיפה נגד כל מרכיביו של מערך הטק"ק העיראקי (כולל אתרי ייצור ופיתוח) שהן כ-2.7% מכלל גיחות התקיפה במלחמה, אך רק כ-215 גיחות הוטל חימוש על משגרים ניידים (0.4% מכלל גיחות התקיפה). למספר זה יש להוסיף כ-1,000 גיחות, שבהן פיטרלו מטוסי קרב בניסיונות לצוד משגרים, אך בסופו של דבר, משאלה לא אותרו, השליכו אלה את החימוש על מטרות אחרות.

מכאן שסך הגיחות נגד טילי הקרקע-קרקע העיראקיים – כולל גיחות הפטרול – עומד על 4.7% מכלל גיחות התקיפה. אומנם ציד הטק"ק לא ריתק כוחות אמריקניים בהיקף שטוען

ישראל – כולל שיגור מטח של ארבעה טילים, מהם שלושה לעבר איזור דימונה. מספר זה, הגדול ממספר הטילים ששוגרו בשלב השני והשלישי גם יחד, מעיד על המאמץ העיראקי להוכיח כי יכולתם לייצר מטחי טילים לא דוכאה אף בשלהי המלחמה.

איובי כותב כי המניע לשיגור הטילים לעבר דימונה ולהגברת קצב השיגורים בתקופה זו היה פגיעה קטלנית במיוחד באזרחים עיראקים ששהו במתקן צבאי תת-קרקעי בבגדאד, ששימש להם כמקלט (מקלט אל-עמארה).

שלושת הטילים ששוגרו לעבר דימונה ב-16 בפברואר ושני הטילים ששוגרו ב-25 בפברואר נשאו ראשים שמולאו רק בבטון ובברזל בניין. איובי מבהיר כי ההשראה נלקחה מפרק בקוראן, שבו מסופר על ציפורים שהשליכו אבנים על הכופרים. איובי מרמז שטיילי הבטון האלה, שכונו על-ידי העיראקים "אל-חג'ארה"²⁸ (אבן), נועדו להביע את הזדהותה של עיראק עם אירועי האינתיפאדה.

במהלך התקופה הידלדל מלאי הטילים, ואיובי נערך בתיאום עם התעשייה הצבאית לחימה ממושכת יותר. איובי כותב כי לפני המלחמה הוכנו 70 טילים בלבד, וכי אלה שוגרו עד לאותו שלב. נוסף על כך הורה איובי לשמור על "מנת ברזל" של טילים "הנחוצים לשימוש מיוחד" (הכוונה היא, כנראה, לנשק בלתי קונונציונלי).

הפעילות האמריקנית בשלב זה, כחודש לאחר פרוץ המלחמה, אופיינה בשורה של רעיונות ושל שיטות "חדשניות" לציד טק"ק. ניסיונות אלה התאפשרו לאור המודעות האמריקנית לעליונות האווירית המוחלטת שהשיגו, תוך שהם מתמקדים באזור אל-קאים, שממנו בוצעו השיגורים.

איובי מתגאה במיוחד על כך שביום השיגורים האחרון, 25 בפברואר, פגע אחד משני הטילים ששוגרו לעבר סעודיה בבסיס אמריקני בדהראן, הרג 28 חיילים ופצע 100 (שהם שיעור ניכר מסך כל הנפגעים האמריקנים במהלך המלחמה כולה).

מספר הטילים ששוגרו במלחמה

נתון זה, שעליו אין הסכמה חד-משמעית, הוא משמעותי לאור העובדה שהעיראקים נדרשו לתת לאחר המלחמה הסבר על השימוש שעשו בכל 819 הטילים שסופקו להם על-ידי בריה"מ (על מנת לוודא כי לא נותרו בידהם טילים). מכאן שהפרזה במספר השיגורים מסייעת לעיראקים להסתיר טילים אחדים מעיני המערב.

בעוד שהעיראקים טוענים כי שיגרו 93 טילים במהלך המלחמה, מהם 43 טילים לעבר ישראל, אותרו ברמת ודאות גבוהה רק 39 טילים²⁹ ולכל היותר 41 טילים. פער דומה קיים ביחס לשיגורים לעבר סעודיה. בישראל ובסעודיה יחדיו אותרו רק 85-87 שיגורים ולא 93 כפי שטוען איובי.

ראוי לציין כי בעוד שאיובי מציין ביומנו בדקדקנות את

צייד הטק"ק בעיראק

וביצוע פעולות הסחה והטרדה בעומק השטח העיראקי. נושא הטק"ק, אם הוזכר, היה בעדיפות משנית. רק לאחר מספר ימי לחימה, כשהתברר שהפעילות האווירית אינה מצליחה לפגוע במשגרי הטק"ק הניידים, וכאשר גבר החשש מהתערבות ישראלית במלחמה, שתביא למירוק הקואליציה, הפכו טילי הקרקע-קרקע העיראקיים ליעד המרכזי של הכוחות המיוחדים הבריטיים.

הכוחות הבריטיים הורכבו משני סוגי צוותים – בהתאם למשימות שהוגדרו: צוותים קטנים של 8 לוחמים שנעו רגלית או על גבי כלי-רכב, ומשימתם העיקרית הייתה לצפות על צידי התנועה. (ההחלטה אם לנוע רגלית או בכלי-רכב התקבלה על-ידי הצוותים

בשבוע השני של ינואר, ימים אחדים לפני תחילת המלחמה, הציגו דה לה ביליה ואנשיו לשוורצקופף את יכולותיהם של הכוחות המיוחדים הבריטיים ואת הדרך המומלצת לשלבם בלחימה, תצוגה זו, שהייתה משכנעת מאוד, הביאה את שוורצקופף לאשר את שילובם של לוחמי ה-SAS (Special Air Service) וה-SBS (Special Boat Service) של צבא בריטניה בפעילות מייד עם תחילת הלחימה. (עם זאת ראוי להדגיש כי אישור עקרוני זה ניתן רק לכוחות המיוחדים הבריטיים).

הכוחות הבריטיים, ששהו באיזור מספטמבר 1990 על רקע ההכנות לחילוץ של

סוגיית ההפעלה של כוחות מיוחדים במסגרת המלחמה המתוכננת נידונה רבות במהלך גיבוש תוכנית הלחימה על-ידי כוחות הקואליציה בשלהי 1990. עם זאת היה קושי רב בשילובם של כוחות אלה בפעילות חסויה בעורף השטח העיראקי – הן בגלל הרצון למעט ככל האפשר במספר הנפגעים והן לאור הקושי בהצגת יעדים איכותיים, שאינם ניתנים למימוש באמצעים אחרים.

על כן עד לשלבים מאוד מאוחרים בגיבוש של תוכנית הלחימה היה תפקידם של הכוחות המיוחדים להשתלב בתפקידים "גלויים", מרביתם לא התקפיים, ובכלל זה פעולות חיפוש והצלה (בעיקר חילוץ טייסים נוטשים), פעולות תיאום וקישור עבור יחידות שאינן דוברות אנגלית, פינוי מוקשים ימיים וכד'.³¹

שוורצקופף עצמו היה מתנגד עיקש להפעלת הכוחות המיוחדים, בעיקר משום שראה בהם גורם בעל תועלת זניחה מול הסיכון הרב שבהפעלתם. דעה זו נבעה, בין השאר, מניסיונו האישי בהפעלת כוחות מיוחדים בפלישה לפנמה מספר שנים קודם לכן, שם הסתיימו אחדות מהפעולות של כוחות אלה בכישלון ובמספר נפגעים גבוה, תוך ששוורצקופף נאלץ לסכן עוד ועוד כוחות בחילוץם. (למשל, שורה של תקלות בכיבוש נמל-התעופה במקום גרמה לארבעה הרוגים מיחידת ה-Navy Seals ולעיכוב הפלישה כולה בכשעתיים).

לעומתו, מפקד הכוחות הבריטיים במפרץ, סר פיטר דה לה ביליה, שהיה בעצמו איש הכוחות המיוחדים, מפקדה לשעבר של יחידת ה-SAS הבריטית ומומחה בעל ניסיון מבצעי רב בהפעלת כוחות מסוג זה, סבר שיש מקום להפעלתם. דה לה ביליה גיבש תוכנית להפעלת הכוחות המיוחדים הבריטיים, שהיו מבוססות על שני עקרונות: בחירה של מטרות איכותיות והיכולת לחלץ את הכוחות במקרה של הסתבכות.³²

שוורצקופף עצמו היה מתנגד עיקש להפעלת הכוחות המיוחדים, בעיקר משום שראה בהם גורם בעל תועלת זניחה מול הסיכון הרב שבהפעלתם.

(עצמם).

צוותים גדולים של 30 לוחמים. כל צוות כזה נע בשטח באמצעות שישה ג'יפים מסוג "לנד-רובר", משאית "יונימאג" ושני אופנועים. בעוד שהצוותים הקטנים הוטסו לאזורי הפעילות במסוקים, הרי הצוותים הגדולים נכנסו לעיראק בנסיעה מהגבול הסעודי, ולכן נעו מספר ימים לפני שהגיעו לאזורי הפעולה שנבחרו.

תספוק הכוחות בוצע באמצעות מסוקים, שהעבירו לכוחות תחמושת, מזון וחלפים ובכך איפשרו להם שהייה ממושכת ורצופה בשטח. (אחד הסיורים נשאר בשטח עיראק יותר משישה שבועות בטרם חזר לסעודיה). התיאום באשר למיקומם של הצוותים, שנועד למנוע "אש ידידותית", בוצע על-ידי הגדרת ריבועים של 5 X 5 ק"מ, שבהם שהו הכוחות בכל יום נתון. היו אומנם מספר מקרים של ירי אמריקני על הכוחות המיוחדים, אך אירועים אלה הסתיימו ללא נפגעים.

מתוך שלושה צוותי התצפית הבריטיים שפעלו בעומק השטח העיראקי נאלץ צוות אחד לחזור כבר ביום הנחתתו בשל חוסר יכולתו

בני הערובה המערביים, שהוחזקו על-ידי צדאם חוסיין כ"מגנים אנושיים", תגובתו ב-10 בינואר בפלגה נוספת מיחידת ה-SAS והחלו בהכנת הציד הנדרש. עם סיום ההכנות, ב-20 בינואר, הוטסו הכוחות לבסיס הפעילות הייעודי בסעודיה, ולמחרת כבר הוכנסו ראשוני הצוותים למערב עיראק.

אולם האישור המאוחר שניתן לתכנונים המבצעיים גרם לכך שיחידת ה-SAS הבריטית סבלה מזמן התארגנות קצר, ממודיעין לקוי וממחסור בציד קריטי ללוחמים – דבר שפגע ביעילות הכוחות שפעלו. כך, למשל, אחד הצוותים תוכנן להסתתר בשטח שבו הייתה ערוכה סוללה עיראקית של תותחים נגד מטוסים, צוות אחר תוכנן לחצות את הגבול באיזור בלתי עביר, וצידם האישי של הלוחמים לא תאם את תנאי מזג האוויר הקשים.³³ התוכנית המבצעית שגובשה באותו שלב כללה פגיעה בכבלי תקשורת תת-קרקעיים

חומרי נפץ. הכוח התוקף הופתע לגלות כי המתקן מאויש ביותר מ-100 איש ולא ב-20 בלבד כפי שדווח לו מראש. רוב אנשי הצוות במתקן היו טכנאים שהגיעו למקום כדי לתקן את נזקי התקיפות האוויריות.

משימות נוספות שביצעו הכוחות המיוחדים האמריקניים:

הם הובילו כוח תקיפה של מסוקי "אפאצ'י" לפני תחילתה של המתקפה האווירית ביום הלחימה הראשון. (מוביל הכוח התוקף היה MH-53J - Pave Low - גרסה של מסוק ה"יסעור", הנמצאת בשירות היחידות המיוחדות האמריקניות).

הם השתתפו בהטלת פצצות במשקל של כ-7 טונות ממטוסי "הרקולס". (הפצצה, המכונה BLU-82, נועדה במקורה לפינוי משטחי נחיתה בג'ונגלים של וייטנאם).³⁷ הם חילצו טייסים שנשטו את מטוסייהם.

בסך הכול עמדו לרשות הכוחות המיוחדים כ-50 כלי טיס, שביצעו יותר מ-830 משימות.³⁸ במקרים מסוימים נתנו מטוסי ה"הרקולס" של הכוחות המיוחדים סיוע ישיר באש. לשם כך הם צוידו מראש בתותחים ובמקלעים. אחד ממטוסי ה"הרקולס" הופל כשסייע לכוחות מרינס שהיו במצוקה בקרב חאפ'א. איובי כותב כי סוגיית הכוחות המיוחדים

של בעלות הברית זכתה לטיפול חריג בדרגים הגבוהים ביותר כבר בשלב מוקדם של המלחמה. לדבריו, ב-19 בינואר הוא זומן לפגישה עם נשיא עיראק עצמו לדיון בנושא. בהמשך ספרו מפרט איובי אירועים רבים הקשורים לפעילות הכוחות המיוחדים במערב עיראק, תוך שהוא מבהיר כיצד אלה השפיעו השפעה של ממש על פעילות הטק"ק העיראקית - עד כדי כך שהיו זרז לנטישתו של איזור השיגור הדרומי (שבו פעלו הכוחות המיוחדים הבריטיים).

נראה כי לחשש מפני הכוחות המיוחדים הייתה השפעה רבה על הדרך שבה פעלו אנשי הטק"ק העיראקים. זאת אף שבסופו של דבר נראה כי גם פעילותם של כוחות מיוחדים אלה לא הביאה להשמדת משגרי טק"ק ניידים כלשהם במהלך המלחמה כולה.

כמו כן צוידו הכוחות במציני ליזר לשם סימון מטרת עיבוד מטוסי התקיפה.

תנועת הכוחות נעשתה בעיקר בשעות החשיכה. בשעות היום הסתוו הכוחות תוך שהם מבצעים תצפית על צירי תנועה ועל אתרים שעל-פי החשד התבצעה בהם פעילות הקשורה לטק"ק. על-פי רוב לא תקפו הכוחות בעצמם יעדים עיראקיים, אלא זימנו תקיפות אוויר, תוך שהם מעבירים נתונים על יעדי התקיפה או מסמנים אותם במציני הלייזר. פרק הזמן שעבר בין הזמנת כוח אווירי תוקף ועד לביצוע התקיפה עמד בדרך כלל על 50-45 דקות - מה שלא איפשר לתקוף ביעילות את משגרי הטק"ק הניידים, שכלל הזמן שבו שהו בעמדת השיגור היה במרבית המקרים קצר יותר.³⁵

כתוצאה מכך ביצעו הכוחות במספר מקרים תקיפות עצמאיות תוך ניצול כוח האש שעמד לרשותם. כך, למשל, תקף כוח בריטי משגר ניח, שנראה היה כי העיראקים עומדים

נראה כי לחשש מפני הכוחות המיוחדים הייתה השפעה רבה על הדרך שבה פעלו אנשי הטק"ק העיראקים

לשגר ממנו טיל לעבר ישראל. הכוח, שעקב אחרי טור משאיות עיראקי הנכנס לאחד מאתרי המשגרים הנייחים שבמערב עיראק, הבחין בפעולות הכנה לשיגור טק"ק. היות ולא ניתן היה להביא לתקיפה אווירית עוד לפני שיגור הטיל, ביצע הכוח עצמו את התקיפה בעזרת טילים נ"ט מסוג "מילאן".³⁶

בעוד שבעבר נחשבה תקיפה זו לאירוע מוצלח של פגיעה במשגר טק"ק, חושף איובי בספרו כי, למעשה, מדובר היה בפעילות הונאה שביצע צוות ההונאה שהקים. הצוות, שכלל מספר משאיות ורכבי עזר, נע בשעות היום לעבר אחד מאתרי המשגרים הנייחים והחל לבצע פעולות בעלות חתימה של הכנה לשיגור, כולל הזקפה של אחת מזרועות המשגרים הנייחים. פעולה עיראקית מוצלחת זו הביאה לחשיפת הכוח הבריטי במחיר של נזק מועט לכוח ההונאה העיראקי.

במקרה אחר נשלח כוח לתקוף מתקן תקשורת עיראקי, לאחר שהתקיפות האוויריות לא הצליחו להוציאו מכלל פעולה. הכוח, שכלל 30 לוחמים, הסתער על המתקן ופוצצו בעזרת

להסתתר בשטח המישורי והצחיח. צוות נוסף (שאות הקריאה שלו היה "בראו שתיים אפס"), ומפקדו פירסם את קורותיו בספר בעל שם זהה) התגלה על-ידי עובדים במתקן קידוח, שהיה סמוך לעמדת ההסתתרות של הצוות. בעקבות גילוי נאלץ הצוות לחלץ את עצמו תחת אש לכיוון הגבול הסורי. רק אחד מאנשי הצוות הצליח לחצות את הגבול לסוריה. ארבעה אנשי צוות אחרים נשבו, ושלושה נהרגו.

אולם שאר הצוותים שהו תקופה ארוכה בשטח העיראקי, תוך שהם מצליחים להשמיד כוחות שבהם נתקלו או לנתק מגע. באחד המקרים נשבה קצין מבצעים ביחידת ארטילריה עיראקית, שהיה במהלך סיור להכרת הגזרה שבה פעלו יחידותיו, כשהוא מצויד במפות המפרטות את היערכות הכוחות העיראקיים במערב עיראק. השבו - על מפותיו - הועבר במסוק לתחקור בשטח סעודיה וסייע רבות להמשך התכנונים המבצעיים של בעלות הברית. במקרה אחר זימו בדואים מקומיים את תקיפת המסתור הלילי של כוח ממונע בריטי. התקיפה, שבה השתתפו עשרות בדואים, נהדפה, אך אילצה את הכוח לשנות את מקום היערכותו. הכוחות המיוחדים האמריקניים שולבו במאמץ נגד הטילים העיראקיים רק לאחר הוראה מפורשת שנתן קולין פאוול, ראש המטות המשולבים של ארה"ב. פאוול נתן את ההוראה לקראת סוף חודש ינואר בשל דחיפות המשימה וכנראה בעיקר לאחר שנודע לו כי כוחות מיוחדים בריטיים כבר פועלים בעומק השטח העיראקי.³⁴

הכוחות המיוחדים האמריקניים כללו בעיקר לוחמים מיחידת ה-Army Rangers, ומיחידת ה-Delta Force. הם הגיעו לאיזור רק בתחילת פברואר, תוך שהם נעזרים בניסיון המבצעי ובלקחים שכבר צברו. הכוחות הבריטיים. בעוד שהכוחות הבריטיים פעלו בעיקר במרחב השיגור הדרומי, שכונה Scud Alley, פעלו הכוחות האמריקניים במרחב השיגור הצפוני (סמוך לאל-קאס), שכונה Scud Boulevard. הפעילות הראשונה של הכוחות האמריקניים החלה רק ב-7 בפברואר, וכבר למחרת הגיעו דיווחים על פגיעה בכוחות עיראקיים שנחשדו כקשורים לפעילות הטק"ק. בעוד שהכוחות המיוחדים הבריטיים נעו ברגל או בג'יפים מסוג "לנדרובר", הרי הכוחות המיוחדים האמריקניים, שכל צוות שלהם מנה 20-40 לוחמים, נעו בעיקר באמצעות כלי-רכב מדבריים בתצורת "באג", שבהם הותקנו אמצעי יריי הנחוצים. החימוש של כלל הכוחות המיוחדים בגזרה כלל - נוסף על הנשק האישי - גם מקלעים (כולל מקלעים בקוטר 0.5 אינץ'), ורמי רימונים וטילים נ"ט מסוג "לאו" ו"מילאן".

איובי, אך בסך הכול מדובר במאמץ לא מבוטל: רק נגד כוחות היבשה העיראקיים (23,430 גיחות) ונגד שדות התעופה בעיראק (3,000 גיחות) הופעל מאמץ גדול יותר.

סיכום

מבחינת ההנהגה העיראקית נועדו טילי הקרקע־קרקע להיות נשק הרתעה אסטרטגי נגד הנשק הגרעיני, שלהערכתה יש בידי ישראל. ההרתעה אמורה הייתה להיות מושגת באמצעות היכולת לשגר מטחי טק"ק גדולים (עשרות טילים), המצוידים בראשי־נפץ לא קונוונציונליים, בזמן התרעה קצר מתוך מערך של עשרות משגרים נייחים שנבנו במערב עיראק.

טיל "פטריוט" מייד לאחר שיגורו

הפעלת ה"פטריוט" נגד ה"סקאדים" לא עירערה את תחושת עיראק כי שיגור הטילים לעבר ישראל וסעודיה הביא לה הישגים בתחום ההרתעה והתעמולתי

העימות שהתפתח לא תאם את תפיסת ההפעלה הזאת, ולכן זנחו העיראקים את המשגרים הנייחים והסבו את מערך המשגרים הנייד, כך שיוכל לפגוע בישראל ובסעודיה, תוך שמירת מוכנות לשיגור ראשי־נפץ כימיים – וכנראה גם ביולוגיים – במקרה של תקיפה לא קונוונציונלית נגד עיראק. מערך זה פעל בהצלחה רבה, יחסית, מול שתי חזיתות במרחק של מאות קילומטרים זו מזו, תוך שהוא משגר קרוב ל־90 טילים במשך 43 ימי לחימה למרות עליונות צבאית וטכנולוגית של כוחות הקואליציה בראשות ארה"ב. הפעלה זו של טילי הקרקע־קרקע נתפסת בעיני

העיראקים כהצלחה אסטרטגית בהיבט התעמולתי – הן במישור הבין־לאומי והן במישור הפנים עיראקי. הצלחת הטילים העיראקיים לפגוע בעורף הישראלי והסעודי ובחיילים אמריקנים איפשרה לצדאם חוסיין להכריז על יכולתה של עיראק להתמודד בהצלחה עם מעצמות העולם ולהציג את עצמו כמגן הכבוד הערבי. ספרו של איובי הוא חוליה נוספת בתעמולה עיראקית זו.

גם בהיבט ההרתעתי נתפסת הפעלת הטק"ק כהצלחה מול מדינות האזור, ובכלל זה איראן, סעודיה וישראל. איובי מתייחס בספרו לבהלה שאחזה בעורף הישראלי ולהשפעה שהיה לעצם האיום בהפעלת טק"ק על הפוליטיקאים בישראל.

המידע שכלול בספר על ראשי־הנפץ ה"מיוחדים" (הנושאים חומרי לחימה כימיים וביולוגיים) – ההכנות לשיגורם על־ידי היחידות המבצעיות, שיגורי הניסוי המוצלחים וההנחיה לשגר נשק זה גם ללא הוראה מפורשת מצדאם חוסיין (במקרה שעיראק תותקף בנשק לא קונוונציונלי) – מידע זה נועד לחזק גם היום את מסר ההרתעה שמעביר איובי.

בהיבט הטקטי נראה כי שני הצדדים – העיראקים ובעלות הברית – ניהלו מערכה בת ארבעה שלבים עיקריים, כשבתחילה ידם של העיראקים על העליונה עקב ההיערכות הטובה לקראת המלחמה והעדרה של היערכות זו בצד האמריקני. בהמשך הצליחו האמריקנים להביא לשינוי קיצוני בהתנהגות העיראקית על־ידי קיצור זמני התגובה ועל־ידי שימוש בכוחות מיוחדים – עד כדי הסגת כל גורמי הטק"ק ממערב עיראק והכרזה של צדאם חוסיין על שני "ימי מנוחה". בסופו של דבר הסתגלו העיראקים למצב החדש והצליחו להמשיך בשיגורים ולפגוע במטרותיהם, על אף שהאמריקנים תקפו בצורה אינטנסיבית מהאוויר והפעילו כוחות מיוחדים גם במרחב הצפוני של מערב עיראק.

את הצלחתם הטקטית מייחסים העיראקים בעיקר לדגש הרב שנתנו לניידות, להונאה ולהסוואה. נוסף על כך ניצלו העיראקים את מגבלותיו של הכוח האווירי בציד הטק"ק – במיוחד במזג אוויר גרוע ובלילה.

באשר להפעלת כוחות מיוחדים מבהיר איובי, כי לחשש מפעילותם של כוחות אלה הייתה השפעה משמעותית גם ברמה הבכירה ביותר בעיראק – עד כדי התערבותו האישית של צדאם חוסיין בסוגיה. בהיבט זה גם אם לא הושמדו משגרים ניידים, הרי שפעילות הטק"ק נפגעה.

חרף האמור לעיל לא הצליחה הפעלת הטק"ק להביא להישג האסטרטגי שבו חפצו העיראקים: הצטרפותה של ישראל למלחמה ופירוקה של הקואליציה.

מטוס A-10 אמריקני משגר טיל

מטוסים מסוג זה הופעלו ב"סופת מדבר" גם נגד משגרי טק"ק עיראקיים

- במסגרת טייסת עיראקית ירדנית לאורך גבול ירדן-ישראל וסיפקו לעיראקים מודיעין איכותי עבור חיל האוויר וחיל הטק"ק שלהם. **ריטר**, עמ' 90
- בעיתון אל-נמרה מה-18 בינואר 2000 מצוין כי "הנחיתת המנהיג לבחור מטרת ציונית מחוץ לערים ולמרכזי האוכלוסייה היא החלטה נכונה מבחינה מדינית, צבאית, כלכלית והומנית" (ההדגשה שלי).
- במסמכו של איובי מושם דגש רב – באופן ישיר ועקיף – על יכולת הפגיעה של הטילים במטרות שאליהם כווננו, בין השאר על ידי עשרות אזהרות לעיוסק בדיוק הטילים, בדיוק הפקתן של נקודות הציון ובבחינת המטרות והיעדים המתאימים לפגיעה בטק"ק, זאת לכל אורך ההכנות למלחמה וגם במהלכה.
- כך, למשל, הותקפו מחנות הקבע של הטק"ק בתאג'י, שהיו, לדברי איובי, ריקים מכל תכולה, פעמים אחדות במהלך המלחמה.
- לדברי איובי, גם חברי ההנהגה הארצית של מפלגת הבעת' שר ההגנה והרמטכ"ל היו בעלי סמכות להורות על שיגורי טק"ק – במקרה ש"תונחת מחלומה צבאית על המטה של הנשיא". איובי מצוין כי צדאם חוסיין עצמו אישר לחיל הטק"ק לפעול באופן עצמאי ברוב הנחיותיו החל מה-22 בינואר.
- בצטטו את צדאם חוסיין מצוין איובי בהקשר זה כי "אם אתם מעריכים כי האויב עשוי לרכז נגדכם תגובה מהירה שתזיק לכם, אז יש לכם יפוי כוח לדחות את המחלומה לפועל אחר".
- אירוע העשוי להתקשר להצלחת הלחץ האמריקני במועד זה הינו תקיפה של שיירי משאיות בליל ה-28 בינואר: השיירה הותקפה על ידי מטוס F-15E אמריקני, שהגיע לאזור השיגור שבסמוך לאל-קאם מיד לאחר שיגור טיל לעבר תל-אביב. נראה כי זהו האירוע שבו היו האמריקנים הכי קרובים להשמדת משגר טק"ק ניד במהלך המלחמה כולה, מתוך 80 דיווחים שבהם נטען כי הושמד משגר ניד. פעולה זו התאפשרה רק דקה השנת עליונה אווירית מלאה על ידי האמריקנים – גורם שסייע לקצר את זמני התגובה וכנראה היה שיקול משמעותי בהחלטה העיראקית לקחת פסק זמן.
- ניתוח מעמיק של ניסיון עיראקי זה לעשות הקבלה בין טיל האבן העיראקי – טק"ק אל-תנארה – לבין אבני האיתניפאדה הפלסטינית על בסיס מסוקים מסורת אל-פיל שבקוראן מצוי בספרה של עופרה בנג'י, **עיראק של צדאם – שיח מלוטני ושפת הכוח**, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1996, עמ' 240.
- מעניין כי גם מההתבטאויות העיראקיות מצוין המספר 39 (כך, למשל, בשידורי הטלוויזיה העיראקית בלונדון ב-11 באוקטובר 1999).
- סופה בשמי עיראק**, עמ' 81
- Morris, **שם**
- Peter De La Billiere, **Storm Command**, Harper Collins, London, 1991 ואילך
- Anthony Kemp, **SAS Savage Wars of Peace**, Signet, London, 1994 עמ' 191 ואילך. ראו גם: אנדי מקנב, **בראוו שתיים אפס**, הוצאת כתר, 1994
- בספרו של דאגלס וולר (Douglas C. Waller) על הכוחות המיוחדים של ארה"ב מצוין כי קולין מאול נחשף לסוגיה זו לראשונה ב"ווישינגטון טיימס" מה-28 בינואר, שם צוין כי כוחות SAS בריטיים כבר פועלים בעומק השטח העיראקי נגד משגרי ה"סקאד". בעוד אין אישור להפעלת כוחות מיוחדים אמריקניים במשימות כאלה: **Douglas C. Waller, The Commandos – The Inside Story of America's Secret Soldiers**, Simon & Schuster, 1994, p. 340
- שם**, עמ' 344
- שם**, עמ' 345
- דף מידע של חיל האוויר האמריקני על מסוק MH-53J/M Pave Low וכן דף מידע מס' 91-03 של חיל האוויר האמריקני על הפעילות האווירית במלחמה. מהדורה מיוחדת, מאי 1991
- שם**

הערות

- מטע על אישיותו של איובי ניתן ללמוד מסקוט ריטר, שתיחקר אותו במסגרת ועדות הפיקוח של האו"ם למיורק עיראק מנשקה הבלתי קונבנציונלי (UNSCOM). לדבריו, איובי הוא "מפקד כריזמטי" ו"אחד מאנשי הצבא המבריקים ביותר". סקוט ריטר, **סוף המשחק**, גמ, 2000, עמ' 41
- בחלק מהפרסומים אף נטען שצדאם חוסיין עצמו בדק את הטייטא טרם הפרסום.
- הגרסה העברית נלקחה מתרגום של יחידת "חצב" לסדרת מאמרים שפורסמה בעיתון הירדני "אל-ערב אל-יום" ב-25 באוקטובר 1998 ל-12 בנובמבר 1998, נראה כי לא מורסם ספר של ממש, אלא רק סדרת כתבות.
- ריטר**, עמ' 84-85
- הדו"ח הסופי של משרד ההגנה האמריקני לקונגרס על ניהול מלחמת המפרץ, אפריל 1992, עמ' 217. ראו גם תומס א' קייני ואליזא א' כהן, **סופה בשמי עיראק – המערכה האווירית במלחמת המפרץ**, מערכות, 2000, עמ' 90-100
- הארץ**, 3 באפריל 1990, עמ' 1
- היות וטווח טילי ה"אל-חוסין" הוא כ-600 ק"מ, הרי כדי לפגוע בישראל היה על העיראקים לשגר את הטילים מאתרים שבמערב ארצם.
- דיווח זה תואם מידע המופיע בדו"ח מודיעין אמריקני, שפורסם באינטרנט, ושבנואמר כי ציוד רב של טילי "סקאד" מפונה באינטנסיביות ממחנה הקבע של הטק"ק בבסיס תאג'י בתקופה הנדונה, www.fas.org/irp/gulf/removal/950719fz.htm
- אל"ם ש', הערכות המודיעין במשרד המפרץ, **מערכות**, 343, נובמבר 1995, עמ' 21-14. בימי המלחמה הראשונים צוין נקודה זו גם שוורצקופף עצמו בראיון לטלוויזיה האמריקנית: "הסוגיה היא האם יש לעיראק יכולת יזווד כימית לטילי ה"סקאד".
- סקוט ריטר מצוין כי 7 ראשי-נפץ כימיים עם מספר זהה של טילים מתודלקים נשלחו למערב עיראק כבר באוגוסט 1990 ככוח תגובה למקרה של תקיפה גרעינית ישראלית. **ריטר**, עמ' 94
- בדו"ח של יו"ר הוועדה המיוחדת למיורק עיראק מנשקה הבלתי קונבנציונלי (UNSCOM) מאוקטובר 1997 מצוין כי העיראקים דיווחו על ייצור של כ-80 ראשי-נפץ לא קונבנציונליים – מהם 25 שמואלו בחומרי לחימה ביולוגיים, הטענה העיראקית המצוטטת בדו"ח היא כי הן ראשי-נפץ הכימיים והן ראשי הנפץ הביולוגיים היו מוכנים לשימוש עוד לפני מלחמת המפרץ. (זהו דו"ח אחד מני רבים העוסקים בסוגיה על רקע העיוסק האמריקני בהשפעות האפשריות של חשיפת חיילים אמריקנים לחומרי לחימה לא קונבנציונליים, העשויים להיות קטורים ל"סדרום מלחמת המפרץ". פרטים רבים בנושא זה מופיעים באתר האינטרנט של איגוד המדענים האמריקנים – www.fas.org)
- בדו"ח מודיעין אמריקני מצוין כי ב-4 בינואר 1991 עזבו את מפעל החל"כ "סמרא" משאיות עם ראשי-נפץ לטילי "סקאד", וההערכה הייתה כי אלה זוזו בחומרי לחימה כימיים. אם משאיות אלו עשו את דרכן לחידותיו של איובי, מסביר הדבר מדוע הוא נאלץ, לדבריו, כבר ב-7 בינואר 1991 לתת את הנחיתתו. www.fas.org/irp/gulf/removal/950719fz.htm
- ריטר**, עמ' 94
- הדו"ח הסופי של משרד ההגנה האמריקני לקונגרס על ניהול מלחמת המפרץ**, אפריל 1992, עמ' 150; **קייני וכהן**, עמ' 57
- ב-30 במרץ 1990 מורסם ב"ניו יורק טיימס" כי 6 משגרים נייחים של טילי "אל-חוסין" נבנו בשדה תעופה הצבאי H-2, וב"ווישינגטון פוסט" פורסם כי 18 במאי 1990 כי התגלו בסיסים נוספים למשגרים נייחים, שבהם נמצאים טילים וציוד תמיכה לטק"ק.
- הביטוי הבוטא ביותר לדעתו זו היה במהלך התהליך שנתן מידע עם סיום המלחמה, ב-27 בפברואר, בריאד, ושוב טען כי ישנן רק שתי אפשרויות: או שדיווחי הטייסים אינם מדויקים לחלוטין, או שטייסיו שיקרו לו במצח תחושת לדעתו, מספר המשגרים היה גדול עד פי 10 מדיווחי המודיעין, קרי, 360-240 משגרים.
- Capt. M. E. Morris, **H. Norman Schwarzkopf – Road to Triumph**, St. Martin's Paperback, 1991, עמ' 275. ראו גם את הדו"ח הסופי של משרד ההגנה האמריקני לקונגרס על ניהול מלחמת המפרץ, אפריל 1992, עמ' 150
- דו"ח יו"ר הוועדה המיוחדת למיורק עיראק מנשקה הבלתי קונבנציונלי (UNSCOM) מאוקטובר 1997
- מספר השיגורים המרבי בפרק זמן קצר בכל חזית עומד על 8 טילים, ולכן ללא ניד משגרים יש צורך בסד"כ של 16 משגרים לפחות. יש להבהיר כי חשיבותו של סד"כ המשגרים שהיה בידי העיראקים נובעת מכך שהשמדת כל המשגרים שעליהם הצהירו העיראקים אומתה על ידי האו"ם. מכאן שאם מספר המשגרים שהיה בידי העיראקים בפועל עולה על 14 המשגרים שעליהם הצהירו, אזי נותרו בידיהם משגרים נוספים.
- גרסה עיראקית זו פורסמה כבר בבווק ה-18 בינואר, לאחר מטח הטילים הראשון על ישראל, עת צוין ברדיו בנגדא כי "הטילים פגעו במטרות פוליטיות וכלכליות".
- עיתון אל-נמרה, 21 בפברואר 1997
- נראה שמרכיב במאמץ זה היה ניחות צילום של מטוסי "מיראז' F-1" שטסו

עשור למלחמת המפרץ – הלקחים שנלמדו

לצד הלקחים הפורמליים, המופקים מכל מלחמה בתהליך שיטתי הכפוף לסטנדרטים מקצועיים ומדעיים של הוכחה ודיון, מפיקים המנהיגים האזרחיים והצבאיים גם לקחים לא פורמליים, הקיימים רק במוחותיהם ושאינם כפופים לביקורת כלשהי. דווקא ללקחים לא פורמליים אלה יש לעיתים השפעה מרחיקת לכת ועמוקה הרבה יותר מאשר ללקחים הפורמליים

פרופ' אליוט כהן

עיוורת. הלקחים מתייחסים לרמות השונות של המלחמה. מנקודת מבט אסטרטגית, למשל, סימנה המלחמה לארצות-הברית לא כל כך את סוף המלחמה הקרה כמו את ראשיתה של תקופה חדשה – שניתן לכנותה עידן ההגמוניה האמריקנית. לאחר תחזיות שחורות של מומחים צבאיים רבים (לא כולם) – אמריקנים וזרים – התברר שהעליונות הצבאית האמריקנית, גם על יריב מתוחכם וגדול מהעולם השלישי, הייתה עצומה. איש לא הטיל ספק בכך שארצות-הברית תנצח במלחמת המפרץ, אך רק מעטים צפו שהיא תעשה זאת במחיר של מאות נפגעים בלבד ושל כמות זניחה של אמצעי לחימה פגועים או מושמדים.

הניצחון המוחץ מול מיעוט האבדות לא נטע בחוגי הביטחון האמריקניים ביטחון מופרז נעדר אחריות – בדמות רצון להסתכן ולעשות שימוש בכוח בתנאים בלתי סבירים – אלא חיזק בהם את הרצון לשוב ולמחזר את התנאים של מלחמת המפרץ בכל אירוע שבו הירייה הממשל האמריקני באפשרות להפעיל כוח. נראה שתנאים אלה היו מערכת מובחנת וברורה של יעדים, תמיכה ציבורית, קואליציה שתמכה אך לא הגבילה את הפעילות האמריקנית, כוח

בהיקף מדביר ומרחב פעולה אופרטיבי. מדובר במצבור של תנאים אשר איפשרו לפעול בדרך שצימצמה את אבדותיהם של האמריקנים ושל בעלי בריתם למספר הנמוך ביותר האפשרי. אמונתם של חיילים ושל אזרחים רבים בלקח אסטרטגי זה קיבלה חיזוק מהראייה המקובלת (והפשטנית) של לקחי וייטנאם, ולפיהם הממשל האמריקני התעלם באותה עת

ישנן דרכים רבות שבחן מפיקים מדינות וצבאות לקחים ממלחמות. באורח פורמלי הם עושים זאת באמצעות דו"חות שמחברות היחידות מייד לאחר הקרב, ובאורח לא פורמלי מתרחש תהליך הפקת הלקחים במחשבותיהם של המנהיגים הפוליטיים והצבאיים בעקבות האירוע – לעיתים שנים רבות לאחר האירועים עצמם.

לקחים לא פורמליים אלה חשובים בדרך כלל יותר מהלקחים הפורמליים, שאת מקומם תופסים עד מהרה לקחיהם של מאורעות טריים יותר. טווח ההשפעה של הלקחים הלא פורמליים הוא לרוב ארוך יותר – אפילו אם הם לא זכו להיות מועלים על הכתב. הם מתגבשים לכלל ידע מוסכם ולהנחות יסוד שאינן כתובות, אך מאמינים בהן בתוקף. הם משפיעים

לא רק על השקפותיהם של אלה שהשתתפו בפועל באירועים, אלא גם על אלה שרק צפו בעימות או שהיו צעירים מכדי להיות אז בשירות פעיל. כתורה שבעליפה יש להם כוח רב יותר מאשר לתורה שבכתב, אשר ניתן להתעמת איתה בכתיבה, והיא כפופה לסטנדרטים מקצועיים ומדעיים של הוכחה ודיון.

התורה שבעליפה אינה ניתנת להפרכה, פשוט מפני שכל מי שיבוא לבחון אותה לא יוכל בוודאות להגדיר אותה. אין זה אומר שהתורה שבעליפה של מלחמת המפרץ היא כוזבת או שגויה, זו רק אזהרה למי שיחפוץ להאמין בה אמונה

**לקחים לא פורמליים חשובים
בדרך כלל יותר מהלקחים
הפורמליים, שאת מקומם
תופסים עד מהרה לקחיהם של
מאורעות טריים יותר. טווח
ההשפעה של הלקחים הלא
פורמליים הוא לרוב ארוך יותר**

פרופסור ללימודים
אסטרטגיים.
היה חבר בצוות לחנון
המדיניות במשרד
ההגנה האמריקני

גשר עיראקי לאחר שהופץ מהאוויר

בעיותיהם המדיניות בארגון הקואליציה הבינלאומית נגדו. מכל מקום, הסכנה העמוקה יותר הטמונה במערכת לקחים אסטרטגיים אלה גובעת לאו דווקא מאמיתותיה הבעייתיות, אלא מהשפעותיה על היחסים בין אנשי צבא לאנשי ממשל בארצות הברית. מלחמת המפרץ העצימה מאוד את יוקרת הכוחות המזוינים וכאילו אישרה את התפיסה, שהדרך הטובה ביותר לנהל מלחמה היא להפקיד אותה בידי הצבא בלי להרבות בהנחיות מדיניות. אין זו הדרך שבה התנהלו הדברים (גנרל פאואל, למשל, פשוט הקדים לרוב את התערבותו המדינית של מזכיר ההגנה, צ'ייני), אך זו הדרך שבה רבים בצבא פירשו זאת. האמת היא שבגלל טבעה הפוליטי של המלחמה וטבעו המיוחד של המקצוע הצבאי, הדרך התכליתית ביותר של המנהיגות במלחמה כרוכה בדיאלוג לא שוויוני בין איש הממשל לחייל – מסוג היחסים הקשים, האינטימיים והדומיננטיים שיצרו אישים כמו אברהם לינקולן, ז'ורז' קלמנסו, וינסטון צ'רצ'יל או דוד בן גוריון עם הגנרלים שלהם. הלמידה מחדש של לקח אמיתי זה, שהוא נכון יותר מלקח העצמאות של הצבא, עלולה שלא להיות מהירה, ולמרבה הצער גם עלולה להיות כרוכה בשורה מדכאת נוספת של התנסויות צבאיות.

במלחמת המפרץ מצאה את עצמה ארצות הברית מובילה קואליציה גדולה של מדינות, שהתרומה הצבאית המהותית של רובן הייתה קטנה (בתחום זה הייתה בריטניה החריג העיקרי). אחת ההפתעות היותר נעימות עבור ארצות הברית הייתה מידת התכליתיות שהפגינו מפקדיה ומטותיהם בעבודה עם בעלי בריתם. לא היה זה מבצע של נאט"ו, אך נוהלי נאט"ו הם שרווחו, והשימוש הנרחב באנגלית הפך את שיתוף הפעולה בין הכוחות השונים לקל, יחסית. אי לכך מניח כיום הממסד הביטחוני האמריקני, כי כאשר ייצא למלחמה, הוא יעשה זאת כחלק מקואליציה גדולה – וכמעט בוודאי כמנהיג שלה. יציאה

מחוקים לכאורה אלה להצלחה אסטרטגית.

בראייה זו של מלחמת המפרץ יש סכנות משלה, והיא מבטאת הסתכלות שגויה בכמה מהיבטיו החשובים של העימות. היא עוקפת את סיומה הלא מספק של המלחמה – דהיינו הישגותו של צדאם חוסיין בשלטון למרות המלחמה והסנקציות הכלכליות. היא מתעלמת מהעמימות של מספר מטרות שהוצבו ערב היציאה למלחמה (למשל, שמירת ביטחונה של המפרץ הפרסי) ומחשיבותן של מטרות שלא הוצבו באופן מוצהר (למשל, השמדת הפוטנציאל הגרעיני של עיראק). ראייה זו מציבה מחסום בפני כניסה לפעילות צבאית – מחסום שהוא קיצוני בכל קנה מידה היסטורי, והוא למעשה בלתי נסבל למימוש. ראייה זו גם נתנה תוקף להנחות, שהן בעצם פתוחות עדיין לדיון – למשל שהציבור האמריקני אינו יכול לשאת אבדות, בעוד שהראיות לכך אינן חד משמעיות.

בהחלט ייתכן שהרגישות לאבדות נובעת במידה רבה מגישתו של הצבא עצמו לשימוש בכוח. הצבא האמריקני, בהאמינו שגילה (או ששיחזר) מתכון להצלחה צבאית, נצמד אליו. באורח מוזר יצאה ארה"ב מניצחון מכריע זה לא שיכורת הצלחה, אלא חדורת תערובת מוזרה של זהירות ושל ביטחון עצמי. זה כשלעצמו אינו דבר רע. עבור מדינה, הדואגת לענייניו של שאר העולם – כפי שעושה ארצות הברית – תחושה של מעצורים עצמיים ביחס לשימוש בכוח היא דבר נכון. אולם, לצערנו, ארצות הברית כנראה לעולם לא תיתקל שוב בתנאים לשימוש בכוח, כפי שהיו במפרץ הפרסי: יריב המבודד לחלוטין אזורית ובינלאומית, אשר שוגה לגמרי בהערכתו לא רק את מידת נחישותה של ארצות הברית, אלא גם את יכולותיו שלו, ואשר יוצא לעימות נגד האמריקנים בדרך שמזערת את

חיילים עיראקים באימונים

תארים מתקדמים יותר) ורמה גבוהה של נוחיות בבסיסי הקבע לחיילים ולמשפחותיהם – כל אלה הביאו לשירות חיילים ומפקדים באיכות טובה. מה שהפך חיילים אלה מסתם מגויסים לכוח לוחם אפקטיבי היה אימון ברמה גבוהה בהרבה משניתנה אי פעם בצבא האמריקני בעיתות שלום. אימונים דרציניים מציאותיים ויקרים במרכז האימונים הלאומי (NTC) של צבא היבשה ומסגרות "Red Flag" של חיל האוויר ו-"Top Gun" של הצי היו שיאה של מערכת חינוך צבאית, שכללה שורה ארוכה של מוסדות באיכות גבוהה – לרבות ברמת הפיקוד והמטה. משמעות העברתן של פונקציות שירות שונות למיקור חוץ (אאוט-סורסינג) – דוגמת שירותי הסעדה ואחזקת הבסיסים –

לא הייתה רק שלחיילים נותר זמן רב יותר לאימונים, אלא היא גם תרמה להתמדה רבה יותר בשירות ולמורל גבוה יותר, מכיוון שהחיילים עשו את הדברים שלמענם התגייסו לצבא – פיתוח מיומנות במקצוע הצבאי והוצאתה לפועל במבצעים של ממש. כתוצאה מכך נעשה הממסד הביטחוני האמריקני – הצבאי כמו גם האזרחי – חרד לשמר את יסודותיה

של תכליתיות ארגונית זו: תנאי שירות טובים יחסית לחיילים (משכורת ותנאי מחיה) ומשאבים הולמים לאימונים. הדבר התברר כמשימה קשה נוכח הקיצוץ בתקציבי הביטחון בשנים האחרונות, אולם ככלל הם הצליחו להשיג יעד זה. להשיג זה היה מחיר בתחום חידושים של הנכסים הצבאיים. על-פי מספר הערכות ישנה ירידה של 50-25 מיליארד דולר בשנה בהוצאותיו של משרד ההגנה לרכש אמל"ח. מבט בוחן יותר מגלה, כי ההתמקדות בשימור הצבא עלולה לבוא על חשבון ניסויים במבני כוח חדשים ובתפיסות אופרטיביות חדשות. זה עשור מתמקדים מנהיגי הצבא בשימורו של הצבא ללא פגע וללא שינוי תחת להעבירו שינוי מבני, אם כי ישנם סימנים לכך שסדר עדיפויות זה החל להשתנות.

ברמות הטקטית והטכנולוגית הלקחים הם די מובנים מאליהם. כוחות האוויר של כל זרועות הצבא האמריקני השתכנעו בערכו של החימוש המונחה המדויק. אם לפני מלחמת המפרץ היו רבים (בעיקר ב"קהילת האף-16") שהאמינו בתפיסה של "מטוס חכם –

פצצות טיפשות", הרי לאחר המלחמה השתכנעו טייסים וגנרלים כאחד בערכו של הנשק המונחה. נוסף על היעילות שלו בתקיפת מטרות גם איפשר הנשק המונחה למזער את הנזק הסביבתי ולצמצם את הסיכון לטייסים. לשם המחשה, במהלך מבצע "כוח ישר" ב-1995 (המבצעים האמריקניים האוויריים בבוסניה נגד מטרות

למבצעים משמעותיים ללא המטרייה המדינית של מערכת כזאת של בעלי ברית עלולה להיות מעשה מפוקפק. משמעות הדבר, שהקצינים האמריקנים מקבלים את הצורך בלוחמה קואליציונית ופיתחו את מרב המיומנויות וההרגלים הנדרשים כדי שזו תוכל לפעול.

הדומיננטיות של הכוח האווירי בפעילות הצבאית הקונוונציונלית היא, כמובן, החידוש העיקרי של מלחמת המפרץ ברמה האופרטיבית. הצלחתה של המערכה האווירית – למרות בזבזנותה, ההגזמה לגבי חלק מביצועיה וכישלונה במספר תחומים, כמו איכון משגרי הטק"ק הניידים – אכן מהווה קו פרשת מים בהיסטוריה של הלחימה. לקח זה קיבל אישור

במלחמת קוסובו אשר בה – ושוב בתנאים נוחים באורח בלתי רגיל – השיג כוח אווירי לבדו יעד מדיני חשוב. ודאי שכוח אווירי אינו יכול להתמודד היטב עם סוגי לוחמה רבים (מעל לכול מרידה או עימות לא קונוונציונלי), והתוצאים שלו לרוב איטיים יותר משל מבצעים קרקעיים, פחות שלמים ויותר בעייתיים מבחינת הנזק הסביבתי

שהם גורמים. עם זאת נותרת בעינה העובדה שהכוח האווירי היה האמצעי המועדף באסטרטגיית האמריקנית, ושאיילו חייל החי"ר החשדן ביותר ירצה במערכה אווירית ממושכת לפני תחילת המבצעים נגד יריב קונוונציונלי. הצבא האמריקני יצפה יותר ויותר לכך שמבצעים יבשתיים גדולים יהיו בעיקרם רק ביעור של יריב שכבר מוטט פיזית ומורלית באמצעות תקיפה אווירית.

למלחמה ישנה גם רמה ארגונית. בתחום זה יצא הצבא האמריקני ממלחמת המפרץ עם מידה רבה של ביטחון – לרוב מוצדק – במערכות הגיוס והאימונים שלו ובתרבות הארגונית שלו, שעוצבה בסוף שנות ה-70, ופיתוחה הושלם בשנות ה-80. רפורמות אלה הונהגו ויושמו על-ידי מפקדים, שרובם פרשו מהשירות זמן קצר לפני מלחמת המפרץ. מפקדים אלה לקחו כוח צבאי במצב בעייתי, שהיה מבוסס רק על מתנדבים, ואשר החליף את הכוח מתקופת וייטנאם שהתבסס על גיוס חובה, והפכו אותו לכוח מקצועי יציב ובעל מוטיבציה גבוהה.

מה היו מרכיבי המפתח בהצלחה זו? ההתחלה היא במדיניות של גיוס ושל שחר, שהביאה לצבא חיילים וקצינים באיכות גבוהה. מדיניות של העדר סובלנות כלפי שימוש בסמים או הפרות משמעת, רמת השכלה גבוהה (בעת מלחמת המפרץ גייס הצבא בפועל רק בוגרי לשורות החוגרים, ואילו כל הקצינים היו בוגרי קולג', ורובם גם בעלי

הדומיננטיות של הכוח האווירי בפעילות הצבאית הקונוונציונלית היא, כמובן, החידוש העיקרי של מלחמת המפרץ ברמה האופרטיבית

החמקנות הוכיחה את עצמה בשימוש המתמשך והאפקטיבי שנעשה במטוסי הקרב הפצצה "אף-117 נייטהוק". היא נעשתה מרכיב יותר ויותר הכרחי בעת תיווך (Designing) מערכות נשק חדשות

"אף-117 נייטהוק"

הנשיא בוש מבקר את חיילי המרינס בסעודיה

מלחמת המפרץ עיצבה דרך מלחמה אמריקנית חדשה, השונה בתכלית מזו שננקטה במהלך רובה של המאה ה־20

סרביות) השתמשו האמריקנים רק בחימוש מונחה מדויק, כפי שעשו במבצעים נגד עיראק ובמלחמת קוסובו. לבחירה בחימוש המונחה המדויק חברה הנטייה מצד כוחות האוויר לפעול בגבהים בינוניים או אף גבוהים – בניגוד למבצעים בגובה נמוך, אשר מספר חילות אוויר מערביים (בעיקר הבריטי) בחנו באירופה זה זמן רב.

שלושה אשכולות טכנולוגיים נוספים זכו להיות מקובלים מאוד בצבא האמריקני בעקבות מלחמת המפרץ:

♦ החמקנות הוכיחה את עצמה בשימוש המתמשך והאפקטיבי שנעשה במטוסי הקרב הפצצה "אף-117 נייטהוק". היא נעשתה מרכיב יותר ויותר הכרחי בעת תיכון (Designing) מערכות נשק חדשות.

♦ מערכות לראיית לילה מכל הסוגים נתנו לכוחות האמריקניים יתרון עצום על העיראקים. במיוחד יש לציין את מערכות ההדמיה התרמית של הטנקים, אשר איפשרו להם ליצור מגע בתנאי הראות הקלוה שיצרו מזג האוויר הקשה והעשן של זירת הלחימה בכוויית. שעות הלילה הפכו לסביבת הלחימה המועדפת על הכוחות האמריקניים ביבשה ובאוויר.

♦ מערכות חלל הוכיחו את ערכן הטקטי – ממקלטי ה־GPS הפשוטים ועד להדמיות מלוויינים, שהועברו ישירות ליחידות השדה. בעקבות המלחמה נעשה השימוש הטקטי במערכות מבוססות לוויין מכל הסוגים מקובל הרבה יותר בדרג האמריקני המבצעי משהיה קודם לכן.

בהיבט הרחב יותר הייתה מלחמת המפרץ אבן דרך נוספת בצבא האמריקני בקבלת הטכנולוגיה כגורם מפתח במלחמה. במלחמת העולם השנייה, במלחמת קוריאה ואף במלחמת וייטנאם לא היה היתרון הטכנולוגי האמריקני כה מקיף כפי שהיה בשנת 1991. למשל, ב־1942 היו הטנקים הגרמניים עדיפים על הטנקים של יריביהם האמריקנים בהיבטים של עוצמת התותח ושל מיגון הצוות. מטוסי הקרב הגרמניים היו לפחות שווים באיכותם למטוסים האמריקניים – כפי שהיו גם מערכות עזר רבות, כמו מכשירי אלחוט ומערכות מכ"ם. בקוריאה הסתכלו חיילי החי"ר האמריקנים באימה כיצד פצצות הבזוקה שלהם ניתזו מתובות טנקי ה־"טי-34" הצפון־קוריאניים; וטייסי הקרב האמריקנים התמודדו עם יריבים רוסים וסינים, שמטוסי ה־"מיג" שלהם היו יריב ראוי למטוסייהם. בווייטנאם הייתה הארטילריה הצפון־וייטנאמית מתוצרת ברית־המועצות בעלת טווח רב יותר משל המערכות האמריקניות המקבילות. הלוחמים האמריקנים העדיפו את רובה ה־"קלצ'ניקוב" על ה־"אס-16" שלהם, ומערכות ההגנה האווירית של האנזי – פאר התוצרת הסובייטית – יכלו לגבות מחיר כבד מהמפציצים וממטוסי הקרב האמריקניים.

למען הסר ספק, מנהיגי הצבא האמריקנים, כמו גם החיילים, הימאים והאוויראים באשר הם, מאמינים ועומדים על כך שהאדם הוא היחיד שעושה את ההבדל האמיתי. אולם

הלחם שמאמינים בו בתת־ההכרה הוא שטכנולוגיה עילית אכן מביאה את התוצר, וכי שגו – ובגדול – מבצעי הרפורמה בצבא בשנות ה־80 המוקדמות, אשר רצו מטוס קרב המתאים רק ליירוט ביום במקום מטוס "אף-15־אי" היקר הרבה יותר, וכי שגו גם אלה אשר העדיפו תמרון נועז על פני כוח האש המהמם של ה־MLRS. מערכות נשק יקרות, מתוחזקות היטב ומתופעלות על־ידי צוותים אינטליגנטיים ומאומנים כראוי, הן שהכריעו את צבא עיראק, והיתרון הטכנולוגי מצא את דרכו אל הנחות היסוד של תפיסת העולם הצבאית האמריקנית.

מלחמת המפרץ תיחרת במיתוס הצבאי האמריקני בתור "המלחמה הטובה" – המלחמה שבה הכול, או כמעט הכול, פעל נכון. אחרים עשויים שלא להסכים עם השקפה זו. הממשלות באיזור הקרבות – כל אחת מסיבות שונות – עלולות להיות לא שבעות רצון במיוחד מתוצאות המלחמה. אך הסתייגויות הגיוניות אלה לגבי המלחמה אין בהן כדי לעמעם את זכרה עבור ארצות־הברית. אלה אשר ניהלו את המלחמה, ומעל לכול ראש המטות המשולבים, גנרל קולין פאוול, הפכו לגיבורים צבאיים מהסוג שארצות־הברית לא ידעה מאז ימיה הראשונים של מלחמת קוריאה. מלחמה זו עיצבה דרך מלחמה אמריקנית חדשה, השונה בתכלית מזו שננקטה במהלך רובה של המאה ה־20. בעוד שעד וייטנאם (כולל) התבססה דרך המלחמה האמריקנית על מסות והייתה באורח קיצוני אלימה, תוקפנית ובסופו של דבר סלחנית לכמות האבדות בקרב; הרי מלחמת המפרץ הצביעה על דרך לניהול עימות מוגבל הרבה יותר, מבוסס טכנולוגיה, מועט אבדות, המטופל על־ידי צבא מקצועי קטן יחסית. בפועל, ישנה סבירות נמוכה מאוד שארצות־הברית תוכל אי פעם לממש שוב תנאים כה נוחים להפעלת כוחה צבאי, ולו רק משום שיריביה הפיקו בוודאי את לקחם כיצד להימנע ממלחמה נגדה. אולם לפחות עבור דור נוסף של קצינים אמריקנים היא תהיה סמל כיצד מלחמה אמורה להתנהל, גם אם לעולם לא תהיה זו המציאות.

(Future Combat Systems) FCS

- תפיסה מהפכנית

בצבא היבשה של

ארה"ב

צבא היבשה של ארה"ב מתכנן שינוי תפיסתי של ממש, שבמסגרתו יוחלף הטנק המוכר לנו, ואת מקומו יתפסו מספר פלטפורמות נפרדות ושונות, שכל אחת מהן תבצע רק חלק מהפונקציות שמבצע כיום הטנק, אבל כולן ביחד, בתיאום הדדי מלא, יפעלו ביעילות רבה יותר מאשר הטנקים של היום. אחדות מהפלטפורמות האלה – במיוחד אלה שמיועדות לקו המגע – יהיו בלתי מאוישות

אל"ם (מיל') יעקב צור

לשמור על קצב מבצעי גבוה לאורך זמן סביר (5 ימים) ולהמעיט בדרישות לוגיסטיות. כוח זה אמור לענות על הצרכים החזויים לתקופה שבין שנת 2012 לשנת 2025 ואף מעבר לכך. היה ברור מראש שהצבא חייב לגבש "דרישה מבצעית" (דמ"צ) מהפכנית למדי, שמחייבת יצירתיות רבה לצורך מימושה, ובעיקר הסתמכות על הטכנולוגיות המתקדמות ביותר שיהיו זמינות ושניתן יהיה לנצלן לצורך זה.

לפיכך עשה הצבא צעד חשוב – חבירה לסוכנות המו"פ הביטחוני המתקדם בארה"ב (DARPA) כדי לפעול במשותף לגיבוש הקונספט החדש ולמימושו המהיר.

מאז 1999 עוסקת המינהלת המשותפת בקידום פיתוח של הקונספט, שמתבטא בראש ובראשונה בשינוי משמעותי בפלטפורמות הלחימה העיקריות ביבשה. הקביעה הבסיסית הראשונה הייתה שכל פלטפורמה חייבת להיות יבילת אוויר במטוס "הרקולס S", ודרישה זו מכתיבה את ממדיה ואת משקלה – שלא יעלה על 20 טון. הקביעה השנייה הייתה שיש לצמצם מאוד את נוכחות החיילים בקדמת שדה הקרב, ולכן יש להרבות בשימוש בטכנולוגיה של רובוטיקה לפיתוח

היבשה של ארצות-הברית צופה קדימה, אל העתיד הלא רחוק, ובעקבות ניתוח של הצפוי לו בתחום האיומים והמשימות הגיע למסקנה שעליו למהר ולבצע מספר שינויים משמעותיים בתפיסותיו ובציודו. התחזיות מצביעות על כך שהדיוויזיות המשוריינות ה"כבדות" לא יתאימו לאתגרים שיעמדו בעתיד בפני הצבא האמריקני ולא יוכלו לתת מענה הולם לצרכים, ואילו לכוחות הקלים אין יכולת עמידה הולמת ואין להם די כוח אש.

דרוש להם, כך משוכנעים המתכננים האמריקנים, כוח מסוג חדש, שמתאים לפריסה מהירה בכל מקום בעולם כמענה אסטרטגי למשברים ולאיומים שעלולים לצוץ פתאום – כוח שיהיה בעל יכולת השמדה גבוהה, שרידות טובה, עצמאות מרבית בהספקה ובתחזוקה, גמישות ארגונית וכושר רב-משימתי. הכוח צריך להיות בנוי על יחידות קטנות יחסית, עצמאיות, המסוגלות

יועץ למו"פ ביטחוני ותעשייתי

"הרקולס" אמריקני מצניח טנק קל במהלך תרגיל

מאז 1999 עוסקת המינהלת המשותפת לצבא ולסוכנות המ"פ הביטחוני בקידום פיתוחו של הקונספט, שמתבטא בראש ובראשונה בשינוי משמעותי בפלטפורמות הלחימה העיקריות ביבשה. הקביעה הבסיסית הראשונה הייתה שכל פלטפורמה חייבת להיות יבילת אוויר במטוס "הרקולס" S, ודרישה זו מכתיבה את ממדיה ואת משקלה – שלא יעלה על 20 טון

מהמשימה, אבל כולן ביחד, בתיאום הדדי מלא, יפעלו ביעילות רבה יותר מהטנקים של היום. אחדות מהפלטפורמות האלה יהיו, כאמור, בלתי מאוישות, כמפורט להלן:

♦ פלטפורמה עיקרית, שתהיה ממוגנת היטב, תשמש את צוות ההפעלה המצומצם של המערכת כולה. תהיה לה יכולת מתקדמת לפיקוד ולשליטה, ניידות גבוהה וכוח אש מצומצם להגנה עצמית. מתוכה ישלוח הצוות על שאר הכלים וינהל את ביצוע המשימה.

♦ פלטפורמה לא מאוישת (רובוטית) מצוידת בתורן מתרומם, שבראשו מטע"ד אופטרוני ואלקטרוני, תשמש לצורכי

סיור, מודיעין, תצפית ורכישת מטרות. תשולב בה יכולת שיגור של מזל"ט קטן (מיקרו) מתכלה, שישדר חוזי עילי בטווחים יותר גדולים.

♦ פלטפורמה לא מאוישת לירי בכינון ישיר, שתצויד באמצעים לרכישת מטרות ובאמצעי אש: תותח אוטומטי

כלים לא מאוישים. הקביעה השלישית גורסת שהאש המדויקת תתבסס בעיקר על שיגורו של חימוש "חכם" מנגד. השרידות של הכוח תושבת על אמצעי מיגון "חכמים" ולא על שריון פסיבי כבד קלאסי. ניידות וזריזות גבוהה, בקרת חתימות, מיגון אקטיבי ואמצעי נגד – כל אלה יקנו לכוח את השרידות הראויה.

כדי להגיע לפתרון כזה הוחלט לנקוט גישה מקורית של "פיצול יכולות הטנק" או "פירוק הטנק למרכיביו". טנק המערכה הקלאסי הוא פלטפורמה, שבמשך השנים הוכללו בה יכולות רבות: כוח אש, ניידות, שרירות, תצפית ורכישת מטרות ולאחרונה גם יכולת

ניכרת בתחום השליטה והבקרה (שו"ב). כדי לספק את כל הדרישות האלה חייבת הפלטפורמה להיות גדולה, כבדה ומסורבלת למדי.

לפי הקונספט החדש יפוצל הטנק, כביכול, למספר פלטפורמות נפרדות ושונות, שכל אחת מהן תבצע רק חלק

האמריקנים הגיעו למסקנה שיש לצמצם מאוד את נוכחות החיילים בקדמת שדה הקרב, ולכן להרבות בשימוש בטכנולוגיה של רובוטיקה לפיתוח כלים לא מאוישים

"הטנק המבוזר"

מופעל ברשת מרכזית

כאמור, מארזי הטילים לשיגור אנכי יכולים להיות מוצבים על גבי כלי רכב או להגיע לשטח באמצעות מסוקים או בהצנחה או להיות מוצבים מראש על הקרקע, באתרים מתאימים.

התפיסה גורסת שהפתרון לנושא השרידות של הכלים לא יתבטא בהעמסת אמצעי מיגון כבדים על כל כלי בודד, אלא עליידי טיפול ברמת היחידה כולה או באמצעות צוות של כלים שמסייעים זה לזה. העיקרון המנחה הוא שתמורת הגדלה ניכרת בטווח האש ניתן להתפשר בתחום

האש המדויקת תתבסס בעיקר על שיגורו של חימוש "חכם" מנגד

המיגון. להלן מידע נוסף על כוח האש של המערך, כלומר הטילים ארוכי הטווח:

הטילים השונים שיפותחו יהיו זהים מבחינה חיצונית. אורכם החזוי יהיה 1.8 מטרים, קוטרם – 18 ס"מ ומשקלם – 45 ק"ג. יהיה להם ראש נפץ נ"ט עם אופציה לראש נפץ נ"א. גיווט הביניים יהיה GPS משולב בגיווט אינרציאלי, ויהיה ערוץ תקשורת דו-כיווני. יפותחו שני סוגים עיקריים: ♦ טיל לתקיפה ישירה לטווח 25 ק"מ (אפשרות לטווח מוגדל במסלול גלישה) עם ראש ביות (רב"ת) לא יקר: ליזר חצי אקטיבי משולב בגלאי IIR (Imaging Infra-Red) לא מקורר,

וטיילים. פלטפורמה לא מאוישת, שתהיה מקור האש העיקרי – אש חמ"ם מנגד. זה יהיה כלי בעל מיגון מינימלי, הנושא מארזים של טילים ארוכי טווח, שיהיו מסוגלים להשמיד כל מטרת אויב בשדה הקרב (ראו להלן). ♦ מל"ט תוקף – אופציה נוספת להשתלבות במערך הכלים היבשתיים. סביר להניח שהפלטפורמות יהיו גלגליות ולא זחליות כדי לחסוך במשקל ובתחזוקה. לפלטפורמות תהיה גם יכולת התגוננות נ"מ. עקרון התפעול של היחידה,

שתכלול את כל סוגי הפלטפורמות האלה, יהיה כדלקמן: כלי התצפית והאש הישירה נשלחים קדימה אל אזורי המגע עם האויב, ואילו כלי הפיקוד והשליטה המאויש נמצא במגמה אחת אחורנית באיזור פחות מסוכן. משם הוא מנהל את הקרב באמצעי שליטה מרחוק. מקור האש העיקרי, רכב הטילים, נמצא עוד יותר מאחור, והטילים משוגרים אוטומטית (ללא נוכחות מפעיל לידם) לפי פיקוד מרחוק לעבר מטרות שנרכשו באמצעות הכלים הקדמיים ואושרו לתקיפה עליידי הצוות בכלי הפיקוד והשליטה.

כל הפלטפורמות מרושתות יחדיו ברשת חסינה של תקשורת נתונים.

עם יכולת רכישה מ-1.5 ק"מ.

♦ טיל משוטט לטווח 100 ק"מ, בעל יכולת שיטוט של 15 דקות. הנעה – באמצעות טורבו ג'ט. ראש הביות – מסוג לייזר-דאר (LADAR) בעל רזולוציה גבוהה, כנראה עם יכולת לזיהוי אוטומטי של מטרת (ATR).

מארז השיגור יכול לכולל 15 טילים ויחידת שליטה ובקרה ממוחשבת לקביעת המיקום והכיוון ולחישוב נתוני ירי. השיגור יהיה אנכי לפי פיקוד מרחוק. משקל המארז יגיע ל-1,600 ק"ג בלבד. עשרה מארזים כאלה (150 טילים) יהיו יחידת תובלה אחת המותאמת גם להטסה ברור שכדי לממש את הרעיונות הללו חייבים להשקיע מאמץ ניכר בטכנולוגיות שיעמדו בבסיס

הפתרון. ברשימת הטכנולוגיות ש-DARPA מדגישה כלולים – בין היתר – המרכיבים הבאים: חיישנים מכל הסוגים, תקשורת מתקדמת ומיחשוב, רובוטקה, בקרת חתימות, מיגון אקטיבי, אנרגיה בדפקים (Pulsed Power) ואנרגיה מכוונת (Directed Energy), מקורות חשמל (תאי דלק),

טילים קינטיים שגא-קוליים (CKEM), תותחים מתקדמים, חשמליים. מובן שזו רשימה חלקית בלבד.

כיצד מתכוונים האמריקנים לבצע את התוכנית השאפתנית הזאת? הצבא ו-DARPA גיבשו שיטת עבודה ולוח זמנים מפורט, אשר אמורים להביא לכך שבשנת 2012 כבר יהיו הכלים הראשונים מוכנים. במהלך שנת 2000 כבר הוענקו חוזים לארבע קבוצות עבודה במקביל. כל קבוצה כוללת את מיטב המומחים בתעשיות ובאקדמיה, והן עוסקות בפיתוח הקונספט לפרטיו בתהליך של תחרות, שיסתיים בשנת 2003. אז ייבחרו שתיים מתוכן להמשיך בפיתוח מדגים ובייצור אב טיפוס ראשוני. במקביל יימשך המאמץ – עד שנת 2005 – בפיתוח הטכנולוגיות הדרושות. בשלב שלאחר מכן – עד שנת 2011 – ייבחר הקבלן שיבצע את הפיתוח ההנדסי המלא ואת ההכנות לייצור, ובמקביל יבוצעו ניסויים באבות הטיפוס. הייצור השוטף מתוכנן להתחיל במועד כזה שיאפשר "להעמיד על הרגליים" כבר בסוף 2012 את החטיבה הראשונה, שתהיה בנויה ומצוידת לפי התפיסה החדשה. הדיוויזיה החדשה הראשונה אמורה לקרום עור וגידים עד סוף 2015. לאורך כל הדרך יקבלו התעשיות עידוד חזק לשתף פעולה זו עם זו, ומערכת הביטחון מצידה תעמיד להן סיוע בטכנולוגיות, במתקני תשתית ובשדות הניסויים.

צריך להבין שמדובר בתוכנית מהפכנית למדי, שכרוכה בעלויות כספיות עצומות. מדובר בהשקעה של כשני מיליארדי דולר במהלך פיתוח התוכנית ובהשקעה של עשרות מיליארדים בהצטיידות הראשונית, אם התוכנית תצליח. ניתן לומר שהיום זו "ספינת הדגל" של צבא היבשה, והמסר הברור המועבר על-ידי רמטכ"ל צבא היבשה לכל הדרגים הוא כי יש לעשות הכול למען הצלחתה.

אומנם הצרכים המבצעיים של צה"ל בעתיד אינם דומים בדיוק לצרכים של צבא ארה"ב, והדרישה הקטיגורית של התאמת האמל"ח להטסה ב"קרנפים" אינה רלוונטית לנו, אך בכל זאת נראה כי בקונספט המקורי הזה של "מערכת המערכות" (System of Systems) טמונים כמה אלמנטים מאוד מעניינים, שחייבים לעורר גם אצלנו את החשיבה היצירתית על שדה הקרב העתידי.

**השרידות של הכוח תושבת
על אמצעי מיגון "חכמים" ולא
על שריון פסיבי כבד קלאסי.
ניידות וזריזות גבוהה, בקרת
חתימות, מיגון אקטיבי
ואמצעי נגד – כל אלה יקנו
לכוח את השרידות הראויה**

מקור: IDR, אוקטובר 2000, עמ' 10

"סופת מדבר", קוסובו ואתגר השינוי

כל זרוע בצבא ארה"ב משמרת בקנאות את עצמאותה ומערכת בנייה של כוח רב־זרועי אמיתי. העובדה שהכוחות האמריקניים השיגו ניצחונות מוחצים במלחמת המפרץ ובמלחמת קוסובו מפריעה להם להבחין בליקויים הבסיסיים שחשפו מלחמות אלה באופן הפעלתם

קולונל דגלס אי' מקגרנור

דוגמא לכך. החלפת האמל"ח של יחידות בעלות מבנה ישן בצידוד טכנולוגי חדש היא, כמובן, מתכון לכישלון. צבאות בריטניה וצרפת ניסו לעשות זאת בשנות ה־30 ונכשלו שוב ושוב בקרב מול צבא גרמניה, שערך שינוי ארגוני על מנת למצות את המרב מהטכנולוגיה החדשה. ללא ארגון מחדש של הכוחות כך שיילחמו באורח אחר אין כל סיכוי לטרנספורמציה של ממסד מיושן, האמון על לחימה של כל זרוע בנפרד, לכוח משולב באמת של אוויר, יבשה וים בעל יכולות פריסה ותגובה מהירות למשבר או לעימות בסביבה אסטרטגית חדשה מעיקרה.

מאז "סופת מדבר" (1991) הגישו כל הזרועות תוכניות לשינוי. אולם הניצחון על עיראק לא היה גורם ממריץ לרפורמה הביטחונית ולארגון מחדש החיוניים לטרנספורמציה. הצבא של ימי המלחמה הקרה נותר כפי שהיה – רק ממדיו קטנו. כתוצאה מכך הוציאה ארה"ב על צבאה בשנות ה־90 כ־300 מיליארד דולר בשנה. לאחר התאמה לאינפלציה זהו

הניצחון על עיראק לא היה גורם ממריץ לרפורמה ביטחונית ולארגון מחדש. הצבא של ימי המלחמה הקרה נותר כפי שהיה – רק ממדיו קטנו

טרנספורמציה של הצבא האמריקני היא מונח השגור בפי כול בווישינגטון בימים אלה. ככל הנראה, משמעו של מושג זה הוא שינוי במבנה ובהרכב של הכוחות המזוינים על מנת שיהפכו למשהו חדש ואפקטיבי יותר. מכל מקום, כפי שציין אחד מהעיתונאים העוסקים בתחום הביטחון, "טרנספורמציה" כתפיסה צבאית דומה דמיון רב לרעיון "ההמרה" בנצרות (האמונה שלחם הקודש ויין הקודש הופכים לבשר ולדמו של ישו). לאיש לא ברור בדיוק מה מביע מושג זה, אך למרבית המאמינים יש דעה לגביו.

ל פ ו ל י ט י ק א י

הרגיש לתקציב, למגזר הפרטי ולגנרלים משמעות מושג זה היא אמצעי לחימה חדשים. התוכנית הנוכחית של צבא ארה"ב לצייד חטיבות בנגמ"שים אופניים היא

קולונל דגלס אי' מקגרנור, איש צבא ארה"ב, מרצה לתורת לחימה במכללה של הצבא

טנקי M1-A1 אמריקניים חוצים סוללת עפר שהייתה חלק ממערך המכשולים העיראקי

במהלך מלחמת המפרץ שום טנק M1-A1 לא אבד כתוצאה מאש האויב. אבדותיהן של ארה"ב ושל מדינות הקואליציה היו זניחות לעומת האבדות העצומות שספג צבא עיראק

מורשת "סופת מדבר"

"סופת מדבר" הייתה אחד המבצעים הצבאיים הגדולים ביותר והמוצלחים ביותר במאה ה-20. מרגע שנורתה הירייה הראשונה, לא יכלו כוחות עיראק בשום שלב להתמודד עם העליונות הצבאית האמריקנית ביבשה, בים ובאוויר. במהלך מלחמת המפרץ, שום טנק M1-A1 לא אבד כתוצאה מאש האויב. אבדותיהן של ארה"ב ושל מדינות הקואליציה היו זניחות לעומת האבדות העצומות שספג צבא עיראק.

העליונות הצבאית האמריקנית לא הייתה הסיבה היחידה לתבוסה העיראקית. האכזריות הנמוכה של הכוחות העיראקיים הייתה גם היא גורם חשוב. אולם הקלות היחסית שבה הובסו כוחות עיראק אסור שתמעיט מהחשיבות הגיאופוליטית של ההחלטה האמריקנית להילחם ולנצח בדרום-מערב אסיה. לו בחר הנשיא בוש לא לצאת למתקפה, אלא להסתפק בהגנה על ערב הסעודית, היה היום המצב שונה לחלוטין. שכן עיראק הייתה הופכת לכוח הצבאי הדומיננטי במזרח התיכון. כשהיא מוצפת בהכנסות של עשור משדות הנפט הכבושים של כווייט, שולטת בחלק מכריע של אספקת הנפט בעולם ובגיבוי של צבא מנצח ובטוח בעצמו, הייתה עיראק מאיימת כיום בטילים הנושאים ראשי נפץ גרעיניים, כימיים וביולוגיים. הודות למבצע "סופת מדבר"

אותו סכום שהוצא ב-1980 – בשיא המלחמה הקרה, כאשר כוחותיה של ארה"ב הכינו את עצמם להילחם בצבא הסובייטי, שמנה חמישה מיליון חיילים. על-פי משרד התקציב של הקונגרס, על מנת לשמר את הצבא ב"תצורת המלחמה הקרה" הנוכחית שלו יצטרך הממשל להוציא בעתיד מדי שנה 51 מיליארד דולר יותר על ביטחון ממה שהוציא בסעיף זה ממשל קלינטון בשנת 2000. סכום זה כולל 37 מיליארד דולר מעבר לתקציב הנוכחי לרכישת אמצעי לחימה חדשים.

תוספת של 51 מיליארד דולר בשנה לתקציב של 300 מיליארד כדי לממן מחדש את סדר הכוחות הישן אינה מומלצת, כמובן, ואינה נחוצה. קיימת חלופה. זו מורכבת מטרנספורמציה של הכוחות ומשילוב בין-זרועי, שכן – כפי שמאמר זה טוען – השניים כרוכים זה בזה מבלי יכולת להפריד ביניהם. זאת מפני שטרנספורמציה של מבנה הכוח הקיים למבנה חדש ומותאם מותנית בחיבור ובשילוב אפקטיביים של יכולות הזרועות במסגרת מבנים אופרטיביים משולבים חדשים. התוכניות המכוננות "טרנספורמציה" בלי שתהיה בהן השפעה משולבת של הזרועות ובלי בקרה קפדנית של הקונגרס לא ישנו את אופיו של הממסד בתוך צבא ארה"ב, הגורס לחימה זרועית באופיה.

עבור גנרל שוורצקופף והכפיים לו מצבא היבשה היו הדוקטרינה של יתרון מספרי והדרישה למודיעין מושלם על האויב עקרונות מבצעיים מנחים. מכל מקום, לרבים בשטח היה נראה כאילו הגנרלים ביבשה דאגו יותר להימנע מכישלון מאשר להשמיד את האויב

אין אלה פני הדברים. בהתקרב יום השנה העשירי לתבוסה העיראקית, הכוחות של עיראק אינם יותר מאשר גוף הרוס, שאינו יכול להגן על עמו ועל שטחו מפני תקיפות האוויר המתמשכות ללא רחם של צבא ארה"ב. אין בנקודה זו כדי לסתור את העובדה שהמערכה עצמה הייתה הרבה פחות מאתגרת מכפי שהציג אותה הסיקור הטלוויזיוני האמריקני באותה עת. ההגנה האווירית העיראקית, שהתבססה על טכנולוגיה של שנות ה-70, לא הייתה יריב של ממש לחילות האוויר של הקואליציה. כמו שטסו עם טייסים מהאיזור עוד לפני המלחמה, היו טייסי ארה"ב מודעים היטב לחולשה העיראקית באוויר. אפשר שזה מסביר את להיטותם של מפקדי חיל האוויר למערכה אווירית מתמשכת.

כוחות היבשה של עיראק לא היו טובים יותר, אולם בניגוד למפקדי חיל האוויר, הרי מפקדי צבא היבשה של ארה"ב היו באורח ניכר זהירים יותר בדרך מחשבתם ובגישתם. במבט לאחור ביצוע המערכה אז היה דומה למערכה בסום (1916) הרבה יותר מאשר לרעיונות בדבר קרב האוויר-יבשה, שהיו הלהיט באותם הימים. כשצף איום המלחמה בסתיו 1990, היה גנרל נורמן שוורצקופף, מפקד פיקוד המרכז של צבא ארה"ב, בטוח שאין לו די כוחות. תת

מזכיר ההגנה דאז בממשל בוש הרחיק לכת והשווה אותו לגנרל ג'ורג' מקללן מצבא הצפון במלחמת האזרחים, שמעולם לא היו לו די חיילים כדי לתקוף. בשונה מקלאוזוביץ, אשר האיץ במפקד להעדיף בעת ספק פעולה לאור סיכוי על פני מחדל בגלל סיכון, דישדש מקללן ללא סוף בבחינת מה שעלול להשתבש ולא סבל מפקדים כפיפים שהאיצו בו למהלך אמיץ ומכריע.

השוואה זו לגנרל מקללן אינה הוגנת, אך גנרל שוורצקופף אכן המתין 40 ימים עד שתקף ביבשה, וגם לאחר שכבר יצא להתקפה, התקדם בעיראק לא יותר ממה שהיה חייב. נראה שבכירי צבא היבשה היו כבולים באסטרטגיה ובטקטיקות של מלחמת העולם השנייה. עבור גנרל שוורצקופף והכפיים לו מצבא היבשה היו הדוקטרינה של יתרון מספרי והדרישה למודיעין מושלם על האויב עקרונות מבצעיים מנחים. מכל מקום, לרבים בשטח היה נראה כאילו הגנרלים ביבשה דאגו יותר להימנע מכישלון מאשר להשמיד את האויב. רבים שלחמו במלחמת המפרץ אומרים כי הערתו של יהושפט הרכבי על זהירותם ואיטיותם של המהלכים הבריטיים והצרפתיים במבצע סואץ ב-1956 הולמת את מה שאירע ב"סופת מדבר". הוא אמר אז: "לאן הם חשבו שהם פולשים? לבקית המועצות?"

אף שבכירי צבא ארה"ב הדגישו באותה עת שהמהלכים באוויר וביבשה נגד עיראק היו מערכות משולבות, הרי בפועל היו רק מעט תימוכין לטענה זו. סמכותו המשולבת של גנרל שוורצקופף התירה לו לקבוע את שרשרת הפיקוד של הכוחות הכפופים לו ולארגן אותם כפי שהוא סבר שנחוץ על מנת למלא את משימתו. אולם, למעשה, ניהל גנרל שוורצקופף את המבצעים בהתאם לניסיון האמריקני ממלחמת העולם השנייה. בתוך המסגרת הרחבה של ההנחיה האסטרטגית של שוורצקופף ניהלו את מלחמת המפרץ צוותים האמונים על לוחמה זרועית. לכן לא היה זה מפתיע שכל זרוע חיפשה דרך כיצד לנצל את חלקה בהצלחה המבצעית במלחמה כהוכחה לתקפות הדוקטרינה שלה, אימוניה, ציודה וארגונה לקרב. אם צבא ארה"ב היה אמור להסיק שעימות עתידי יהיה שונה באופיו ממלחמת המפרץ, כפי שמלחמת העולם השנייה הייתה שונה מן הראשונה, הרי שכלל הוא לא עשה זאת.

הביצועים המעולים של הגייסות הלוחמים – במיוחד בקרבות הסיום של 26-27 בפברואר – היו אמורים לשמש בצבא ארה"ב כנימוק מכריע לטובת גיבוש כוחות לוחמים, המאורגנים ומוכנים להצבה מהירה במסגרת חדשה של כוח משלוח משולב. לא כך קרה. במקום זה הפך הניצחון במלחמת המפרץ לשמש כנימוק לשימור הסטטוס קוו הצבאי – רק בממדים מוקטנים. למרות הדיבורים על שיקולים של כוח משלוח, הרי שההכרה כי ימיו של צבא ההמונים עוברים מן העולם, אם לא חלפו כבר, לא הוטמעה במנהיגות הבכירה. בהתאם לכך אף לא אחת מהיוזמות של צבא היבשה מאז מלחמת המפרץ – לרבות "כוח 21", "הצבא שאחרי הבא",

B-52 נושא טיל אוויר-קרקע מסוג "פופאי"
(מתוצרת רפא"ל)

האמונה הבלתי מעורערת שהפצצות ממושכות יותר עשויות היו להוביל לבדן לניצחון במלחמת המפרץ לא תרמה לקידומו בחיל האוויר של רעיון השילוב הרב-זרועי

"כוח הלם" או תצורת הביניים הנוכחית של צוות הקרב החטיבתי – לא הייתה, ואינה מיועדת, לקרוא תיגר על מבנה הצבא בן עשר הדיוויזיות או לשנות את פרדיגמת הלחימה של מלחמת העולם השנייה, שבה החזיק הצבא של תקופת המלחמה הקרה את הפוליטיקה הארגונית שלו ואת המבנה של מערכת הגיוס.

מידת הקריטיות של שילוב כוח האש העצום של חיל האוויר – אשר הופך למדויק יותר ויותר – עם הכוח האמריקני בים וביבשה אמורה הייתה להתבטא באורח בולט בהקשר של דוקטרינה משולבת ושל ארגון מחדש שלאחר המלחמה. זה לא קרה. למרות הברק שבתפיסת כוח המשלוח האווירי – תפיסה שהופיעה מאוחר יותר – האמונה הבלתי מעורערת, שהפצצות ממושכות יותר עשויות היו להוביל לבדן לניצחון במלחמת המפרץ, לא תרמה לקידומו בחיל האוויר של רעיון השילוב הרב-זרועי. לאחר מלחמת המפרץ (ולאחר משבר קוסובו) התמקד חיל האוויר בשאלה כיצד להוציא לפועל טוב יותר את לוחמת האוויר ולא כיצד לשלב את כוח האש האווירי עם זה של כוחות הים והיבשה.

כפי שניתן היה לצפות, "רעם מידי" – תוכנית המערכה האווירית נגד עיראק – קודשה כמודל למערכות אוויריות עתידיות. הרעיון שביטחון המשטר, אשר נשמר על-ידי כוחות יבשה ויחידות ביטחון עיראקיות, עשוי להיות חשוב להנהגה העיראקית יותר מהביטחון הלאומי במובנו החומרי

המקובל בתפיסה האמריקנית – רעיון זה לא חדר למערכת השיקולים. העדר שינוי בארגונו של צבא היבשה ללחימה עשה לבלתי אפשרי את הרעיון של הפעלת כוחות היבשה והאוויר האמריקניים במסגרת רחבה יותר של כוח משלוח משולב. כאשר כוח לוחם קרקעי משמעותי נדרש בדחיפות לפעול עם כוח אווירי במסגרת משולבת במהלך המשבר בקוסובו, הוא לא היה זמין. כמו המשטר בבגדאד, כך גם המשטר בבלגרד, אשר ממשל קלינטון עמד על כך שהוא הכוח המניע בעימות, נשאר על כנו בהעדר איום לתקיפה ביבשה. בפרוץ מלחמת המפרץ היה צי ארה"ב זהיר יותר בדרך חשיבתו. מצב זה נבע, בין היתר, מכך שאין שום מדינה אחרת שהצי שלה יכול לקרוא תיגר על שליטת צי ארה"ב בימים. הנוכחות של הצי בדרום-מערב אסיה בתקופת מלחמת המפרץ כללה שש קבוצות משימה של נושאות מטוסים, שתי ספינות מערכה, 31 כלי שיט אמפיביים שנשאו 17 אלף נחתים, עשרות סיירות, משחתות ופריגטות וכן מספר גדול של כלי שיט למשימות לוגיסטיות, תיקונים והצלה. על אף היקפו המרשים של כוח ימי זה מצא את עצמו הצי ממלא במלחמה זו תפקיד הרבה פחות חשוב מאשר במלחמות קודמות. לאחר שלא שולב במערכה האווירית, שנשלטה על-ידי חיל האוויר, חברו מגבלות טווח ובעיות תדלוק להגבלת תפקידם של מטוסי הצי במלחמה, גם אחרי שאדמירל סטן ארתור פתר את בעיות התיאום באוויר.

משום שמימון מחדש של הצי הוא תוכנית יקרה ביותר ודורשת זמן רב, יזם אדמירל בדימוס ויליאם אוונס, סגן יו"ר המטות המשולבים, תהליך של בחינה עצמית בתוך הצי, הנמשכת עד ימים אלה. המפקד הראשון של הפיקוד האטלנטי החדש, אדמירל פול דייוויד מילר, הפך לתומך ביצירת "מארזי" כוח הניתנים להתאמה. מדובר ב"אריזה" של כוחות ים, יבשה ואוויר ליחידות מבצעיות, ה"תפורות" למשימה מסוימת. העיצוב החדשני של הרכב הכוח של נושאות המטוסים, שיזם אדמירל מילר בעת ההתערבות בהאיטי, שבמסגרתו החליף כנפות של מטוסי קרב בכוחות יבילי אוויר – צעד שאליו נוסף מאוחר יותר ירי ניסיוני של טילים יבשתיים טקטיים מעל גבי ספינה – הוביל את הצי לתחום חדש. אדמירל צברובסקי הרחיב תהליך אינטלקטואלי זה בהכניסו את התפיסה של לחימה מרוכזת רשת, המדגישה את הנגישות ואת המהירות – המאפיינים החשובים של הלוחמה בעידן המידע – למבצעים בקרבת החוף. עם זאת, למעט כמה חריגים, מיאן הצי האמריקני להגביל את עצמו לפעולה במרחבים אלה. מפקד קודם של הספינה "איווה" סיכם אולי באופן הטוב ביותר את הדילמה של הצי באומרו: "בעוד הצי מפתח יכולת נגישות עתירת טכנולוגיה מהים והפך למרוכז רשת, הפכו המלחמות בשנות ה-90 למקומיות בעיקרן – אם כי הרבה יותר קטלניות – החסינות במרבית המקרים מפני הנשק המדויק שלנו".

בניגוד לצבא היבשה היה חיל הנחתים האמריקני זריז יותר במיקודו מחדש את ההתעניינות לעבר צורות חדשות של עימותים נמוכי עצימות. אף שבמלחמת המפרץ נדרשה מחצית מסד"כ המרינס כדי לאייש את שתי דיוויזיות הנחתים וכן לאבטח נכסים של חיל האוויר בחוף, חשו המרינס שבעתיד הם יידרשו לפעול בפריפריה האסטרטגית בעימותים נמוכי עצימות. בסיוע הבנה זו וההכרה שטכנולוגיות חדשות יסייעו לכוחות קטנים להיות מכריעים יותר, ניצלו הנחתים את יתרת העשור לבחינת תפיסות חדשות להפעלת כוחותיהם ברחבי העולם במסגרת סדרות ניסויים כמו "דרקון הים" או "לוחם עירוני". אולם במרבית המקרים התייחסה תפיסת הרב-זרועיות של הנחתים רק לצי. למרות ההתבטאות על ריבוי תפיסות ורעיונות חדשים, לרבות ההקמה הזמנית של כוח משימה רב-זרועי לעימות בהיקף מצומצם, שהיה מבוסס על הנחתים, לא השתנו באורח משמעותי תפיסות הלחימה של הנחתים, שמקורן במלחמת העולם השנייה. עדיין לא ברור מה יקרה אם הנחתים ישקיעו את כל משאביהם המוגבלים בפרויקט עתיר המיליונים של מטוס ה"אוספרי" (OS-22), שאינו מסוגל לשאת לקרב יותר מ-18 לוחמים.

בניגוד לצבא היבשה היה חיל הנחתים האמריקני זריז יותר במיקודו מחדש את ההתעניינות לעבר צורות חדשות של עימותים נמוכי עצימות

בתחום השילוב הרב-זרועי, הכירו מפקדי הפיקודים האזוריים המאוחדים בכך שכוח המשימה הרב-זרועי יהיה בעתיד הכלי הנבחר לביצוע הלחימה ברמה המערכתית. מפקדים אלו לחצו כולם להרחבה ניכרת של האימונים המשולבים, אך הדבר לא הוביל להקצאת מימון לכך. גנרל ג'ון שיהאן, מפקד הפיקוד האטלנטי, מחליפו של אדמירל מילר, הצליח להביא גורמי מפקדה ברמת גנרלים בעלי שלושה כוכבים לספוק שבויורג'יניה על מנת שישתתפו בתרגול של שיתוף פעולה רב-צדדי בין מרכיבי כוח מזרועות שונות. על אף שמפקדות המבוססות על זרוע אחת אינן מאורגנות, מאומנות או מצוידות לשלוט בכוח רב-זרועי, סימל מהלך זה צעד קדימה בכיוון של שילוב אמיתי במבצעים. אולם גנרל שיהאן לא יכול היה להתקדם מעבר להקמתו של כוח משימה רב-זרועי ממרכיבי מפקדה זרועיים קיימים אל משהו יותר מהותי, משולב וקבוע. הזרועות לא יכלו לשאת את התפתחותם של מבנים חדשים של פיקוד ושליטה משולבים או של מפקדה קבועה של כוח משימה רב-זרועי ברמת הפיקוד האזורי האחד, אשר יחליפו את מבנה המרכיבים הזרועיים באותן מפקדות. במלחמה בין הלוחמה הזרועית לבין השילוב הרב-זרועי ניצחה הלוחמה הזרועית.

אין בכוונתי לומר שהזרועות לא תפסו את היכולת המהפכנית הגלומה בצמיחת מכלול המהלומה, היכול להגיע לכל נקודה על פני כדור-הארץ. אולם הניצחון במלחמת המפרץ לא שימש תמריץ לזרועות להתנתק מפרדיגמת הפיקוד והשליטה שלהם שנולדה במלחמת העולם השנייה, ושמנעה חיבור משולב ללא תפר של הכוחות הזרועיים הקיימים עם יכולות המהלומה החדשות. הסיבה לכך הייתה פשוטה. הזרועות יצרו זיקה בין מערכות נשק מסוימות ומערכות תקשורת לבין הפעילויות שהזרוע תפסה כחשובות וכתובעניות ביותר בהקשר משימותיה הזרועיות הצפופות. אין להמעיט בערכה של זיקה חזקה זו בין רכש אמל"ח, תורה וארגון זרועי לקרב. למשל הצי, אשר רוכש מטוסי קרב חדישים ונושאות מטוסים חדשות, צפוי להמשיך באופן בסיסי לפעול ב-50 השנים הקרובות באותה דרך כמו היום. אילו נשלטו או הושפעו כיווני המחקר, הפיתוח ורכש מערכות האמל"ח של הזרועות על-ידי דרג רב-זרועי, עשויה הייתה להתחולל גם הטרגספורמציה של הזרועות אל מבני לחימה חדשים. מכאן ששינוי ארגוני, טכנולוגי ומערכתי בתוך הזרועות הוא קריטי להצלחת הטרגספורמציה ולעתיד כל המבצעים הצבאיים המשולבים. לרוע המזל, התוכניות לחזון המשולב לשנים 2010 ו-2020, המונות רשימה ארוכה של מרכיבים ומאפיינים של הלחימה העתידית, אינן עושות דבר כדי למנוע מצב שבו דרישות מתחרות של הזרועות גוברות על הצרכים הרב-

F-14 נוחת על נושאת מטוסים אמריקנית במהלך "סופת מדבר"

הצי, אשר רוכש מטוסי קרב חדישים ונושאות מטוסים חדשות, צפוי להמשיך באופן בסיסי לפעול ב-50 השנים הקרובות באותה דרך כמו היום

גרוע, קשיי עבירות והמגבלות של טכנולוגיית הרכשת המטרות עימעמו את האפקט השלילי של ההחלטה להפציץ מגובה של לפחות 15 אלף רגל – החלטה שהביאה לכך שלהפצצות תהיה השפעה מזערית על הנעשה על הקרקע בקוסובו. לאורך כל המערכה המשיך צבא יוגוסלביה לתגבר ולתספק את כוחותיו בקוסובו ללא הפרעה. התוצאה הייתה שמדינות נאט"ו נאלצו להרחיב ולהגביר את קצב הפעולות ואת עוצמתן. בהעדר יכולת להשפיע באורח ניכר על הפעילות היבשתית בקוסובו, שונה מוקד המערכה האווירית להענשת הנשיא מילושביץ ומשטרו. בפועל נוצר מעין "רעם מיידי" (שם הקוד של התוכנית הראשונית שגיבשו האמריקנים בקיץ 1990 לניהול המערכה האווירית נגד עיראק) הולך ומסלים במהדורה בלקנית.

למרבה המזל הסכימה ממשלת בלגרד ביום ה-78 למערכה להסיג את כוחותיה מקוסובו. היחלשות התמיכה הרוסית בבלגרד – תחת הלחץ הכבד של ארצות הברית –

זרועיים המשולבים. כתוצאה מכך, בכל פעם שמפקד פיקוד מנסה ליצור שילוב ולהתאים בין מערכות זרועיות באופיין בתוך מסגרת מערכתית משולבת, הוא מגלה שהמערכות שתוכננו לביצועים מיטביים ברמה הזרועית נותנות תוצרים טובים פחות כשהן בתוך כוח משימה משולב.

האדמירל בדימוס הרולד גהמאן, מפקד לשעבר של פיקוד הכוחות בארה"ב, רמז על בעיה זו כאשר דיבר בדצמבר 1998 על התחרות בין ניסויים זרועיים לבין ניסויים משולבים: "כאשר זה מגיע לכך בסופו של דבר, זו הולכת להיות בחירה של משאבים ושל נושאים דוקטרינריים". שנתיים מאוחר יותר, בראיון נרחב לפני פרישתו, דיבר האדמירל על המגבלות ביכולתו של פיקוד הכוח הרב-זרועי להאיץ את קצב הטרנספורמציה ולהתגבר על מכשולים בדרך לשילוב. הוא אמר שמחליפו בפיקוד צריך לשרת שמונה שנים בתפקיד כדי לשרוד מעבר ליורבים ביורוקרטיים ולוודא שהשינויים מוטמעים ופועלים. מכל מקום, כפי שהראה משבר קוסובו, שינויים מהותיים בעניינים הצבאיים תלויים למשך זמן רב יותר במוקד הארגוני מאשר באיזושהי יכולת אישית מיוחדת להוביל בנתיב של שינוי ושל חידוש לפרק זמן קצר.

קוסובו והמבצעים המשולבים

ציפייתן של המדינות שחברו לפעולה בקוסובו כי יהיה זה מבצע קצר (4-3 ימים) הובילה לכך שבתחילה אושרו לתקיפה מהאוויר רק 51 מטרות. מרביתן – שהותקפו בימים הראשונים למערכה – השתייכו למערכת ההגנה האווירית האחודה ולמתקני פיקוד ושלטה. שימוש בכוחות קרקע – קבעו בקיץ 1998 מועצת נאט"ו וממשל קלינטון – אינו קביל. לא ברור מדוע התעלמו מהחיוניות שברכזו כוחות היבשה של נאט"ו למתקפה, אולם נראה שהדבר נבע משיקולים פוליטיים פנימיים. די ברור שהרתיעה מפני נפגעים – כפי שספג צבא היבשה בסומליה – הורגשה עדיין באורח חריף בבית הלבן. אפשר שהמסר של ההתנסות של ארה"ב במבצעים אוויריים עתירי טכנולוגיה מאז מלחמת המפרץ, שעמד לנגד עיניהם של מקבלי ההחלטות בבריסל ובווינגטון, היה שכל עוד טייסי ארה"ב ובעלות בריתה אינם נהרגים בקרב ומשך הפעולות הצבאיות קצר, אין סיכוי גדול שהציבור יגלה עניין רב. בראותנו את חוסר העניין שגילה ציבור הבוחרים האמריקני במידת ההרס שנגרם ליוגוסלביה על ידי כוחותיו, נראה שמקבלי ההחלטות לא טעו בגישתם. מהר מאוד התברר שקשה יותר מהמצופה, או אף בלתי אפשרי, לאתר ולהשמיד את מערכת ההגנה האווירית של יוגוסלביה. הרעיון של מערכה קצרה התפוגג איפוא במהירות. כפי שב-1950 בקוריא לא יכול היה כוח אווירי לבדו להרתיע או למנוע פעילות, כך במאוס 1999 לא יכלו כוחות הטילים והאוויר של ארה"ב להרתיע את הכוחות הסרביים מלכבוש בכוח את קוסובו או למנוע מהם לעשות זאת.

הבעיות שיצרו ההגנה האווירית היוגוסלבית, מזג אוויר

מל"ט "פרדיטור"

עם תחילתה של ההתקפה האווירית על יוגוסלביה החלו בעלות הברית לעשות שימוש נרחב בכלי טיס לא מאוישים

הותירה את סרביה ללא כל תקווה לקבל סיוע במאמץ לשמור על שליטתה בקוסובו. בזמן, הרס כלכלתה החלשה של סרביה, שהתוצר שלה ב-1998 היה פחות משני שלישים מזה של מדינת וירג'יניה, הפך את המשך ההתנגדות ללא הבטחה לסיוע צבאי וכלכלי מרוסיה לחסר תכלית. בלגד הייתה אולי יכולה להמשיך לאחוז בקוסובו, אולם הנשים והילדים הסרבים היו גוועים מרעב או קופאים מקור בחורף שלאחר מכן. בסופו של דבר הזהירה מוסקבה את בלגד שאינה יכולה לשלול אפשרות של מתקפה קרקעית בהנהגת ארה"ב, שמטרתה תהיה לדחוק את רגלי הצבא היוגוסלבי מקוסובו.

השאלה עבור החוקרים וההיסטוריונים היא מה היו תוצאותיה של המערכה, שנוהלה אך ורק מהאוויר. במהלך המערכה תקף חיל האוויר האמריקני מטרות נייחות בדיוק ראוי לציון ותוך גרימת מעט נזק סביבתי.* אולם הסקר, שנערך מייד לאחר כניסתן של בעלות הברית לקוסובו, העלה שרק חלק מזערי מהטנקים, מהתותחים ומהנגמ"שים שדווחו כמושמידים אכן נפגעו. הכלים המעטים שנמצאו פגועים, נפגעו כל אחד כמה וכמה פעמים, מה שמלמד, מן הסתם, שהם הותקפו על-ידי טייסים מכנפות שונות ודווחו שוב ושוב כמושמידים. אין זו הפתעה רבתי. ישנן סיבות רבות לחוסר המתאם בין מה שמדווח על-ידי הטייס כמושמד לבין מה שנמצא בפועל בשטח.

לאחר מערכת הארדנים בשלהי 1944 ובראשית 1945 בדקו צוותים בריטיים ואמריקניים את השטח שבו טענו טייסיהם שהשמידו 66 טנקים גרמניים ו-24 כלי רק"ם נוספים. הצוותים מצאו 57 טנקים, 18 תומ"טים ו-26 כלי רק"ם אחרים נטושים בשטח. אולם רק בארבעה טנקים, בשני תומ"טים ובכרכב משוריין אחד נוסף נתגלו סימני פגיעה מהאוויר. באזורים שבהם נערכו בעת מלחמת המפרץ כוחות משמר הרפובליקה מצאו צוותים להערכת נזקי הקרב ש-83% מהציוד נפגעו מאש כוחות הקרקע, ורק ב-17% נראו סימני פגיעה מהאוויר. הערכת תוצאותיה של תקיפה מגובה שמעל 15 אלף רגל, המבוססת על דיווחי הטייס ועל מצלמות הירי,

*הערת המערכת: ראוי לציין כי בהפצצות "מדויקות" אלה שגרמו "מעט נזק סביבתי" נהרגו 1,500 אזרחים

בעייתית היום לא פחות משבעבר.

בסיכומו של דבר צדק מזכיר ההגנה לשעבר, ג'יימס שלזינגר, שאמר לאחר תום הפעולות בקוסובו: "הפעלת כוח משלוח אווירי בהיקף של משבר אזורי לא פגעה בצורה מהותית בצבא ה-35 בגודלו בעולם למרות 78 ימי תקיפה רצופים. כוח זה גם לא ידע להתגבר על בעיות של מזג אוויר גרוע, על בעיות שטח ועל התפעול הסרבי הזריז של מערכות ההגנה האווירית הפרימיטיבית, יחסית, שלהם. בניתוח זה נמנע שלזינגר מלהצביע על הכשל של אי-שילוב כוחות היבשה במערכה. מה אם כן השתנה בשטח המבצעים הרב-זרועיים המשולבים מאז מלחמת המפרץ? מה שייאמר להלן ידגיש רבים מהתחומים הבעייתיים.

מודיעין, איסוף וסיור

המערכות של חיל האוויר האמריקני לא היו מסוגלות ליצור מיזוג מהיר ביניהן ולהפיץ במהירות את התמונות משלל המקורות הזרועיים והעל-זרועיים במרכז מבצעי האוויר המשולבים בווינצנזה שבאיטליה כדי לעמוד בקצב האירועים. נוסף על כך, הזמן שלקח למפקדות מרוחקות לקבל מודיעין שלא ממקורות חיל האוויר האמריקני עבור טייסיהן היה ארוך מדי.

עם תחילתה של ההתקפה האווירית על יוגוסלביה ב-24 במאדס 1999 החלו בעלות הברית לעשות שימוש נרחב בכלי טיס לא מאוישים. העובדה שמרבית המערכות האלה (למעט מזל"ט הפרדיטור של חיל האוויר האמריקני) היו שייכות לכוחות יבשה העלתה מחדש שאלות בדבר ההפעלה המשולבת, השליטה וההכוונה של כלי טיס לא מאוישים. ללא ארכיטקטורה מערכתית משולבת, המקיפה את כלל הכוחות בזירה, הצטמצמה לרוב שאלה זו להתכתשות בין זרועות על השליטה במערכות ולא זכתה למענה.

מפקדות בכירות על טהרת צבא היבשה לא היו יכולות לנהל מערכה משולבת. גם אם נניח בצד את הבעיות הקשורות בהיערכות, בכשירות אישית של הטייסים ובמחסור במערכות קשר ובמערכות הגנה אלקטרונית, העובדה שמפקדת גיס יבשתי, שבה יותר מ-500 קצינים, נגדים וחוגרים, נדרשה לתאם פעילות של כוח משימה בן 5,000 איש בלבד, שפעלו במסגרת כוח משימה משולב המבוסס על חיל האוויר, משקפת את הנוקשות של מבנה הפיקוד והשליטה הזרועי – יציר מלחמת העולם השנייה – של צבא היבשה.

בכירי צבא היבשה סירבו לשלב את מסוקי ה"אפאצ'י" בסד"כ התקיפה של נאט"ו. שתי שיטות פעולה התנגשו – תהליך תכנון התקיפות הסדור של חיל האוויר ותפיסת התנועה לקראת מגע של צבא היבשה. אף אחת מהן אינה בהכרח נכונה או שגויה, אולם הפער ביניהן הותיר את המפקד הרב-זרועי ללא חלופה, פרט להפעלה מדורגת ונפרדת, לא תכליתית, של מבצעים זרועיים. משמעות הדבר גם הייתה שצבא היבשה הקריב את הסיכוי ליהנות משפע

מסק"ר "אפאצ"י"

בכירי צבא היבשה סירבו לשלב את מסוקי ה"אפאצ"י בסד"כ התקיפה של נאט"ו בקוסובו

זרועית נגד יוגוסלביה בספרו "מלחמה וירטואלית: קוסובו ומה שמעבר". הערותיו חוזות את העתיד, אם לא יעשו שימוש בכוח משולב: "מלחמה וירטואלית מובילה לניצחון וירטואלי. מכיוון שהאמצעים שבהם נעשה שימוש מוגבלים – גם היעדים המושגים מוגבלים באותה מידה: לא כניעה ללא תנאי, לא החלפת שלטון או השמדת יכולת היציאה למלחמה של מישוהו מהצדדים. רק 'מצב סיום' לא ברור".

הטרנספורמציה חייבת לשנות מהלך עניינים זה.

מה צריך לעשות?

גנרל ויליאם קרנאן, המפקד החדש של פיקוד הכוחות הרב-זרועיים ושל כוחות נאט"ו בזירה האטלנטית הודיע שטרנספורמציה של הכוחות המזוינים של אמריקה היא תוכנית מורכבת, הכוללת הרבה מעבר לרכש של מערכות נשק חדשות. גנרל קרנאן צודק. התפיסה בקונגרס, שטכנולוגיה חדישה יחד עם הכשרון היצירתי של מנהיגות הצבא יכולים – באמצעות התאמה חדשנית של הארגונים ושל דרכי הפעולה הצבאיים המסורתיים – להפוך את הזרועות הקיימות למבנה חדש של המאה ה-21, קשורה בקשר בל יינתק לתפיסת השילוב הרב-זרועי.

בעבור רבים מלובשי המדים פותח רעיון השילוב תיבת פנדורה, המלאה באפשרויות שאינן מפתות. מילת המפתח בצבא הייתה לרוב כיתתיות ולא שיתוף פעולה, למרות מס השפתיים הרב ששולם לרעיון השילוב. כיום משולם מס שפתיים גם לרעיון הטרנספורמציה. בזרועות משמעות

אמצעי ה"ל"א, שחיל האוויר העמיד דרך שגרה לרשות טייסיו. סירובם של בכירי צבא היבשה לשלוח נציגים למפגשי קבוצת המטרות המשולבת של מפקדי המרכיב האווירי בכוח המשולב רק סיבך עוד יותר את המצב.

די בפרטים אלה כדי להבין שדרך הלחימה האמריקנית השתנתה מעט מאוד מאז מלחמת המפרץ. בקוסובו התנהל מבצע "סופת מדבר" – ללא צבא היבשה וללא המדבר. כמו במלחמת המפרץ וכמו במלחמת העולם השנייה השימוש באמל"ח מסוג אחד – חימוש אווירי וטיילים – איפשר ליריב להתאים את עצמו לאיום זה, להתחפר ולהמתין שההפצצה תחלוף. בפועל נהג הצבא היוגוסלבי כפי שנהגו הגרמנים במערכת הסום ב-1916 תחת הפגזות עזות: הם הסתגלו. ההנחות בדבר האיכויות הגבוהות של טכנולוגיות האיסוף האמריקניות יחד עם תפיסות כמו "שליטה מוחלטת בהכרת מרחב הלחימה" ו"שליטה במידע" הוכחו כמטעות. למרות העליונות הטכנולוגית העצומה של נאט"ו בכל תחום הצליח צבא יוגוסלביה לשבש את "תודעת שדה הקרב" בתקיפות גבוהה מהמצופה. תקיפת דמיים הוכיחה שהסרבים איפשרו לאמצעי האיסוף המוטסים ביום של נאט"ו לראות מטרות אמיתיות ואז החליפו אותן בלילה, או שמנתי המטרות האמריקנים טעו בפענוח המידע שהוזן אליהם.

בתנאים אלה מילא המפקד של כוחות ארה"ב באירופה, גנרל וולסי ק' קלארק, את תפקידו של פילדמרשל סיר דגלאס הייג (מפקד הכוחות הבריטיים במערכת הסום ב-1916): הוא הוריד טונות של חימוש על הכוחות הסרביים, בעוד אלה פשוט חיכו במחסה עד יעבור זעם. למרבה הצער, גם אם היו ניתנים למפקד זה כוחות יבשה, השימוש בהם היה נעשה רק לאחר חודשים של תנועה, של כינוס ושל היערכות. תפיסות לחימה שונות וטכנולוגיות תקשורת לא אחידות בין הזרועות היו מונעות מהמפקד המערכתי תמונה משולבת ומתואמת של שדה הקרב. כך שלאחר שהאש מהאוויר ומהים הייתה ממצה את עצמה בקול תרועה רמה, עלולים היו כוחות היבשה להתעמת עם צבא יוגוסלבי, שיכול היה עדיין להפגין התנגדות משמעותית.

בהעדר מסגרת מערכתית משולבת, המחברת את הכוח האווירי עם הגייסות ביבשה, התקווה להביס יריבים עתידיים תהיה גם יקרה וגם תארך זמן רב – אם בכלל תתממש. אין אם כן מנוס מכך, שאלה שייטלו חלק בעימותים עתידיים ובמשברים באירופה, במזרח התיכון ובאפריקה יבקשו להשתמש ביכולת להכריע באמצעות נשק להשמדת המונים. משמעות הדבר שהאסטרטגים האמריקנים חייבים להניח שליריבים עתידיים יהיו לא רק סוגים מסוימים של נשק להשמדת המונים, אלא גם הספקה מסוימת של חימוש מונחה מדויק, טכנולוגיית הגנה אווירית מודרנית ונגישות למודיעין אלקטרוני ולהדמיות לוויין, שיינתנו על-ידי מעצמה שלישית. במערכת עתידית כזאת הסתמכות רק על תקיפה בנשק מנגד סופה להיכשל.

מיכאל איגנטייף איפיון את התוצאות של ניהול מערכה

זרועיים היא מטעה – באורח דומה לניסיונו של הנשיא אייזנהאואר בשנת 1958 להעלות את ראש המטות המשולבים למעמד של מעין מפקד הכוחות המזוינים של ארה"ב. החקיקה לא איימה באופן בסיסי על הסמכות ועל המבנה של ממסדי הלחימה הזרועיים, כפי שנקבעו בחוק הביטחון הלאומי משנת 1947. כיצד יכולה חקיקה זו להשפיע על אתגר הטרנספורמציה, אם אינה מסוגלת להביא לשילוב במבצעים? התשובה פשוטה: היא אינה יכולה.

זאת מפני שחקיקת גולדוטר-ניקולס לא התעמתה עם השאלות כיצד נשלטים הכוחות המזוינים: מי האחראי? למי יש גם הסמכות וגם היכולת הכספית לקבל החלטות? הדרך שבה תיתן חקיקה עתידית מענה לשאלות אלה תעצב את גישת הממסד הצבאי הזרועי. במצב הנוכחי, שבו הממסד כמעט מאובן, תידרש חקיקה חדשה בעתיד הקרוב בהיקף של חוק הביטחון הלאומי (1947) על מנת לתת לשאלות אלה מענה בהקשר של ארגון מחדש ורפורמה בתחום הביטחון. השאלה כרגע היא מה ניתן לעשות עד למימוש חקיקה מעין זו.

הרצאות, הצהרות וביטויי תמיכה של קצינים בכירים ברעיון השילוב הרב-זרועי לא הניבו ולא יניבו התקדמות לעבר שילוב זה. לפיקוד הכוחות הרב-זרועיים ישנה השפעה פוטנציאלית על החלטות רכש עתידיות של הפנטגון כמו גם על עיצוב אופיים של הכוחות הנדרשים לביצוע מבצעים משולבים, משום המנדט הרחב שיש לו להבטיח את מילוי הצרכים של השילוב. היוזמה האחרונה – להקים כוח משימה רב-זרועי משולב קבוע – היא התקדמות חשובה, משום שהיא נוגעת בבעיות רבות שנתגלו מחדש במהלך המערכה האווירית שבהנהגת ארה"ב נגד יוגוסלביה. אפשרות קורצת אחרת היא התוכנית לניסויים משולבים. זו נוצרה על-ידי תקנה של חוק רשות ההגנה הלאומית 1999, שנתמך על-ידי הסנטור ג'וזף ליברמן כמענה לדאגה בקונגרס בעקבות הקצב האיטי של הטרנספורמציה.

אך ניסויים משולבים וכל כוח משימה רב-זרועי משולב קבוע מועדים לכישלון, אם לא יתפתח חזון שילוב, שיאפשר לרשויות הפיקוד הלאומיות ולמפקדי הפיקודים להפעיל את המערך הנכון של אמצעים זרועיים בדרך הראויה נגד היריב. זו אכן המטרה הנכספת. ללא תפיסות שילוב מערכתיות חדשות של שימוש בכוח וללא ארכיטקטורת שילוב מערכתית בשיטת "חיבור מהיר" בפיקודים האחודים, לא תשתנה הדרך שבה נלחמת אמריקה. ללא תפיסות שינוי למיזוג כל היכולות האמריקניות של כל הזרועות באיזושהי נקודה בעתיד, עלול הגולית הצבאי האמריקני להיכשל בקרב מול דוד גמיש יותר. ההיבט, שהוא אולי החשוב ביותר של הטרנספורמציה והשילוב, נוגע לשינוי בדרך החשיבה של הפיקוד הבכיר של הכוחות המזוינים על עימות בסביבה האסטרטגית הנוכחית והעתידית. ללא תמיכה רחבה של המפקדים, האמורים להוציא אל הפועל מבצעים רב-זרועיים משולבים לא תצמח ראייה קוהרנטית, חוצת גבולות זרועיים, של פני הלחימה.

הטרנספורמציה היא לרוב הזרקת טכנולוגיה חדישה למבנים הקיימים. אולם אין זה נראה סביר שמבנים מערכתיים חדשים, אשר ישנו את דרך המלחמה האמריקנית, יצמחו רק כתוצאה מהכנסת טכנולוגיה חדשה.

הקמת הפיקוד האטלנטי בארה"ב, שהוא כיום פיקוד הכוחות הרב-זרועיים, אמורה הייתה לחולל פעילויות שייצרו שילוב, אך היא לא הביאה לכך. באותה מידה אין זה נראה

חיילים אמריקנים מתאמנים בסעודיה בלוחמת אב"ך ערב המלחמה

האסטרטגים האמריקנים חייבים להניח שליריבים עתידיים יהיו לא רק סוגים מסוימים של נשק להשמדת המונים, אלא גם הספקה מסוימת של חימוש מונחה מדויק, טכנולוגיית הנגה אווירית מודרנית ונגישות למודיעין אלקטרוני ולהדמיות לוויין, שיינתנו על-ידי מעצמה שלישית

סביר שפיקוד זה ישפיע על הטרנספורמציה. הזרועות ממשיכות להכין תוכניות עבודה, ולא קיים תקציב מהותי שאינו מוקצה לזרועות. ראשי הזרועות עדיין תופסים את עצמם כמייצגי הזרוע שלהם במו"מ על חלוקת תפקידים ומשימות. עשר שנים לאחר מלחמת המפרץ עדיין אין לצבא ארה"ב מערכת קשר משותפת לכל הזרועות, שבה יוכל לזרום המידע החיוני למבצעים משולבים. ארכיטקטורת המבצעים המשולבים, שביכולתה לאפשר זרימת נתונים ומסרים קוליים, החיונית לעילות של הפיקוד, השליטה, התקשורת, המודיעין, האיסוף והסיור, אינה קיימת. אם זה המצב, כיצד יכול פיקוד הכוחות הרב-זרועיים לעצב מחדש את הכוחות המזוינים?

לאחר שעברה החקיקה של גולדוטר-ניקולס, התמקד הקונגרס בצורך בשילוב בפעילות של הכוחות המזוינים בשגרה ובמלחמה. השפעת חקיקה זו על המבצעים הרב-

בני משפחה נפרדים מחיילים אמריקנים היוצאים למפרץ

על הקצינים את האחריות לידע המקצועי ולהבנה הצבאיים שבהם הם צריכים לשלוט, הרי שעצם הצבת קצינים לתפקידים "משולבים" בהתאם לחוק גולדוטר-ניקולס תמשיך להביא לשינוי מזערי בלבד.

כפי שנזכר לעיל, בזמן שבין מלחמות העולם נמנעו הן צבא צרפת והן צבא בריטניה מלאמץ את השינויים המבניים, ה ט ק ט י י ס

והמחשבתיים שהיו קריטיים להצלחה במלחמה עתידית. אולם המצב הפנימי ששרר אז בצבא צרפת היה באופן קיצוני הרע ביותר. אף לא אחד מהמאורעות שקרו בין המלחמות – לרבות מלחמות האזרחים ברוסיה ובספרד, הפלישה היפנית לסין, מלחמת רוסיה-פינלנד או הניצחון הנאצי על פולין – לא שינה את דרך החשיבה של הגנרלים הצרפתים. חשוב להדגיש שדוכאו דעות חריגות בתוך הצבא, כמו אלה של קולונל שארל דה-גול, שקראו תיגר על הדעות המקובלות של המטה הכללי. כפי שציין לאחר המלחמה גנרל אנדרה בופר – למדיניות זו הייתה השפעה של משב רוח מקפיא בצבא צרפת: "כולם קיבלו את המסר, ושתיקה בולטת שלטה בכיפה עד ליקיצה בשנת 1940". במילים אחרות, כשמפקדים בכירים נמנעים מהתהליך הכואב, אך ההכרחי, של חשיבה ושל התגברות על ההנחות שלא נבחנו, על הדעות ועל הדעות הקדומות לגבי עצמם ולגבי אויביהם, התבוסה הופכת לוודאית.

בראיון שנערך ב־12 במאי 2000 טען לוטננט-גנרל מייקל שורט, מפקד חיל האוויר שהוביל את התקפות האוויר של נאט"ו על יוגוסלביה, כי "ישנם לקחים מקסובו, אך איש לא למד אותם, ככל שידוע לי". גנרל שורט עלול להיות צודק. ייתכן, שהלקח האמיתי הוא שהשינוי חייב לבוא מחוץ לצבא ארה"ב על מנת להביא את הטרנספורמציה הרצויה ולהשיג את השילוב האמיתי. אחרת עלולים האמריקנים לגלות לפתע בעתיד שלובשי המדים מקרבם מאיישים איזשהו קו מז'ינו עתיר טכנולוגיה ויקר, אשר ללא ספק פשוט יאגפו אותו.

על אף היקפו המרשים של הכוח הימי שנשלח למפרץ, הוא מילא במלחמה זו תפקיד הרבה פחות חשוב מאשר במלחמות קודמות

במונחים טכניים זה מכתוב את הדרישה לקיים זרימה שוטפת של הנתונים הסטנדרטיים הקשורים בשילוב על גבי מסופי המידע הקיימים והמתוכננים על מנת ליצור תנאים נוחים לתכנון ולפעולה בין כל הכוחות המשולבים. בתחום החשיבה יש בכך הצבעה על הצורך במבנה אינטגרטיבי של פיקוד ושליטה רב-

זרועיים ברמה המערכתית, אשר ימריץ את המפקדים לפרש את המידע ואת הפעילות הצבאית בדרכים שיובילו לניצול היכולות באופן החוצה את הגבולות הזרועיים.

המפקדים הבכירים הנוכחיים של הכוחות המזוינים של ארצות-הברית צמחו כולם, ללא יוצא מן הכלל, בתוך המסגרת של ממסדי לחימה חד-זרועיים. הם נהנים מניסיון טקטי עשיר, משום שהזרועות נטו לתגמל ולקדם את בעלי הניסיון הזרועי הרב ביותר.

אולם מיומנות באמנות המערכתית של המבצעים המשולבים דורשת שהמפקדים הבכירים יקראו, ילמדו ויחשבו על הלחימה מעל הרמה הטקטית.

תפעול המבצעים במלחמה האווירית בקסובו היה כרוך בדוגמאות רבות של חשיבה טקטית חד-זרועית ברמות המערכתית והאסטרטגית. העיסוק בהתאמת חימוש למטרות האפיל על השאלות הגדולות יותר של התאמת הפעולות הנכונות ברמה המערכתית כדי להשיג את התוצאות הרצויות ברמה האסטרטגית. זה חייב להשתנות, והמוסדות הקיימים להשכלה צבאית אינם יכולים להביא לכך. החינוך המקצועי הצבאי העכשווי אינו תופס את הקצינים אחראים לידע ולהבנה שלהם בלוחמה ברמות המערכתית והאסטרטגית. אין בחינות כניסה אשר יכריחו את הקצינים ללמוד ולהתמודד על הכניסה למכללת המלחמה. אין גם בחינות קשות במהלך השנה האקדמית, אשר יחייבו חשיבה ברמות המערכתית והאסטרטגית.

כפי שגילה המגזר הפרטי בתאגידים שאורגנו מחדש – יש להבדיל היטב בין קידום לבין ביצוע. כפי שהעובד הפך בעידן המידע מ"מפוקח" ל"מיופה כוח", ההכנה לתפקיד השתנתה מתרגול לחינוך רב-ממדי. תנאים אלה הסיטו את הקריטריון לקידום מהתבססות רק על ביצוע לדרישה ליכולת מוכחת. עד שמוסדות החינוך של הצבא לא ישתנו, כך שיטילו

השפעת הנשק המדויק על המערכה היבשתית

הנשק המדויק, שבאמצעותו ניתן לתקוף מטרות איכות בכל העומק המערכתי, מחייב תורה צבאית חדשה, שתאפשר לנצלו בצורה המיטבית. בהעדר תורה כזאת הוא יאבד את ערכו – ממש כפי שהטנקים היו חסרי ערך אצל הצרפתים והבריטים בשלבים הראשונים של מלחמת העולם השנייה, משום שלא גובשה עבורם תורת הפעלה מיוחדת, אלא הם פוזרו כאמצעי עזר בין יחידות החי"ר

ד"ר זאב בונן

הקדמה

במאמרי על תפקיד הכוח האווירי בקרב היבשה¹ התייחסתי לשיפור ביכולת הפגיעה וההשמדה של הנשק המדויק המשוגר מהאוויר ולהשפעת הדבר על שדה הקרב היבשתי. הדגשתי, כי ככל שמשתפרות היכולות לאכן ולרכוש מטרות יבשה ביום ובלילה, כך גדל הצורך לבחון האם יכולות אלה יביאו למהפכה במערכה יבשה. מאמר זה מנסה להתייחס לשאלה זו. המאמר פותח במהפכת המיקרואלקטרוניקה, שהולידה את המלחמה המתוחכמת, המכונה אצל האמריקנים (RMA – Revolution in Military Affairs). מרכיב עיקרי ב-RMA הוא האש המדויקת, הגורמת לשינויים מהותיים במלחמה בשטח פתוח. עיקרו של המאמר הזה מתייחס לשינויים אלה ולמשמעויותיהם מבחינת המערכה היבשתית.

המעבר למלחמה מתוחכמת.²

מהפכת המיקרואלקטרוניקה, אשר החלה עם המצאת הטרנזיסטור ב־1948, זינקה בתנופה גדולה לאחר המצאת מעבד המיקרו ב־1971. מהפכה זו הובילה ליצירת יכולות

חוקר במרכז למחקרים צבאיים ברא"ל ובמרכז בנין סאדאת למחקרים אסטרטגיים באוניברסיטת ברא"ל

המטוסים הצבאיים יהיו חמקנים. ל-"אף-22" יש אומנם חתימה נמוכה, אבל הוא אינו חמקן ממש.

בשלב ג' יופיעו, כנראה, פלטפורמות, שהן שונות מהותית מאלה המוכרות לנו כיום. צבא ארה"ב מתכנן כעת רק"ם עתידי יביל אוויר, שישקול רק 25 טון, יאויש על-ידי שני אנשי צוות, ייהנה מחתימות נמוכות ומהגנה אקטיבית ויוכל לירות על מטרות מעבר לקו הראייה בטווחים של עד 10 ק"מ. רק"ם זה אמור להיכנס לשירות ב-2020.³ מאמר זה מתרכז במלחמה המתוחכמת ובהשפעתה על המערכה היבשתית בעשורים הקרובים. ההשפעה העיקרית תבוא לידי ביטוי בעיקר בשטח הפתוח, שיהפוך להיות שקוף

כמעט לחלוטין, ויחולו לגביו שני כללי יסוד מרכזיים:

♦ ניתן יהיה לפגוע בכל מה שרואים.

♦ הגנה סטטית תהיה משולה למלכודת מוות.

המלחמה המתוחכמת וה-RMA

מיצוי היכולות הטכנולוגיות החדשניות, הגלומות במלחמה המתוחכמת, מחייב שינוי מהותי – הן טכנולוגי והן צבאי. בתחום הצבאי הכוונה היא לשינוי מהותי בסגנון הלחימה, בדוקטרינה ובמבנה הכוח. לכך כנראה מתכוונים האמריקנים בדברם על המהפכה בעניינים הצבאיים (RMA). את הקשר בין השינויים הטכנולוגיים לשינויים הצבאיים ניתן לנסח באופן סכמטי באמצעות הנוסחה שלהלן:

טכנולוגיות מלחמה
מתוחכמות + שינוי מהותי
בצורת הלחימה = RMA

דוגמא מפורסמת

מהעבר לצורך ביישום נכון של מהפכה טכנולוגית היא הטנק. הגרמנים ניצלו כראות את היכולת הטכנולוגית הזאת על-ידי פיתוח הדוקטרינה של מלחמת הבזק ושל הדיוויזיה המשוריינת. האנגלים והצרפתים, לעומת זאת, שילבו את הטנקים שלהם כנשק מסייע באוגדות החי"ר. כך קרה שאף כי היו להם טנקים רבים יותר ואיכותיים יותר מאשר לגרמנים, הם נחלו תבוסה מוחצת ב-1940. דוגמא זו מלמדת שהניסיון לאלץ יכולת טכנולוגית חדשנית לתוך מסגרת של

חדשניות – אזהרות וצבאיות – בעלות חשיבות עצומה. נזכיר כאן רק את המעבר לאלקטרוניקה הספרתית ואת יכולת החישוב שהלכה וגדלה, בעוד המחשבים הלכו וקטנו. לאלה יש להוסיף את התפתחות החיישנים המאפשרים גילוי

מטרות ביום ובלילה. טכנולוגיות אלה – בצירוף ההנעה הרקטית, שהתפתחה מאוד כבר במלחמת העולם השנייה – יצרו את היכולת לגלות, לרכוש ולהשמיד מטרות באמצעות נשק מדויק בעומק שדה הקרב. כך נוצרה המלחמה המתוחכמת, דהיינו המלחמה שבה אמצעי לחימה וציוד מתוחכמים ממלאים תפקיד עיקרי. יש להבחין בשלושה שלבי

התפתחות:

א. מלחמה בסגנון מלחמת העולם השנייה – הפלטפורמות נלחמות באמצעות אמל"ח וציוד פשוטים, יחסית.

ב. המלחמה המתוחכמת, שהחלה להתבסס בעשורים האחרונים של המאה ה-20 – ההכרעה בה מושגת באמצעות אמצעי לחימה וציוד מתוחכמים, המורכבים בעיקר על פלטפורמות משופרות במסגרת התכן (Design) המקובל היום.

ג. בעוד עשרות שנים יוחלפו הפלטפורמות מהתכן הנוכחי בפלטפורמות שונות מהותית.

יעברו עוד עשרות שנים עד שמרבית המטוסים הצבאיים יהיו חמקנים

המלחמה המתוחכמת של היום היא במחצית הדרך בין המלחמה בסגנון מלחמת העולם השנייה למלחמה של אמצע המאה ה-21. בפועל, המעבר בין השלבים הוא הדרגתי, ואפשר לראות בכל שלב דוגמאות המתאימות

לשלב קודם או לשלב יותר מאוחר. למשל, בזמן מלחמת העולם השנייה היה לאלקטרוניקה בדרך כלל תפקיד משני, למעט המכ"ם, שנעשה בו שימוש נרחב, ואשר תרם תרומה מכרעת לניצחון הבריטים בקרב על בריטניה ב-1940.

המלחמה המתוחכמת של זמננו מתבססת במידה רבה על פלטפורמות בתכן השולט הנוכחי. יש דוגמאות לפלטפורמות מתקדמות הרבה יותר, למשל המטוס החמקן "אף-117", אבל יעברו עוד עשרות שנים עד שמרבית

שבמהלכה הם מוחלפים בשילובים חדשים ועדיפים. לדוגמא, עליית נושאות המטוסים בין שתי מלחמות העולם, אשר דחקה את אוניות המערכה משדה הקרב. ביבשה הביאה המצאתה של מכונית הירייה ב־1884 לעליית עליונותה של האש – עליונות שגרמה לקיפאון של מלחמת החפירות במלחמת העולם הראשונה. המצאת הטנק החזירה את העליונות לתמרון, והדבר בא לידי ביטוי במלחמת העולם השנייה. היום נוטה שוב המוטטלת לטובת האש. הופעת הנשק המדויק הטילה צל על הכוח המתמרון כבר במלחמת יום הכיפורים, ב־1973. יותר מאוחר הומחשה עליונות האש בצורה

ברורה במלחמת המפרץ ב־1991.

מלחמת המפרץ הוכרעה באמצעות אש מסיבית מהאוויר. למרות זאת היה צורך במערכה יבשתית – גם אם קלה מאוד וכמעט נטולת אבדות – להשלמת המלאכה. לפיכך חוזרת ונשמעת התיזה, שלמרות עליונות האש המדויקת, המלחמה בכל זאת מוכרעת באמצעות התמרון היבשתי. את הסתירה הזאת ניתן ליישב באמצעות הבחנה בין הכרעה צבאית להכרעה מדינית. בהכרעה צבאית הכוונה היא ליצירת מצב בשדה המערכה, שבו לצד אחד אין יותר סיכוי לנצח צבאית. לאחר שלושה שבועות של הפצצות מהאוויר לא היו העיראקים מסוגלים לבלום את המתקפה היבשתית האמריקנית. דוגמא אחרת היא מלחמת ששת הימים. לאחר שהושמדו חילות האוויר הערביים בתוך שלוש שעות על־ידי חיל האוויר הישראלי, לא נותר למצרים שום סיכוי במדבר הפתוח.

למרות זאת היה התמרון היבשתי הכרחי בשני המקרים. לולא תקפנו ביבשה במלחמת ששת הימים, היה נאצר מתרברב שהישראלים מפחדים ממנו והיה נשאר בסיני. הוא הדין במלחמת המפרץ. לולא המתקפה היבשתית האמריקנית, לא היה צדאם זז מכוויית ומתרברב שהאמריקנים מפחדים לתקוף ביבשה, פן יסב להם אבדות כבדות. מכאן, שעל מנת להביא להכרעה מדינית, דהיינו להביא את קברניטי הצד האחר להחלטה לסיים את המלחמה, היה צורך במקרים אלה בתמרון יבשתי.

מכל מקום, אסור להיחפז בהסקת מסקנות ממלחמת המפרץ לגבי תנאים אחרים ולגבי יריבים אחרים. המצב שבו מתנהל רק קרב אש מהאוויר – החל מקו החזית ועד לעומק האסטרטגי – ללא מערכה יבשתית הוא חריג ונדיר. ברוב המקרים תתנהל מערכה יבשתית במקביל לקרב האש בעומק. לכן צריך לבחון את השאלה של חלוקת העבודה ושל חשיבות קרב העומק לעומת קרב החזית בעידן הנשק המדויק.

סגנון לחימה ישן עלול להסתיים בכישלון חרוץ.

מתברר שטכנולוגיה חדישה יכולה להוביל לשינויים שוליים או לשינויים מהותיים בסגנון הלחימה. הנהגות של שינוי מהותי היא תהליך קשה, הצריך להתגבר על אינרציה מרובה – פיזית ומחשבתית. האינרציה הפיזית נובעת מהמצאי של יחידות, של אמצעים ושל כוח אדם שנבנו והוכשרו במשך שנים לתפקד בסגנון לחימה מסוים, שהתפתח בעבר. על האינרציה הפיזית נוספת האינרציה המחשבתית של מפקדים ושל קברניטים, הדבקים בגישה הקיימת. האינרציה המחשבתית מכבידה מאוד על הנהגת שינויים מהותיים בתפיסה – שינויים שהם הכרחיים לצורך בנייתו של כוח חדש.

כפי שכבר ראינו, מודיעין מטרות מתקדם ויכולת טובה לרכוש מטרות איכות מקנים לאש יתרון גדול בשדה הקרב הפתוח. אולם הפיכת יכולות אלה של המלחמה המתוחכמת למהפכה בשדה הקרב מחייבת שינוי מהותי. על מנת לעמוד על מאפיינים אפשריים של שינוי כזה יש לבחון מספר בעיות יסוד של המלחמה המתוחכמת:

- ◆ תפקידי האש והתמרון – האם ניתן לנצח באמצעות אש בלבד?
- ◆ אש מדויקת לעומק המערכתי – עליה להיות סלקטיבית או מסיבית?
- ◆ האם קרב האש המדויקת לעומק המערכתי יהפוך לקרב העיקרי?
- ◆ מהם תפקידי הכוח האווירי לעומת תפקידי הכוח היבשתי בקרב האש המערכתי?

תפקידי האש והתמרון

במהלך ההיסטוריה מופיעים גלים ארוכים של סגנונות לחימה ושל מערכות, הנמשכים יותר מחצי מאה. סגנונות אלה עולים, משיגים עליונות ולבסוף נכנסים לשלב של ירידה,

אש מדויקת לעומק המערכתי – סלקטיבית או מסיבית?

ניתן להנחית אש מדויקת לעומק המערכתי בצורה סלקטיבית נגד מטרות קריטיות, כגון מערך ההגנה האווירית, מתקני שליטה ובקרה, מפקדות, מעברים הכרחיים וכו' על מנת לסייע לתמרון היבשתי, שלו יהיה תפקיד מוביל בהשגת ההכרעה הצבאית. זהו המשך של דוקטרינת העבר, שדיברה על מתן סיוע אש משופר וקטלני לעומק. יש החושבים שהפגיעה במטרות קריטיות תביא להתפוררותו של מערך האויב ולהבסתו בקלות. אופטימיות זו אינה במקומה: יחידות האויב ימשיכו להילחם אוטונומית במשך זמן ניכר. כמו כן הן ימצאו מסלולי קשר והספקה חלופיים. בסיכומו של דבר, לא ניתן יהיה להימנע מאבדות משמעותיות במהלך המערכה היבשתית.

הגישה של תקיפת מטרות מסיבית על מנת להכריע במערכה הומחשה על-ידי האמריקנים במלחמת המפרץ.⁵ זהו שינוי מהותי ומעבר לפרדיגמה חדשה, שבה יש לאש המדויקת לכל העומק המערכתי תפקיד מוביל בהשגת הכרעה צבאית באמצעות הרג ממרחק. בשיטה זו אפשר להקטין בצורה משמעותית מאוד את האבדות בקרב היבשתי. בהפעלת התקיפה המסיבית אין הכוונה שצריך לתקוף כל מטרה בכל מקום. צריכה להיות סינרגיה הדוקה בין קרב האש לעומק לבין מגמות התמרון היבשתי, שתפקידו לכפות על קברניטי האויב לסיים את המלחמה. כפי שכבר נאמר, שינוי פרדיגמה הינו שינוי מהותי בצורת המלחמה – שינוי שצריך להתגבר על אינרציה פיזית ומחשבתית גדולה.

אין ספק שהגישה של הפעלת אש מסיבית מהאוויר עדיפה לישראל, הרגישה מאוד לאבדות. כך נהגה ישראל במבצעי "דין וחשבון" ו"ענבי זעם", שבהם הופעלה אך ורק אש מנגד. תנאי הכרחי לאפשרות ליישם גישה זו גם במלחמה כוללת הוא הוזלה משמעותית של החימוש המדויק. כמו כן יש צורך בריבוי ובגיוון של אמצעי המודיעין לרכישת מטרות במעגלים קטנים. גישה זו של הסתמכות בעיקר על הפעלה מסיבית של אש בעומק המערכתי מעוררת שתי שאלות:

- ◆ מי יוביל את קרב האש לעומק המערכתי – חיל האוויר או מפקדה של כוחות יבשה?
- ◆ מהו תפקיד הכוחות המתמרנים בשלבי המלחמה השונים?

שאלות אלה יידונו להלן.

מי יוביל את קרב האש לעומק המערכתי?

בחרתי במונח "יוביל", משום שיש להבחין בין מעגל השליטה לבין המעגל של ביצוע האש. מעגל השליטה, המנהל את המערכה, מקצה כוחות ומשימות בהתאם לתכנון ולהתפתחות המערכה. אצלנו זהו תפקידו של הפיקוד המרחבי, השולט בכוחות הקרקע שלו ומקצה גם אמצעים

אוויריים המועמדים לרשותו.

מעגל ביצוע האש כולל אמצעי אש, אמצעי מודיעין ורכישת מטרות, מערכי המידע ומערכי השליטה והבקרה. כל אלה נדרשים לביצוע האש המדויקת המערכתית. השאלה שבה אעסוק כאן היא מי יפעיל את מעגל ביצוע האש, המכוונת לעומק המערכתי – חיל האוויר או כוחות היבשה? מיקום הכלי היורה עצמו – באוויר או ביבשה – אינו הגורם

פצצות מצרר נופלות על שדה תעופה עיראקי לאחר שהוטלו ממפציצי "טורנדו" בריטיים

הקובע. לדוגמא, המערך הקרקעי נגד מטוסים מופעל על-ידי חיל האוויר. הוא הדין לגבי מסוקי תקיפה, המופעלים על-ידי הכוח היבשתי הרלוונטי בסיוע לקרב בחזית. לחיל האוויר יש מספר יתרונות חשובים בביצועו של קרב האש לעומק. הוא בנוי מאז ומתמיד לביצוע מסיבי של משימות עומק ושל רכישת מטרות באמצעות מכשירים בתנאים של חוסר ראות או של ראות לקויה. יכולתו לבצע משימות בעומק השתפרה מאז מלחמת יום הכיפורים הודות לבנייתם של יכולת תקיפה מנגד מדויקת ושל מערך מודיעין מטרות עצמאי התפור למטרות המעניינות אותו. היכולת החדשה שלו הומחשה בהשמדת מערך הטילים נגד מטוסים של סוריה בבקעת הלבנון ב-1982.

באשר לתקיפת מטרות יבשה – היום זו אחת המשימות המשוניות שלו, המכונה "השתתפות". אם תוטל על חיל האוויר המשימה להכריע את קרב היבשה באמצעות תקיפה באש מסיבית בכל העומק המערכתי, הוא יוכל להיערך לכך ללא צורך בשינוי מהותי בסגנון הלחימה שלו. יחד עם זאת אין להתעלם מבעיות של זמינות ושל הצורך לתת עדיפות למשימות אחרות, כגון משימות אסטרטגיות. יתר על כן, בעיית השרידות של בסיסי חיל האוויר מחריפה בעידן הטילים הבליסטיים ומחייבת זהירות יתר לפני שנוקטים מהלכים המגבירים את התלות המערכתית בהם.

להטלת ביצועו של קרב האש המדויקת המערכתי על

כוחות היבשה יש איפוא – לפחות לכאורה – יתרון הנובע מאי-התלות בזמינות של חיל האוויר. בפועל, אם נשווה את היכולות של חיל האוויר לשגר נשק מדויק עם יכולותיהם של אמצעים יבשתיים מתקדמים, כמו מטל"ר ה-MLRS, מתברר שלפחות בטווח הזמן הנראה לעין יש לכוח האווירי יתרון ברור.

מעבר לזאת טמונות בביצועו של קרב האש המדויקת על-ידי כוחות היבשה מספר בעיות בסיסיות. אם נטיל משימה זו על מפקדת אוגדה, למשל, עלולות להיווצר בה בעיות קשות של חלוקת קשב. הגישה הטבעית של מטה האוגדה היא להתמקד בסיוע לקרבות החטיבתיים ולהתעניין פחות במתרחש בעומק המערכתי. דהיינו, אם ניתן בידי האוגדה אמצעים כמו מטל"ר ארוכי טווח ומדויקים, היא עלולה להתפתות להפעיל אותם דווקא לטווחים קצרים, המשרתים את הקרב החטיבתי. באשר למפקדת הפיקוד המרחבי – זו אומנם

המפקדה הנכונה לשליטה במאמץ האש לעומק המערכתי, אך היא אינה גוף המפעיל ישירות את אמצעי האש.

לגבי ביצוע האש קיימת בעיה נוספת. לשם ירי אפקטיבי של אש לעומק המערכתי יש צורך ביצירה מהירה של מעגלים קטנים של מודיעין ושל רכישת מטרות. יכולת זו כבר קיימת בחיל האוויר זה שנים – אם כי בעיקר למטרות החשובות לו. יש הטוענים שיצירת יכולת כזאת ביבשה היא רק בעיה טכנית של מצאי אמצעים, שתיפתר במשך הזמן. אולם ייתכן שטמונה כאן בעיה עמוקה יותר. רכישת מטרות בעומק המערכתי נעשית באמצעות מגוון של אמצעי חישה מרחוק, דהיינו בהסתמך על מכשירים בלבד. מאז ומעולם לחמו ביבשה בעיקר בעזרת העין (בסיוע עזרים אופטיים). המעבר להסתמכות על מידע המגיע מאמצעי איסוף וחישה שונים אינו רק שינוי טכני ותפעולי. זהו ביטוי מוחשי לשינוי פרדיגמה, המחייב שינוי בחשיבה ובתפיסת המערכה. לגישה החדשה הזאת שני מאפיינים:

♦ העדפת קרב האש המסיבי המערכתי.

♦ ראיית קרב ההתכתשות בחזית כרע הכרחי ולא כיעוד. נשאלת השאלה: האם מפקדות הכוחות ביבשה צריכות

ומסוגלות לעבור מהפך כזה, וכמה זמן זה ייקח? קרוב לוודאי שהן אינן צריכות לעבור מהפך כזה. על האוגדה להתמקד בניהול קרב האש והתמרון החטיבתי ולא לנסות במקביל לנהל קרב אש מערכתי, שאופיו שונה לגמרי. אין הכוונה כאן לטעון שכוחות היבשה אינם מסוגלים לעבור מהפך כזה, אלא

שאין בכך צורך. לסיכום, אם מחליטים להטיל את ביצוע קרב האש המערכתי על כוחות היבשה למרות הקשיים הרבים שתוארו כאן, צריך לקחת בחשבון שהמהפך ייקח לפחות עשור או שניים ויחייב שינוי מהותי בארגון. דהיינו, יש להפריד בניהול המערכה בין "גנרל אש", המופקד על ביצוע קרב האש המסיבי המערכתי, לבין "גנרל תמרון", הפוקד על קרב התמרון והאש

מזל"טי "פיוניר" מתוצרת ישראל ממריאים מאוניית מערכה אמריקנית בעזרת רקטות

רכישת מטרות בעומק המערכתי נעשית באמצעות מגוון של אמצעי חישה מרחוק, דהיינו בהסתמך על מכשירים בלבד

האוגדתי.

בינתיים – לפחות בעשר השנים הקרובות – רק חיל האוויר יכול להכריע בקרב האש המערכתי המסיבי, בתנאי שהמשימה תוטל עליו ושיוקדשו לכך די אמצעים.

תפקיד כוחות היבשה בשלבי המלחמה השונים

בהתאם לתפיסה המתוארת כאן יש להבחין בין השלבים הבאים:

- ♦ קרב אש מערכתי המתנהל במקביל לקרב המגע בין הכוחות בחזית.
- ♦ מהלך תמרון לסיום המלחמה.

כבר ראינו שבקרב האש המערכתי ימלאו כוחות היבשה תפקיד משני – לפחות בעתיד הנצפה. בניגוד למה שקרה במלחמת המפרץ ובקוסובו, סביר להניח שאצלנו יתנהלו במקביל קרב האש המערכתי לעומק וקרב האש והתמרון בין הכוחות בחזית. התקפת-נגד בשלב זה, בטרם מוצה קרב האש המערכתי, תגדיל את מספר האבדות בחזית במידה

מטוסי A-10 המשמשים לציד טנקים

לפחות בעתיד הקרוב יבוצע קרב האש המערכתי בעיקר על ידי חיל האוויר, המצויד בכמויות רבות של נשק מדויק מסוגים שונים, כולל נשק מונחה לייזר

ניכרת. לפיכך קרב המגע צריך להיות הגנתי, העושה שימוש מיטבי באמצעי האש שבידי כוחות היבשה (לרבות מסוקי תקיפה) במאמץ להשיג את יעדי המגננה במינימום אבדות לכוחותינו. לאחר מכן, כאשר קרב האש המערכתי שנוהל במקביל על ידי זרוע האוויר הצליח במשימותיו, יובילו כוחות היבשה את התמרון – הקל יחסית – שיביא להכרעה מדינית ולסיום המלחמה.

כל מה שנאמר עד כה מתייחס ליישום הנשק המדויק והמלחמה המתוחכמת לשינוי מהותי בשטח הלחימה בשטח פתוח על ידי הדגשת ההכרעה הצבאית באמצעות אש מדויקת לעומק

המערכתי. בשטחים סגורים, שבהם קשה יותר לאכן מטרות ממרחק, המצב שונה. שם ימשיך החי"ר, הנלחם רגלית, למלא תפקיד עיקרי בלחימה. כדאי להזכיר שהשטחים הסגורים כוללים גם שטחים בנויים, ההולכים וגדלים במהירות עם התקדמות העיר במזרח התיכון.¹ אומנם השימוש באמצעי תצפית מתוחכמים ובטילים אישיים משפר את יכולת החי"ר, אך אינו משנה מהותית את שיטת הלחימה בשטח סגור. לוחמת החי"ר בשטחים סגורים נעשית בהרבה מקרים מטווחים קצרים מאוד. לוחמה כזאת כרוכה בהכרח בהרבה אבדות, אך הדיון בה חורג ממסגרת מאמר זה.

סיכום

התפתחות הנשק המדויק ושימושו האפשריים נגד מטרות יבשה יחד עם יכולות מודיעין ורכישת מטרות באיכות גבוהה מחוללות שינוי מהותי בתפקיד האש במערכה היבשתית בשטח פתוח. עיקרו של שינוי זה הוא מעבר מהתכתשות עתירת חיכוך מטווח קרוב להשמדה מנגד. הדבר כבר קרה בים ובאוויר לפני עשרות שנים. ביבשה מצוי התהליך הזה, המצריך מהפך בתפיסת הלחימה בשטח פתוח, עדיין בתחילתו. יישום מושכל של גישה זו עשוי לאפשר, למי שיערך לכך נכונה, להשיג יחס שחיקה גבוה לטובתו.

השימוש המסיבי באש מדויקת בכל העומק המערכתי ישנה לגמרי את תפקידי האש והתמרון בהשגת הכרעה בשטח פתוח. ההכרעה הצבאית תושג בעיקר על ידי האש, ואילו תפקיד התמרון, שתיוותר לו מעט עבודה, יחסית, יהיה להביא להכרעה מדינית ולסיום המלחמה. השגת ההכרעה הצבאית באמצעות אש מדויקת מסיבית מחייבת הוולה משמעותית במחיר הנשק המדויק, יצירת מעגלי שליטה ובצוע אש מהירים ויעילים ובעיקר שינוי בתפיסת המערכה

היבשתית. שימוש סלקטיבי באש מדויקת משמעו המשך סגנון הלחימה הנוכחי, שבו ממלא התמרון תפקיד מוביל. בסגנון זה לא ניתן יהיה להימנע מאבדות רציניות.

לפחות בעתיד הקרוב יבוצע קרב האש המערכתי בעיקר על ידי חיל האוויר, המצויד בכמויות גדולות של נשק מדויק מסוגים שונים, כולל נשק מונחה לייזר. נראה שעל כוחות היבשה להתמקד בקרב המגע, במהלך סיום המלחמה, בלוחמה בשטחים סגורים ובלוחמת חי"ר.

לסיום, עליית המלחמה המתוחכמת מחייבת שינוי מהותי במלחמה ביבשה. ייתכן אומנם שהשינוי המהותי יתפתח במסלול אחר מהמוצע כאן, אבל ברור שבהמשך ההתנהלות כפי שהיא היום לא ניתן למצות את היכולות שמציעה כיום המלחמה המתוחכמת.

הערות

1. זאב בונן, "תפקיד הכוח האווירי בקרב היבשה", **מערכות** 346, פברואר 1996, עמ' 52.
2. Z. Bonen, "Sophisticated Conventional War", in **Advanced Technology and Future Warfare**, BESA Center, Bar-Ilan University, November 1996, pp.19-30.
3. "US Army Considers Revolutionary Lightweight Tank", **International Defense Review**, July 1998, p. 6.
4. האמריקנים בקוסובו הגיעו להכרעה מדינית באמצעות מערכה אווירית בלבד, לאחר שהודיעו מראש שלא יכנסו למערכה יבשתית. בכך הם הפקירו את הזירה היבשתית לסרבים, ואלה ניצלו את המצב על מנת להפוך טיהור אתני איטי בהיקף מצומצם לטיהור אתני מהיר בהיקף נרחב. בדרך זו תרמה המדיניות האמריקנית לאסון הומניטרי בכד.
5. T.A. Keaney, E.A. Cohen, **Gulf War Air Power Survey Summary Report**, Washington D.C. 1993.
6. ג'י אבידור, אי סופר, ההתפתחות האורבנית סביב גבולות ישראל והשלכותיה על תורת הביטחון של ישראל, אוניברסיטת חיפה, 1998.

מלחמת המפרץ – העורך האזרחי בזמן משבר

נתונים שנאספו בקרב הציבור הישראלי ערב מלחמת המפרץ ובמהלכה העלו כי ככל שההנהגה מוסרת לציבור יותר מידע אמין ומדויק, כך קטנה חרדתו. דווקא ניסיונות "לגונן" על הציבור באמצעות הסתרת מידע גורמים לעלייה במפלס החרדות

אל"ם (מיל') ד"ר משה אבן-חן וסא"ל מתן פורת

מבוא

מלחמת המפרץ צרובה בתודעה הלאומית כשעת המבחן של הציבור האזרחי במדינת ישראל. בשונה ממלחמות עבר, העורך היה מאוים, ואילו החיילים – במיוחד בנגב ובקווי הגבול – היו מוגנים יותר מאשר משפחותיהם בגוש דן ובחיפה.

העורך הפך לחזית, והג"א (שהופקד על ההתגוננות האזרחית לפני הקמתו של פיקוד העורף) היה במוקד העשייה. פיקוד הצבא נדרש למידע עדכני על עמדות הציבור, על תחושותיו, על ציפיותיו ועל מידת האמון שלו בצה"ל ובמדיניות ההתגוננות שנקבעה על ידו.

האירועים התרחשו בקצב מהיר, וצפו שאלות רבות, כגון: האם לחלק מסכות אב"ך, ואם לחלק – מתי וכיצד? האם

הציבור בפאניקה? האם הוא חש צימאון למידע נוסף? האם נקלטו המידע וההסברה על דרכי המיגון? האם סומך הציבור על ערכות המגן ועל החדר האטום? מהן תגובותיו לנפילת הטילים? וכו'.

על מנת לתת מענה לשאלות אלה הקימה

סא"ל מתן פורת,
ראש ענף
ייעוץ ארגוני
בממדיה

אל"ם (מיל') ד"ר
משה אבן-חן,
ראש ממדיה
במלחמת המפרץ

מחלקת מדעי ההתנהגות של צה"ל (ממד"ה) מערכת לעריכת סקרים טלפוניים. נערכו 23 סקרים במהלך ששת חודשי המשבר, מתוכם 12 במהלך ששת שבועות המלחמה. בסה"כ נסקרו כ-8,000 אזרחים.

המידע שהופק שימש את הרמטכ"ל, את סגנו, את עוזר ראש אג"ם, את דובר צה"ל, את מפקדת הג"א ואת אג"ם מבצעים. ממצאי הסקרים שימשו לקבלת החלטות וכן לעיצובה של מדיניות ההסברה והמיגון.

בסקרים נצבר מידע רב, שעובד לאחר המלחמה על-ידי אנשי ממד"ה (סדיר ומילואים) בתמיכת מפא"ת – פרויקט "האדם בקרב".¹ המידע שנאסף פתח חלון מרתק להבנת השפעות הגומלין בין המנהיגות להתנהגות האוכלוסייה במצבי לחץ ומשבר. מידע זה, שנאסף במלחמת המפרץ, מצטרף לשורה ארוכה של מחקרים בעולם על התנהגות אוכלוסייה במצבי אסון כגון: שיטפונות, רעידות אדמה ועוד. המורכבות של תפקיד ההנהגה במצבים כאלה הועצמה על-ידי שחקנים נוספים, שהם גורם מרכזי בעידן הנוכחי: התקשורת הישראלית והזרה. קשה לשכוח את דיווחי בוב סיימון מבגדאד על רקע הפצצות האמריקנים ואת דיווחי הכתבים העוקבים אחר הטילים הנופלים על תל-אביב.

ההנהגה הצבאית, אשר הפכה במידה רבה להנהגה לאומית, נדרשה לקבל החלטות כמקובל במצבי לחימה, אלא שהפעם הלוחמים היו כלל אזרחי המדינה המנסים לחיות את שגרת יומם.

פגיעת טיל קרקע-קרקע
במרחב עירוני

ההנהגה הצבאית, אשר הפכה במידה רבה להנהגה לאומית, נדרשה לקבל החלטות כמקובל במצבי לחימה, אלא שהפעם הלוחמים היו כלל אזרחי המדינה המנסים לחיות את שגרת יומם

בשלב ההתרעה, טרם התרחשות האירוע, עסוק הציבור בעיקר בליקוט מידע פורמלי (הודעות של ממשלה, של הרשויות המקומיות, של הצבא וכו'), ומידע בלתי פורמלי (ממקורות "יודעי דבר", מפרשנים וכו'). ההתנהגויות האופייניות לשלב זה הן: חששות, דריכות וכוננות, חיפוש אקטיבי של הציבור אחר מידע מאמת או משלים, שמועות רבות, תופעות של התעלמות מהוראות ומהנחיות שנותנות הרשויות או הבעת אי-אמון בהוראות ובהנחיות אלה. ההתעלמות עשויה לנבוע ממספר סיבות: העדר התנסות במצב דומה, תחושה ש"לי זה לא יקרה", היאחזות בידעיות מרגיעות ותחושת פטליזם – מה שצריך לקרות יקרה.

מחקרים מראים כי במצבים כאלה גדלה באופן משמעותי התלות הפסיכולוגית של הציבור במנהיגים. אנשים מחפשים את הביטחון בדמויות סמכות אשר ירגיעו אותם ושמעו ישאבו תחושת אופטימיות וביטחון. ככל שמתקרב הזמן (המשוער) של המהלומה (טילים, סופה, שיטפון וכו'), אנשים מחפשים יותר ויותר מידע, שיעזור להם להתמגן ולהתגונן מפני הסכנה. המידע הופך להיות מרכיב חשוב עבור הפרט, וסוגיה זו תידון בסעיף הבא.

לסיכום שלב טרום האירוע ניתן לומר כי מרבית האוכלוסייה תהיה דרוכה, ורק מיעוט יהיה בחרדה עד חוסר אונים ויפגין נטייה לתגובות לחץ מוגזמות. במילים אחרות,

הגורמים המרכזיים בזירה זו היו, למעשה, המידע והשימוש שעשתה בו המנהיגות. המידע הרב שזרם בערוצים השונים עיצב את תודעת השחקנים השונים והשפיע על ההחלטות שהתקבלו ועל התנהגות האוכלוסייה.

מנקודת המבט של מדעי ההתנהגות ניתן לפרט ולהתמקד בתופעות רבות המהוות בסיס להפקת ידע ולקחים לעתיד. אנו בחרנו לדון בקשר שבין התנהגות האוכלוסייה להנהגה מזווית הראייה של המידע אשר זרם בערוצים השונים. מן הראוי להדגיש כי המאמר הנוכחי ידון במידע כפי שהוא נתפס על-ידי ההנהגה והאוכלוסייה האזרחית, והקורא המתעניין בתחום מוזמן לפנות למקורות נוספים, כגון מסרי ההסברה שעוצבו על-ידי דובר צה"ל, קטעי תקשורת כתובה שהופיעו בעיתונות בארץ ובעולם ומחקרים נוספים.²

רקע תיאורטי

במצבי אסון מקובל לדבר על התנהגות רציונלית ואי-רציונלית. ההבחנה בין שתי ההתנהגויות תוגדר על-פי מידת ההלימה בין ההתנהגות למצב.

כאמור, ההתנהגות רציונלית היא התנהגות שהולמת את המצב ואת מאפייני האיום. לדוגמא: חיפוש מחסה תוך כדי תחושת פחד ויובש בגרון בזמן נפילתו של מטח הטילים הראשון הוא התנהגות רציונלית. ריצה ברחובות בפיג'מה תוך כדי השמעת קריאות קרב חסרות פשר והסתכנות מיותרת היא התנהגות בלתי רציונלית.

במונחים פסיכולוגיים ניתן לאפיין שלושה דפוסי תגובה אנושיים למצב חירום: התמודדות אקטיבית לשינוי המצב (FIGHT), בריחה (FLIGHT) וקיפאון או הימנעות מפעולה (FREEZE).³

קשה לנבא מראש כיצד יגיב הפרט, כיוון שישנם גורמים רבים המשפיעים על דפוס התגובה: עוצמת האיום, הנתפס סובייקטיבית, מידיות הסכנה, ניסיון קודם עם מצב דומה, אישיות האדם, מידת האמון שלו ביכולת שלו ושל גורמים בסביבתו להתמודד בהצלחה עם הסכנה.

מה אנו יודעים ממחקרים בעולם ובארץ על התנהגות אוכלוסייה במצבי אסון ומשבר?

הספרות המחקרית הפסיכולוגית מצביעה על חמישה שלבים פסיכולוגיים המתרחשים כמעט בכל אירוע אסוני:⁴

1. שלב ההתרעה: מהציפייה לסכנה שמתקרבת ועד לאירוע.
2. שלב המהלומה (הלם): מהאירוע + 1 שעה.
3. שלב התגובה המיידית: מ-1 שעה אחרי האירוע עד 4-5 שעות אחריו.
4. שלב התגובות המאוחרות: מ-4-5 שעות אחרי האירוע ועד לשיקום האוכלוסייה.
5. שלב השיקום: מימים ועד חודשים לאחר האירוע.

שפירושו מעבר מחוסר אונים לתחושת שליטה בעצמם ובסביבתם.

מהי השפעת המידע על התנהגות האוכלוסייה במצבי אסון ומשבר?

מחקר מקיף, הון בהשפעת המידע על רמת תפקודו של העורך, מצביע על חשיבותו הרבה של המידע ככלי בידי ההנהגה לעצב את הרגשות ואת התנהגותו של הציבור: "העורך אינו יחידה צבאית שהתאמנה לקראת מצב לוחמה אפשרי, יחידה שתירגלה אופציות כאלה ואחרות לקראת קרבות כאלה או אחרים. העורך הוא ילדים ומבוגרים, צעירים וזקנים, חולים ובריאים, ותיקים ועולים חדשים, אנשים שונים על-פי מאפיינים חברתיים ואישיים, ערב רב ללא מפקד שקורא 'אחרי', אנשים שאמורים להתמודד עם איום משמעותי בלי כל הכנה מראש (חוץ מהחיים עצמם). מהי הדרך היעילה ביותר להפוך את העורך הזה ל'קבוצת חיילים ממושמעת'? מה עומד לרשותו של המפקד על אותו עורך? בראש ובראשונה – מילים".⁶

בהסתמך על סקרים מקיפים שנעשו בישראל בשני אירועים שונים – הראשון מייד לאחר מבצע "דין וחשבון" (אוגוסט 93) והשני ארבעה חודשים מאוחר יותר (דצמבר 93) – מתברר כי לאופן העברת המידע לאוכלוסייה האזרחית יש השפעה רבה ביותר על תחושותיה ועל עמדותיה.

המסקנה המרכזית של החוקרים היא כי יש להעביר לציבור מידע מדויק, מפורט ועדכני ככל שניתן. כיוון שאנשים נוטים בדרך כלל להמעיט בחומרת הסכנה (בניגוד למיתוס הרווח כי אנשים נוטים במצבים אלו "להיכנס לפאניקה"), ההמלצה שלהם למוסרי המידע היא להדגיש את האיום ממספר זוויות:

♦ להזהיר מפניו – דהיינו למסור מידע הן לגבי הסיכויים שיתממש והן לגבי הנזק הצפוי במקרה שיתממש. חשוב למסור כל מידע נוסף הנוגע למהותו של האיום, לזהותו, ובמידת האפשר מתי יקרה וכמה זמן יימשך.

♦ להסביר את משמעות האיום לפרט.

♦ לתאר, לפרט ולהסביר את אמצעי המיגון הקיימים, את דרך פעולתם, את מידת יעילותם ואת דרך השימוש בהם לאנשים שונים.

♦ להסביר, לתרגל ולטעת אמונה ביכולת הפרט לבצע את ההתנהגות הנדרשת.

♦ להסביר מהו הרווח הצפוי (הגנה) מההתנהגות

אדפטיבית לעומת המחיר של ההתנהגות לא אדפטיבית.

♦ לתאר את מהות התחושות המתעוררות נוכח האיום ונוכח ההתנהגות המיגונית הנדרשת. להסביר את ההבדל בין פאניקה לחרדה, לתת לגיטימציה מסוימת לחרדה לצד עצות והנחיות לפעילות אדפטיבית.

החוקרים מצביעים על מספר גורמים נוספים המשפיעים על איכות המידע המועבר במצבי אסון ומשבר:

בחדר האטום

מחקרים מלמדים שרוב הציבור מתנהג במצבי משבר באופן רציונלי

הציבור יתנהג באופן רציונלי: הוא ישקול את המצב, ולאור המסקנות יעשה את הנדרש לאבטחת שלומו ושלום משפחתו ויקריו. אם המשמעות היא שיש להשיג ניילונים, סרטי הדבקה וסודה לשתיה – הוא יעשה כל הדרוש להשגתם, כולל עמידה של שעות בתור, דחיפה, הפעלת מכרים ל"פרוטקציה" ואפילו נסיעה של שעות למקום שבו – על-פי השמועות – נשארו עדיין המצרכים הנדרשים. בעיני המסתכל מהצד עשויה התנהגות זו להיחשב בלתי הגיונית ואף "היסטרית", אך מנקודת מבטו של הפרט הוא בהחלט מבצע צעדים הגיוניים ומשמעותיים לשיפור סיכויי לשרוד בעת שתונחת המהלומה.

בשלב המהלומה, שהוא האירוע עצמו, אכן נצפה בהתנהגויות אופייניות של בלבול ומבוכה, אובדן שיווי משקל נפשי, תגובות רגשיות ופיזיולוגיות חריפות, כגון: חרדה, בכי, פחד, הזעה מוגברת, יובש בגרון ועוד. ההתנהגות תתאפיין בתגובות אוטומטיות-אינסטינקטיביות – כמעט ללא חשיבה ותכנון – לצורך הישרדות.

מייד לאחר השלב הזה מתחילים מרבית האנשים להתאושש ולהפגין התנהגויות ענייניות כגון ניסיונות לחילוף עצמי, לחילוף קרובים ולחיפוש ניצולים, חילוף רכוש יקר, חיפוש אחר מידע והנחיות, התנדבות לסיוע הדדי.⁵

ממצאים מאירועי אסון מצביעים על כך, כי ככל שהאדם מוכן יותר לאירוע ולמאפייניו, כך יהיו תגובות החרדה בזמן האירוע פחות קיצוניות ויימשכו פחות זמן. כלומר, ככל שהאנשים הוכנו טוב יותר לקראת האירוע, כך גדל הסיכוי שמיד אחרי יחזרו במהירות לתפקוד הולם ואפקטיבי.

הפיקוד העליון הישראלי במלחמת המפרץ בשעת התייעצות במהלך התקפת טילים. מימין לשמאל יושבים: אלוף אמנון שחק - ראש אמ"ן, תא"ל מאיר דגן - רח"ט מבצעים, רא"ל דן שומרון - הרמטכ"ל, משה ארנס - שר הביטחון, אלוף אהוד ברק - סגן הרמטכ"ל (ומשתרע לאחור ומוסתר חלקית), עומדים: תא"ל נחמן שי - דובר צה"ל (מימין) וסא"ל גיידה - רל"ש הרמטכ"ל

לחץ ואסון.

ניתן לציין שלושה מיתוסים, אשר מכתיבים קבלת החלטות שגויות מצד ההנהגה:

♦ מיתוס הפאניקה – אסונות גורמים לפאניקה המונית.
♦ מיתוס ההלם – אנשים הנפגעים באסון מוכים בהלם המונע מהם להגיב בצורה הגיונית, ולכן הם זקוקים לסיוע מבחוץ.

♦ מיתוס הביזה – אסונות מביאים לתופעות נפוצות של ביזה רכוש מאנשים שנספו או שפינו את בתיהם.

מיתוס הפאניקה וההלם גורם להנהגה לנסות למנוע הפצת מידע, שאותו היא תופסת כמפחיד וכמאיים על הציבור. זאת מתוך רצון "להגן" עליו. ברמה הלאומית עלולה הנחת יסוד זו בדבר התנהגות צפויה של הציבור למנוע הכנה מוקדמת של האוכלוסייה לקראת הסכנות הפוטנציאליות. מחקרים רבים על התנהגות אנשים בעת אסונות טבע מראים כי העדר מידע מוקדם על האיום ועל דרכי התגוננות מפניו עולה בסופו של דבר בחיי אדם.

מיתוס הביזה מניח כי באיזור אסון, שפונה מתושביו, תתקיים תופעה נרחבת של ביזה. גם מיתוס זה מופרך במחקרים, המצביעים על ההפך הגמור: מקרים של ביזה המונית מתרחשים לא במצבי אסון, אלא כתוצאה מתחושות של קיפוח חברתי וכו'. במקרים המעטים של ביזה בעת אסון מתברר כי העבריינים הם אנשים שאינם שייכים לקהילה

♦ המידע חייב להיות ברור, מדויק, ספציפי, אמין, עקבי ובעל מבנה הגיוני.

♦ למוסר המידע חשיבות רבה, וההמלצה היא שיהיה זה גורם רשמי, קבוע, תקשורתי, סמכותי, אמין, קומפלטני, חסר פניות.

♦ ההמלצה היא להרבות בערוצי מידע: רדיו, טלוויזיה, עיתונות, אינטרנט ופרסום מקומי.

♦ כמו כן חשוב להתייחס לאוכלוסיות ספציפיות, כגון עולים חדשים, קשישים, ילדים ועוד.

המחקר מראה כי קיים קשר בין רמת הפחד והחששות של הציבור מקבל המידע לבין עמדות, תפיסות והתנהגות ביחס לאיום. התברר כי כדי שתיווצר פתיחות לקבלת מידע על הסיכון הצפוי ועל דרכי התמודדות איתו, רצוי שישתרר פחד ברמה ממוצעת: אנשים שאינם מפחדים ייטו להכחיש לחלוטין את האיום ואת הצורך בהתגוננות, בעוד שאנשים חרדים מאוד יתקשו לתפקד כראוי ולהתמקד בדרכי ההתגוננות.

מהי ההתנהגות של מקבלי החלטות במצבי אסון ומשבר?

סקירת ספרות מקיפה שנערכה בנושא⁷ נוטה להפריך אמיתות ומיתוסים המקובלים בקרב ההנהגה האזרחית והצבאית בנוגע להתנהגות של אוכלוסייה אזרחית במצבי

העסוקה בהצלחת חייה.

ההנחה השגויה בדבר הביזה הצפויה באיזור האסון גורמת להקצאה מוטעית של כוחות ביטחון לשמירה על הרכוש על חשבון הפניית הכוחות להצלת חיים. בסיכומי של דבר ניתן לומר כי יחסי הגומלין בין ההנהגה לאוכלוסייה האזרחית מתאפיינים בדפוס הבא: ההנהגה נוטה להתייחס לציבור כאל חבורה לא מאורגנת של אנשים חסרי ישע, שאינם פועלים באופן רציונלי לפני האסון ובמהלכו, ולכן גם נוטים שלא להישמע להוראות הניתנות

להם מלמעלה. זו הסיבה שההנהגה נוטה בעת מצבי חירום לנסות להרגיע את הציבור ולהמעיט מעוצמתו של האיום הצפוי.

הציבור, לעומת זאת, תופס את עצמו אחרת. הוא בדרך כלל מאורגן במסגרת משפחתית וקהילתית תומכת, ואם יספקו לו דרכי מיגון והתגוננות בפני האיום, הוא יפעל על-פי ההוראות באופן רציונלי ושקול.

כלומר, קיים פער בהגדרה בין תפיסת הציבור את עצמו לבין תפיסת ההנהגה אותו – פער שעלול להוביל לאי-הבנות ולשגיאות קריטיות בעת הצורך להציל חיים.

במערכת יחסים זו ממלא המידע תפקיד חשוב. הציבור דורש לדעת ואינו מחכה ש"ירגיעו" אותו. אם הוא מאמין שאכן מוסרים לו מידע התנהגותי מפורט ואמיתי, גובר האמון שלו בהנהגה ובמוסדות ההצלה.

בהיבט הפסיכולוגי קיימת סכנה כפולה ומכופלת כאשר ההנהגה נוקטת אסטרטגיה של הכחשת האיום. ישנם אנשים רבים אשר נוטים להיאחז במידע מרגיע מתוך אמונה ש"לי זה לא יקרה". במצב זה ההנהגה למעשה משחקת לידיהם, ואי-מתן המידע האמיתי והמלא או מסירת מידע "מרגיע" עלולים לחזק דפוס פסיבי זה. כאשר המשבר מגיע בסופו של דבר, עלולה ההנהגה למצוא את עצמה מתקשה עוד יותר

לעבור לדפוס הוראות אקטיבי וישיר. ידועים מקרים רבים על אסונות, שבהם סירבו אנשים לפנות את בתיהם בעוד השיטפון הולך ומתקרב.

האמצעי היעיל ביותר העומד לרשות ההנהגה להכוונת התנהגות הציבור הוא המידע והתקשורת. פעולה רצופה ואמינה בתחום זה מנתבת את הקשב של האזרחים לערוצי ההצלה ומאפשרת הכוונה וסיוע להצלת חיים. התנאי לכך, כאמור, הוא יצירת יחסי גומלין נכונים בין שני הצדדים עוד בשלבים שלפני המהלומה.

עמדות הציבור במלחמת המפרץ

לאחר שסקרנו מה מלמדת אותנו הספרות המחקרית על התנהגות האוכלוסייה במצבי חירום ומהי השפעת המידע על הציבור, ניתן לבחון את עמדות הציבור במלחמת המפרץ. הממצאים שיוצגו בפרק הנוכחי יהוו בסיס לדיון בשאלת הקשר בין ההנהגה לציבור באמצעות מידע במצבים של משבר לאומי.

כאמור, יריעת הנתונים רחבה ביותר, ועל כן בחרנו להציג את עמדות הציבור בתקופת ההמתנה למלחמת המפרץ. תקופה זו נמשכה כשישה חודשים – מסוף אוגוסט 1990 ועד אמצע ינואר 1991 – מועד נפילת הטילים הראשונים. במונחי המודל של השלבים הפסיכולוגיים, שאותו פירטנו בפרק הקודם, אנו מדברים על שלב ההתרעה.

האירוע המרכזי שאיפיין תקופה זו החל עם הודעתו של דובר צה"ל על חלוקת מסכות מגן לציבור הישראלי (2 באוקטובר 1990) והסתתים עם גמר החלוקה (11 בנובמבר 1990). לאחר תקופה זו ועד לנפילת הטיל הראשון היה הציבור בהמתנה פסיבית, תוך שהוא עוקב אחר המתיחות ההולכת וגואה בין האמריקנים לעיראקים. שיא הציפייה הגיע עם תום מועד האולטימטום של נשיא ארה"ב, ג'ורג' בוש, לסדאם חוסיין ב-15 בינואר 1991. יומיים אחר כך החלו האמריקנים להפציץ את עיראק, וביממה שלאחר מכן החלו ליפול הטילים הראשונים על ישראל. מבחינת הציבור הישראלי הפך בכך האיום התיאורטי לאיום ממשי. להלן עמדות הציבור באותה התקופה ביחס למספר משתנים מרכזיים המעצבים את תפיסת האיום:

1. מידת האמון בצה"ל.
2. החשש מהתקפה כימית ומידת הדאגה מהמצב הביטחוני.
3. מידת שביעות הרצון מהמידע שנמסר ומידת הצורך במידע נוסף.

מידת האמון בצה"ל

מידת האמון של הציבור בצה"ל כמוסד מרכזי הנועד להגן על ביטחונם ועל שלומם של אזרחי המדינה היא משתנה חשוב בקשר בין ההנהגה לציבור במצבי חירום.

גרף מס' 1: רמת האמון בצה"ל בתקופת ההמתנה

הסיכויים להתמודד איתם על סמך הערכת המשאבים העומדים לרשותו.⁸

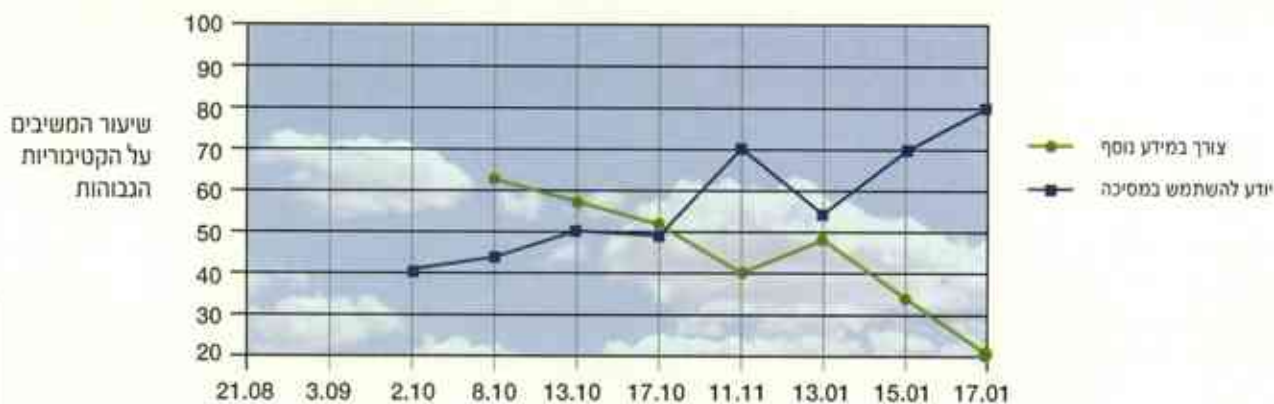
בתקופת ההמתנה, טרם מלחמת המפרץ, עיקר המידע שנזקק לו האזרחים נגע לדרכי ההתמודדות עם האיום של הטילים הכימיים – איום חדש שיש בו פוטנציאל גבוה לעורר חששות ותחושות של חוסר יכולת להתמודד. בעוד שבציבור הישראלי הייתה קיימת מודעות ליכולת להתגונן בפני טילים קונונציונליים (למשל מתקופת ההמתנה ערב מלחמת ששת הימים), הרי האיום הכימי היה חדש ומפחיד.

אנו יודעים ממחקרים כי במצבי איום מחפש הפרט מידע באופן אקטיבי, וכאשר אין הוא מוצא – ישלים אותו באמצעות שמועות, השערות ואמיתות שייצר לעצמו.

מהנתונים בגרף מס' 2 ניתן לראות בבירור כי ישנה מגמה של ירידה בצורך של הציבור למידע נוסף, ובו זמנית גברה תחושת הציבור כי הוא יודע כיצד להשתמש במסכות

אנו יודעים ממלחמות העבר כי במצבי משבר עולה רמת האמון של המונהגים במנהיגיהם. הדבר מאפיין לא רק את יחסה של האוכלוסייה האזרחית כלפי הנהגת המדינה, אלא גם את יחסם של החיילים כלפי מפקדיהם לפני יציאה לקרב. הפרט מחפש משענת מנהיגותית, שתספק לו כיוון ומשמעות בתקופה של אי-ודאות. אם ההנהגה מספקת לו משענת בדמות מידע, דמויות שניתן לסמוך עליהן, פעולות אקטיביות למיגון וכי, אז רמת האמון שלו בהנהגה עולה, וכן עולות תחושות הביטחון שלו.

מהנתונים בגרף מס' 1 ניתן לראות כי במשך כל תקופת ההמתנה הייתה רמת האמון של הציבור בצה"ל גבוהה מאוד: היא נעה בין 85% ל-95%. הנתונים הגבוהים מחזקים את הידע המחקרי שצוין לעיל, ועל כן ניתן לומר שהאמון הגבוה שהציבור רחש לצה"ל היה מעין "מטרייה פסיכולוגית"

גרף מס' 2: הערכת הידע הקיים והצורך במידע נוסף בתקופת ההמתנה

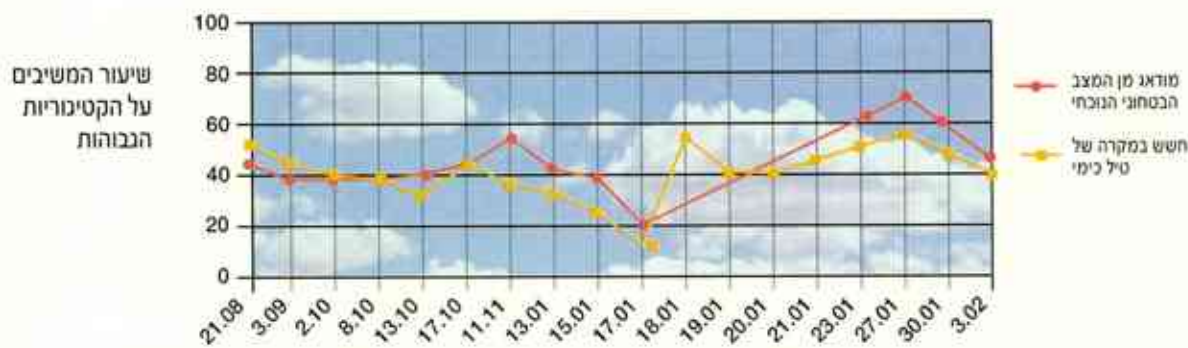
המגן.

בשלב מוקדם יחסית של המשבר (אמצע אוקטובר) החליטה ההנהגה שלא להמתין עוד ופתחה בחלוקה של ערכות מגן. החשיפה האינטנסיבית של הציבור לתחנות החלוקה הייתה גורם משמעותי ביכולת ההתגוננות שלו, כיוון שנוסף על המידע המעשי כיצד לחבוש את המסכה

למערכת יחסי הגומלין בין ההנהגה לציבור, ולכך נתייחס בפרק הדיון.

ידע ומידע

הפרט הנמצא במצב של לחץ ושל איום מבצע כל הזמן הערכות ושקולות של הסיכונים העומדים בפניו מול

גרף מס' 3: חששות ודאגה בתקופת ההמתנה ונפילת הטילים

דיון בממצאים

תקופת ההמתנה טרם מלחמת המפרץ היא הזדמנות טובה ללמוד על דפוס היחסים בין ההנהגה לציבור האזרחי. על סמך הממצאים שהוצגו בפרק הקודם ניתן לראות כי אף שהאיום על הציבור הלך והתקרב, הרי באופן מפתיע, לכאורה, רמת הדאגה והחששות שלו הלכו וקטנו. ניתן להסביר מגמה זו בתחושת ביטחון גוברת של הציבור באפקטיביות המידע ובתחושת הידע והיכולת להפעיל את אמצעי המיגון המצויים ברשותו לצורך מיגונו והצלת חייו. כלומר, למרות הידיעה כי עשויים ליפול טילים כימיים וקונוונציונליים, חש הציבור אמון גבוה בצה"ל, וברמה האישית והמשפחתית חש באופן יחסי מוגן ומוכן.

ניתן לייחס תחושות אלו למספר החלטות קריטיות שקיבלה ההנהגה (המדינית והצבאית) – בראש ובראשונה ההחלטה לחלק את המסכות לציבור ולא לשמור אותן באופן מרוכז במאגרים.

בלי להיכנס לוויכוח בין אנשי המקצוע על יעילותם של אמצעי המיגון השונים – עצם העברתם לציבור (או מתן המידע כיצד להשיגם) יצרה בקרב הציבור תחושה שהוא שולט במצב ויכול להתגונן באופן אקטיבי. לתחושה זו חשיבות גדולה במצבים כאלה.

ההחלטה להפוך את דובר צה"ל, נחמן שי, ל"מסביר הלאומי" סייעה אף היא בכך שהיא מיקדה את הקשב של הציבור למקום אחד וחסכה ממנו את הבלבול ואת המבוכה שיצרו הפרשנים השונים, אשר מטבע הדברים סתרו אלה את אלה בהערכותיהם.

ניתן איפוא לסכם ולומר כי ככל שיש אמון רב יותר במנהיגות, וככל שזו מעבירה לאוכלוסייה מסרים ברורים יותר וממוקדים יותר הן על האיום (בשלב ההתכוננות) והן על דרכי ההתמודדות איתו, כך קטן הסיכון להתפתחותן של תחושות חוסר אונים ושל התנהגות אירציונלית. במקביל גובר החוסן המנטלי וההתנהגותי של הציבור.

לאורך שלביו השונים של המשבר ניתן לזהות התפתחות בדפוס התנהגותה של המנהיגות:

1. בתחילה היא נקטה את "הדפוס המגונן", שבא לידי

וכו' קיבל הציבור מידע על יכולת הפגיעה של הנשק הכימי, על דרכי ההתגוננות באמצעות איטום החדרים וכו'.

תהליך זה, שלווה במסרי הסברה עקביים מעל גלי האתר ובעיתונות, הכין את הציבור באופן פסיכולוגי למלחמה, שהחלה עם נפילת הטילים הראשונים על מדינת ישראל ב־ 18 בינואר.

חששות ודאגות

הפרט מגיב על מצבי חירום במישורים שונים: תגובות פיזיולוגיות, תגובות קוגניטיביות ותגובות רגשיות. החשש והדאגה הם ביטויים שניתן לשייכם במידה רבה לתחום הרגשי.

מהנתונים המוצגים בגרף מס' 3 ניתן לראות כי לאורך תקופת ההמתנה חלה ירידה מתונה, אך עקבית, ברמת החששות והדאגה של הציבור. לאחר חלוקת הערכות (אמצע אוקטובר) ועד לפרוץ הקרבות בעיראק (17 בינואר) נרשמה בסך הכול ירידה עקבית בתחושות הדאגה והחשש של הציבור.

נתון זה מפתיע למדי בהתחשב בעובדה שככל שהתקרב המועד לפקיעת האולטימטום שהציבו האמריקנים לעיראקים, גברה הסבירות לפרוץ מלחמה במפרץ, שעלולה הייתה להביא לנפילת טילים על ישראל – כפי שאכן התרחש ביממה שלאחר פרוץ הקרבות (18 בינואר).

בימים הראשונים שבהם נפלו הטילים נרשמה עלייה בחששות ובתחושת הדאגה – ממצא התואם מחקרים אחרים על התנהגות אוכלוסייה בשלב המהלומה. אך כל זה קרה לפרק זמן קצר, ושיאי הדאגה והחרדה גבוהים אך במעט מכפי שהיו באוגוסט, בשלבי ההכנה.

לאחר השיא אנו חוזים במגמה של ירידה מתונה למרות המשך נפילת הטילים – מה שמצביע על כך שהאוכלוסייה הולכת ומתרגלת למצב הלחץ המתמשך.

בסך הכול ניתן לומר שתגובותיו הרגשיות של הציבור הלמו את מצבי האיום החיצוני. למעט עלייה בחששות לאחר נפילת הטילים, למד הציבור לשלוט ברגשותיו – במידה מכרעת בעקבות קבלת מידע ודפוס הנהגה אפקטיבי.

מכוניות יוצאות מתל אביב בזמן מלחמת המפרץ

ביטוי באיסור על חלוקת המסכות ובאיסור על דיון פומבי במאפייני האיום הכימי מחשש שתיגרם פאניקה.

2. לאור האיומים הפומביים של עיראק והמידע המאיים שזרם מהתקשורת העולמית, התברר למנהיגות כי היא חייבת לנטוש את "הדפוס המגונן" וליידע את הציבור במתרחש, אך הדבר נעשה באמצעות פרשנים אנשי מילואים ולא ישירות על ידי גורמים רשמיים. דרך זו אנו מכנים "דפוס המנהיגות העקיפה".

3. ב-2 באוקטובר 1990 הודיע דובר צה"ל שהצבא פותח באופן ניסיוני תחנת חלוקה לערכות מגן. כשבועיים לאחר תום הניסוי החליט הצבא לחלק ערכות מגן לכלל האוכלוסייה במדינה.

ה-2 באוקטובר מסמל איפוא את המעבר ל"דפוס המנהיגות הישירה והמובילה", שבה מופיעים בפני הציבור גורמים מוסמכים ומעבירים מסרים ברורים הן ביחס למאפייני האיום והן ביחס לדרכי ההתגוננות ולאמצעי המיגון.

המעבר ל"דפוס המנהיגות הישירה", אשר לקחה אחריות ודיברה על חלוקת הערכות לבתי האב, העלה זמנית את רמת החששות, שכן המהלך הזה המחיש לציבור באופן חד-משמעי כי האיום רציני. אולם מייד אחר כך התפתחה מגמה עקבית של ירידה ברמת החששות עד סמוך לפקיעת האולטימטום האמריקני. עם נפילת הטיילים הראשונים ישנה שוב עלייה – רציונלית לחלוטין – ברמת החששות, אולם רמה זו מצויה בתוך מגמת ירידה כוללת המעידה על תחושת ביטחון ועל יכולת להתמודד עם האיום.

ניתן לסכם באמירה פשוטית אך משמעותית: כשמסבירים לציבור מה מתרחש ומדוע, מה עליו לעשות ומדוע מפי מנהיגות שנותנים בה אמון – הציבור מבין ועושה מה שאומרים לו. כך קרה שלאורך כל המשבר דיווחו כ-80% ויותר מהציבור שהם נכנסו לחדר האטום במקרה של אזעקה, ויותר מ-75% מהנשאלים דיווחו שהם לקחו איתם את הערכה כשיצאו מהבית.⁹

לקחים לעתיד

האם נלמד הלקח של מלחמת המפרץ בנוגע לדפוס היחסים הרצוי בין ההנהגה לאוכלוסייה האזרחית?

איננו משוכנעים בכך. לדוגמא, כשהשתדרה פעם נוספת מתיחות במפרץ, ב-1998, נקטה צמרת המדינה דפוס של "מנהיגות עקיפה". הפרשנים השתלטו על כלי התקשורת, ההנהגה היססה בתגובותיה, ובתודעה הציבורית נחרטה התמונה של חיילת העומדת מעבר לגדר ואומרת לציבור גדול של ממתינים בתחנה לחלוקת ערכות: "די, נגמרו כל המסכות...". באותה התקופה צץ האיום של תקיפת ישראל באמצעות טילים הנושאים ראשי-נפץ ביולוגיים, אך ההנהגה העדיפה למעט במידע ובהסברה "מחשש לפאניקה" ונערכה לחלוקה מהירה ופומבית של חיסונים.

חשוב שמקבלי ההחלטות יפנימו את העובדה שהציבור

מסוגל לקלוט ולהבין מצבים מורכבים וכי הוא מוכן להשלים עם מדיניות של התאפקות ושל הבלגה כאשר הוא מבין את השיקולים המדיניים העומדים מאחוריה. על ההנהגה גם לזכור שבעת משבר יציית הציבור להנחיות מלמעלה – ובלבד שישדרו אליו בערוץ ההיגיון והשכל הישר.

הערות

1. ממד"ה ומפא"ת, (1992) **המלחמה במפרץ הפרסי – העורך האזרחי בזמן המשבר**, פרויקט "האדם בקרב".
2. ברזניץ ש' וכרמיל ד', (1995) **השפעת מידע על רמת תפקוד העורך**, המרכז לחקר לחץ פסיכולוגי, אוניברסיטת חיפה.
3. "התנהגות אוכלוסייה וכוחות הצלה בשעת חירום", מתוך **התנהגות אוכלוסייה: חומר עיוני**, מחלקת התנהגות אוכלוסייה – ענף התנהגות אוכלוסייה, עמ' 24-2.
4. שם.
5. **מינועים המוניים: תפקידי צוות חירום**, סקירת ספרות בעריכת חיים עומר (בסיועו של חסינטו ענבר), מחלקת מדעי התנהגות, ענף פסיכולוגיית שדה וייעוץ ארגוני.
6. ברזניץ ש' וכרמיל ד', שם.
7. מינועים המוניים, שם.
8. Lazarus, R. S. (1966). **Psychological Stress and the Coping Process**, New-York, McGraw-Hill.
9. המלחמה במפרץ הפרסי, שם, עמ' 96.

המלחמה התקשורתית

- 10 לקחים

מבחינת ישראל יצרה מלחמת המפרץ תקדים לא רק בכך שהותקפנו עלידי מדינה שאין לנו נבול משותף איתה ואשר מיקדה את כל מאמציה בתקיפת העורך האזרחי, אלא גם בתפקיד המכריע שמילאה התקשורת. גם בעימותים שלאחר מכן – שתי האינתיפאדות – עתידה הייתה התקשורת למלא תפקיד מרכזי, ותפקיד דומה מצפה לה בכל עימות עתידי

תא"ל (מיל') נחמן שי

העיראקיים חדרו לא רק למרחב האווירי של ישראל, אלא גם לסביבה הפרטית, המוגנת לכאורה, של האזרח הישראלי. לחדירה הזאת היו תוצאות מיידיות ותוצאות לטווח הארוך יותר.

בשורות הבאות אנסה להציג 10 לקחים שרשמתי בחלוף 10 שנים מאירועי ינואר-פברואר 1991.

הסביבה התקשורתית

בעשור שחלף השתנתה הסביבה התקשורתית – הבין לאומית והלאומית – מן הקצה אל הקצה. למי מאיתנו ששכח: בינואר 1991 היו לנו מונופול תקשורתי של ערוץ טלוויזיה אחד ודואפול של תחנות רדיו ארציות. הייתה נוכחות דלה של ערוצי הכבלים, ולא היה לוויין. גם לא היה אינטרנט על כל מגוון אפשרויותיו. זוהי הסביבה התקשורתית, שבה התקיימה המערכת ממשלתית-תקשורתית ציבור.

בינואר 2001 עמוסה המערכת עד לעייפה בשידורי טלוויזיה קרקעיים (שני ערוצים פעילים, והשלישי בדרך)

מינואר 1991 ועד ינואר 2001 חלפו בדיוק 10 שנים. בימי חורף 1991 הייתה ישראל עסוקה בדיון ציבורי מקיף: האם צדאם יתקוף, ואם יתקוף – כיצד ובאיזה נשק? באותה עת גם דנו בשאלות: האם ישראל תגיב? ואם כן, כיצד ובאיזה נשק?

ינואר-פברואר 1991 היו חודשים בעלי חשיבות היסטורית. צריך לרענן את הזיכרון כדי להיזכר: ישראל עברה משבר עמוק. מלחמה? אולי לא, הרי צה"ל לא ירה ולו כדור אחד. חיל האוויר לא המריא, וכל המערכת הצבאית המפוארת שלנו, אשר הקמנו במשך שנים רבות, ואשר חיכתה ליום פקודה – ישבה באפס מעשה.

ועם זאת היה זה בעיניי ניסיון חשוב, אפילו תפנית, בדרכנו כמדינה וכחברה – כמו גם בהיסטוריה האישית של כל מי שחי בתקופה ההיא. מאחר שבחלוף השנים הדברים נשכחים, כדאי אולי להזכירם מחדש: הטילים

דובר צה"ל בעת מלחמת המפרץ. כיום יו"ר רשות השידור

למעלה: תמונת צדאם חוסיין משקיפה אל הנשיא בוש בטלוויזיה העיראקית

וגם משקפת אותה. במונחים תקשורתיים פירוש הדבר כי התחרות (המסחרית) תפסה את מקומה של ההסכמה הלאומית, שהייתה הבסיס ואבן היסוד במדינה שבדרך ובימיה הראשונים של המדינה. סיכום: לפנינו ישראל חדשה, חומרנית, תועלתנית, מסחרית.

הביטחון האשי

נגזרת מן האמור לעיל הייתה המהפכה שהתחוללה במעבר מביטחון לאומי לביטחון אישי, שנים רבות התמקדה ישראל בבניית הביטחון הלאומי ובשמירתו. זה היה חלק מהאתוס שלנו כחברה וכמדינה. מלכתחילה היה ברור כי כאשר הפרט מציב את עצמו לאחר המדינה, מתחת למדינה, כך גם ביטחונו האישי מול הביטחון הלאומי, הביטחון של הקולקטיב. באופן כזה ידע גם האויב בעבר כי כדי להביס את החברה בישראל הוא צריך לפגוע בה כגוף ולא בפרטים החיים בתוכה. ובכן, הדברים השתנו. ישראל של 2001 נראית אחרת.

התופעה החלה, כמדומני, במלחמת המפרץ או זמן מה לפני כן, והיא הלכה והתפתחה מאז. גלי הפיגועים של 1996, האינתיפאדה החדשה ופיגועי דצמבר 2000 חרצו חריצים עמוקים בחומת הביטחון האישי שלנו. בחברה החדשה, שבה הפרט מעדיף את טובת עצמו על פני טובת החברה, ממילא הפגיעה בפרטים – בדרך זו או אחרת – סודקת את החברה כולה.

המסקנה: ביטחון לאומי – OUT, ביטחון אישי – IN.

האיום הפלשתיני

במקביל גם השתנה במרוצת העשור הזה האיום על הישראלים. האיום הלא קוננוציונלי, ההולך ומבשיל באיראן, לצד האיום אשר לא הוסר לרגע של עיראק מתגמדים כעת מול הלחץ של הפלשתינים.

הפלשתינים ואנחנו ניצבים אלה מול אלה מטווח אפס ורואים זה לזה את הלבן שבעיניים. האויב החדש-ישן הזה הוא מתוחכם. הוא למד לא רק את הדרך המבצעית כדי להתמודד עימנו, אלא גם שחברה מערבית-דמוקרטית-פלורליסטית פגיעה יותר. כמו כן הוא למד כי הדרך להשפיע על חברה כזאת היא באמצעות כלי התקשורת.

בעשור שחלף מאז האינתיפאדה הראשונה הפנימו הפלשתינים את השימוש בתקשורת. הם משקרים פחות ומדברים בדרך כלל לעניין. הם אינם מתלהמים. הם מדברים בקול אחד ובאנגלית טובה. הם מקרבים אליהם את התקשורת הזרה, זו שישראל דחתה בחוסר תבונה בשנים האחרונות. הם למדו מטעויות העבר ואינם חוזרים עליהן. זה שנים אני עוקב אחר השיפור שחל בהופעות הערביות בבמות הבינלאומיות, כולל התקשורת. עבר זמנן של הכאפיות, של בעלי הזקן הפרוע וההיגוי השבור באנגלית, את מקומם תפסו חליפות מערביות ועניבות תואמות,

בשידורי הטלוויזיה בכבלים (המגיעים לכ-75% מבתי האב בישראל) ובשידורי הטלוויזיה בלוויין (שאלה התחברו עד כה 100 אלף בתי-אב, ועוד רבים אחרים ממתונים לחיבור). בקרוב ייחנכו חמישה ערוצים ישראליים ייעודיים חדשים, שבהם יוכלו לצפות מנויי הטלוויזיה בכבלים והטלוויזיה בלוויין. מנויים אלה חשופים כבר היום למאות רשתות בינלאומיות ותחנות מכל העולם.

ברדיו ניתן כיום להאזין לשורה מרשימה של תחנות ארציות, אזוריות ומקומיות ושל עשרות תחנות פיראטיות. ומעל הכול – האינטרנט כבר כאן ומאפשר גישה לאיך ספור מקורות מידע ותקשורת – הן ישראלים והן בין-לאומיים. ישראל עצמה מרושתת בסיבים אופטיים, בקווי טלפון ובקווי חשמל, אשר כולם – בשלב זה או אחר – יהיו אוטוסטרדות של מידע.

סיכום: הסביבה התקשורתית עמוסה מאוד ומכתיבה כללי משחק חדשים.

השילוב בין תקשורת פנים וחוץ

בתום מלחמת המפרץ כבר הצבעתי על כך שהתקשורת המקומית והבינלאומית מצויה בדרך למיזוג. הן אולי מדברות בשפות שונות, אך בסופו של דבר שתיהן משחקות באותה זירה, מעבירות אותם מסרים ומגיעות לאותו קהל יעד. זו גם הייתה אחת ההנחות שהנחו אותנו כאשר נערכנו כבר בסוף שנות ה-80 ביחידת דובר צה"ל לקראת עימות צבאי עתידי.

הופעה של אישיות ישראלית (למשל ראש הממשלה) בערוץ טלוויזיה ישראלי עוברת כיום, תוך תרגום סימולטני, בערוצי טלוויזיה זרים ונקלטת חזרה בישראל. במקביל לא מהססים ערוצי טלוויזיה ישראליים להתחבר לערוצים הזרים במהלך שידורים ייחודיים ובלעדיים על מנת להעבירם לתושבי ישראל.

סיכום: הולכת ונעלמת ההבחנה בין תקשורת ישראלית לתקשורת חוץ.

ישראל החדשה

במשולש ממשל-תקשורת-ציבור ראוי להרחיב את הדיבור על הציבור. לא תמיד אנו מודעים לשינויים המתחוללים במרקם הפנימי – החברתי-כלכלי – בעיקר מפני שהשינויים מתחוללים בהדרגה. אך כאשר משווים את 1991 ל-2001, אי-אפשר להתעלם מהשינוי הדרמטי שחל בנו כחברה, כציבור גדול של פרטים.

ישראל של 2001 היא יותר פרטים המרכיבים את השלם, את החברה, מאשר התמונה השלמה המורכבת מן הפרטים; היא יותר העצים מאשר היער. ישראל עברה בעשור הזה את מהפכת ההפרטה, היא הטמיעה ערכים חדשים, שבעיקרם הם חומריים ולא רוחניים.

התקשורת, בהקשר הזה, גם יוצרת את המציאות החדשה

המסקנה: ציר ההשפעה העיקרי הוא היום הטלוויזיה.

ארגון

במאבק על זירת ההסברה יש לארגון משקל וחשיבות שאינם ניתנים כלל למדידה. דווקא המציאות המורכבת שתוארה לעיל, דווקא הריבוי העצום של כלי התקשורת – ובעיקר האינטרנט – מחייבים פעילות וארגון.

ישראל – כדרך של דמוקרטיות – פועלת באמצעות מספר רב של גורמים ושל ארגונים. כל אחד בדרכו עושה את עבודתו על הצד הטוב ביותר, אך האם אנו יודעים לאגד מאמצים ולשלבם?

יתר על כן, אחד ההישגים החשובים של ישראל במלחמת המפרץ היה העובדה כי נקבע מוביל בתחום ההסברה. המוביל היה דובר צה"ל, שכן המידע היה צבאי, בא ממקורות צבאיים וממילא צה"ל הופקד על הכנתו, על גיבושו ועל הפצתו. יתר גורמי ההסברה היו "תלויי דו"צ". הדבר נעשה בהבנה, בתיאום, ללא כפייה. סביב דובר צה"ל ובהשתתפות נבנו פורומים צבאיים ואזרחיים, אשר ניזונו מהמידע הצבאי. כך קמו קבוצות חשיבה וגופי תיאום, אשר הפיצו את המידע למעגלי ההסברה – הן המקומיים והן החיצוניים.

העשור שחלף הרדים אותנו. לא הקמנו מערך הסברה לאומי, בין היתר בגלל החשש כי מערך כזה יוצג כמערכת תעמולה, ותעמולה היא הרי מילה מגונה. וכך, למרות היכולת המקצועית המוכחת של כל גוף ושל כל גורם בנפרד, לא הקמנו את המערכת האחת והיחידה המשולבת והמתואמת – מערכת שיש בה ביטוי אינדיבידואלי, אבל יש בה גם ביטוי משותף.

עם פרוץ האינתיפאדה השנייה נדרשו שבועות אחדים של פיגור ושל ספיגת מהלומות בדעת הקהל על מנת להגיע שוב אל הארגון המשותף, שהכניס תחת כנפיו את משרד החוץ, את דובר צה"ל, את משרת ישראל את משרד הביטחון וכמובן את משרד ראש הממשלה. המסקנה: ארגון, ארגון, ארגון.

אחידות המסר ובהירותו

הפועל היוצא מן האמור לעיל היה עיצובה של מדיניות הסברה משותפת. מדיניות כזאת מתבססת באופן טבעי על אסטרטגיה משותפת, על תוכנית עבודה, על מסרי הסברה ועל הפצתם. כל צעד וכל פעולה חייבים להיעשות במשותף. כשם שארגון מפוצל הוא חולשה, כך דיבור בכמה לשונות ובכמה פנים הוא מטעה, מבלבל ומחליש את עוצמת המסר. אני מניח שאעורר פה מחלוקת. מה יפה יותר מריבוי קולות? מה יותר דמוקרטי? מה יותר ישראלי?

אני גורס כי בנסיבות מסוימות יש להגיע לאחידות. זה מה שעבד, בין היתר, במלחמת המפרץ: היכולת שלי כדובר להגיע בקול אחד דרך מערכת הפצה אחידה ברדיו ובטלוויזיה אל הציבור כולו. גם בלי להעמיק ולחקור כיצד פעל המסר

אנגלית מצוחצחת ומדויקת ותארים אקדמיים ממיטב האוניברסיטאות בעולם.

המסקנה: אויב ישן, איומים חדשים.

התקשורת האלקטרונית היא מס' 1

אנחנו "עם הספר", עם של מילים כתובות. ליהודים הייתה תמיד הערכה רבה אל המילה הכתובה. תמיד הייתה לנו עיתונות עירנית ומגוונת. תמיד היה פה יחס נדיר בין מספר הקוראים למספר העיתונים. בישראל של העשורים הראשונים שיגשגו אלה לצד אלה העיתונות הפוליטית, העיתונות בשפות זרות, עיתונות אידיאולוגית ועיתונות חופשית, מסחרית.

האורינטציה שלנו הייתה תמיד לכיוון העיתונות

צוות טלוויזיה ב"סופת מדבר"

מי שרוצה כיום לעצב דעת קהל ולהשפיע באמצעות להשגת יעדי, חייב לפעול באמצעות הטלוויזיה

הכתובה. העיתונות המשודרת – הרדיו והטלוויזיה – באה במאוחר ונחשבה לכלי בידורי-פופולרי, אבל לא רציני במיוחד. לא עוד. התקשורת האלקטרונית – ובעיקר הטלוויזיה – היא היום הגורם המכריע. לא במקרה גוועו מאז 1991 מרבית העיתונים בישראל (חוץ מאשר העיתונות הרוסית, אשר פורחת). במקום העיתונים באו כלי התקשורת האלקטרוניים.

מי שרוצה כיום לעצב דעת קהל ולהשפיע באמצעות להשגת יעדי, חייב לפעול באמצעות הטלוויזיה. הטלוויזיה של היום זמינה ומהירה. היא מגיעה במהירות לכל אתר ומשדרת בזמן אמת לכל פינה של העולם. מסיבה זאת היא גם מצליחה לעיתים קרובות להכתיב את סדר היום הציבורי.

העתיד

כל החוכמה הרבה שנצברה אצלנו יכולה רק לעזור בעתיד – אבל לעולם לא תספיק. כולנו יודעים כי העתיד ייצור מצבים חדשים, שכעת קשה להעלות אותם על הדעת. מי היה מאמין כי יפלו 40 טילים, וישראל לא תגיב? כך גם היום קשה להאמין לאילו מצבי חירום תיקלע ישראל בעתיד. אבל ניתן להכין מסגרות פעולה לקראת העתיד, ולא צריך

הטלוויזיה הישראלית בערבית מסקרת את מלחמת המפרץ

במצבי חירום יש נטייה שלא להציג את כל האמת ואולי אפילו לגלוש למה שקרוי דיסאינפורמציה. אני גורס כי עכשיו, לאחר שחצינו עשר שנים, האמת ורק האמת היא הדרך להתמודד בנסיבות התקשורתיות החדשות. כל ניסיון להטעות, להשהות, לקדם מטרות זרות – נועד לכישלון

לחכות למלחמה או לעימות. צריך להיערך כבר עכשיו ובמלוא היכולת שלנו. יש להכין תיקים, לפתח דרכי פעולה, וברגע שההתפרצות מתרחשת – לפתוח את התיק ולהפעילו.

אני גורס כי אפילו עדיף לכוון מערכת הסברה קבועה, שתפעל גם בעיתות רגיעה, ושבראשה יעמוד שר או ראש רשות בכיר, והיא תתקיים לכל אורך השנה – תתרחב או תתכווץ לפי הצרכים. כל זאת בצד הטכני. בצד המהותי האתגר המיידי שלנו הוא לשוב לישראל של שנת 1991. ישראל של אז ידעה להפיק את המרב מהמשבר. נכון שהצנענו את היכולת הצבאית שלנו, נשארנו פסיביים, ספגנו והיינו ה-UNDERDOG, אך בתום המשבר נעשינו יקירי העולם המערבי ונהנינו מאהדה, אשר תורגמה למונחים מעשיים – עזרה כספית וסיוע צבאי.

פעם נוספת היינו לדוד מול גוליית. בעשור שחלף נפגע הדימוי הזה. צריך לחזור אליו, להטעימו ולהיערך לעתיד.

במלחמת המפרץ – הרי ברור שהדברים פעלו כראות והשפיעו, וכי הציבור הישראלי, ככלל, אכן מילא אחר מערכת ההנחיות שקיבל באותם רגעי מצוקה.

אני מציע מודל כזה או דומה לו גם בעתיד – מודל אשר בעת חירום, בנסיבות של מצוקה אישית או לאומית, כאשר קהל היעד הוא הציבור כולו, מגוון, שונה ומבולבל מאוד – ישכיל לוודא ולהבטיח כי המסר היוצא מהדרג הממשלתי ממלכתי יהיה ברור ואחיד. אם אפשר – גם פשוט ומובן לכול. בנסיבות אלה ראוי ליצור מערכת מחייבת של ניתוב מידע ושל הצגתו לציבור. המילה "מחייבת" משמעה כי רק מי שנקבע לדבר – ידבר, ומי שלא נקבע – לא ידבר. אני צופה התנגדות לכך, אך אפשר להתגבר עליה. המבחן, בסופו של דבר, הוא בביצוע – עצם היכולת להגיע לציבור רחב ככל האפשר ולהניעו לפעולה או להניאו מפעולה. המסקנה: בעת חירום – קול אחד.

האמת

עיסוק במידע מזמין, כמובן, ניהול מידע (News Management). תורות שלמות נכתבו על כך. מה מותר ומה אסור, מתי, איך למי. לבעלי המידע יש, כמובן, עניין לשחרר את המידע לציבור באמצעות התקשורת בזמן, במקום ובאופן הנראים להם. זה אפילו לגיטימי ומקובל. אלא מה? זה אינו אפשרי יותר.

תם העידן של ניהול החדשות והמידע, כשם שהסתיים באותו אופן עידן החשאיות והסודיות – ומאותם טעמים. בנסיבות שתוארו לעיל – בסביבה רוויית ערוצי טלוויזיה ורדיו ותוך שטטוש מקורות פנים וחוץ, תחרות מסחרית קשה ותחכום פלשתיני הולך וגדל – בעת כזאת לא ניתן עוד לנהל מידע, כי השליטה במידע נשמטה, והמונופול התבטל. המידע קיים, זורם בעוצמה רבה ומגיע לכל מקום. יכולתו היחידה של הדובר היא לשחות עם הזרם ולנסות לנווט את עצמו אל חוף מבטחים. אם ינסה לשחות נגד הזרם, ברור מה יהיה גורלו.

אני מזכיר דברים אלה, כי במיוחד במצבי חירום יש נטייה שלא להציג את כל האמת ואולי אפילו לגלוש למה שקרוי דיסאינפורמציה. אני גורס כי עכשיו, לאחר שחצינו עשר שנים, האמת ורק האמת היא הדרך להתמודד בנסיבות התקשורתיות החדשות. כל ניסיון להטעות, להשהות, לקדם מטרות זרות – נועד לכישלון.

הקורבן הראשון לכישלון כזה הוא, כמובן, הדובר עצמו. הוא הרי מביא המידע, השליח. אבל הוא אינו היחיד שמשלם את המחיר. בסופו של דבר גם מקור האחריות, מקבל ההחלטות, יצטרך להתייצב ולהסביר מדוע נהג כפי שנהג. מקבלי ההחלטות זקוקים לאמון הציבור. הם יקבלו אותו רק אם ייהנו מאמינות גבוהה. האמינות הזאת תושג רק אם תתבסס על אמירת האמת.

המסקנה: יש רק אמת אחת.

מלחמת המפרץ - הלקחים עבור ישראל

בגלל ההיבטים ההיִי־טקיים שלה נוטה ישראל לראות את עצמה כמהדורה מזרח תיכונית של ארה"ב, ולכן היא מתמקדת במיוחד בלקחים שהפיקו האמריקנים מהפעלת כוחותיהם במלחמת המפרץ. אבל האמת היא שמבחינות רבות - למשל האפשרות לתקוף אותה מכל כיוון שהוא - דומה ישראל לעיראק הרבה יותר מאשר לארה"ב, ולכן לא כדאי לזנוח גם את הלקחים שניתן להפיק מדרך הפעלתם של הכוחות העיראקיים

אלוף יעקב עמידרור

הראשונה נובעת מכך שנלחמה בה המעצמה המובילה בעולם נגד מדינת עולם שלישי, המפותחת רק בתחומים צרים מאוד. מהצד האחד התייצבה עוצמה אמריקנית, שהטכנולוגיה שלה נמצאת במאה ה־21; ומהצד האחר התייצבה עוצמה עיראקית, המתבססת על טכנולוגיה המפגרת בשני דורות (טכנולוגיה של מלחמת העולם השנייה ועוד קצת). המלחמה התנהלה רחוק מאוד מארצות־הברית וקרוב מאוד לבגדאד. האמריקנים אומנם היו חייבים להניע כוחות למרחק של אלפי מייל, אך העורף שלהם – בניגוד לעורף העיראקי – לא היה חשוף לסכנות פגיעה.

לאור כל הנאמר לעיל נכון להדגיש שכלומדי הלקחים עלינו לקחת בחשבון את העובדה שנלחמו שני צדדים בלתי שווים בעליל. הייתה זו אסימטריה, שרחוקה מאוד מעולם המלחמה שלנו. אם להשתמש בדוגמא פופולרית: קצת קשה להפיק לקחים ממשחק של קבוצה ב־NBA נגד כל קבוצת כדורסל בישראל (חוץ ממכבי תל־אביב, כמובן) אף־על־פי שאותה קבוצה משחקת בליגה הלאומית של ישראל.

עלינו לזכור את הפער יוצא הדופן בין שני היריבים במלחמה הזאת, כשאנו דנים בה ובלקחיה. חשוב להדגיש ייחודיות זאת, משום שאם נעשה השוואה "תמימה" ונלמד לא נכון, אנו עלולים לעשות טעויות גדולות מאוד.

ההסתייגות השנייה נובעת מאופן שיפוטנו את המלחמה. כאשר אנו דנים בה, יש לנו נטייה להסתכל מנקודת המבט האמריקנית ולהפיק את הלקחים ממנה כאילו אנחנו

מלחמת המפרץ הייתה מבחינות רבות מלחמה יוצאת דופן, והדיון בה מעלה שאלה עקרוניות: האם מותר ללמוד ממלחמות העבר?

לעיתים אומרים שאנו, אנשי הצבא, מתכוננים למלחמה הקודמת, זאת שהייתה. אפשר ומדי פעם יש בכך מן האמת. אך גם אם אמירה זאת נכונה – לא נובעת מכך המסקנה שצריך להתעלם ממלחמות העבר, אלא שצריך ללמוד אותן בשום שכל. יש ללמוד ביחס לכל מלחמה מה מייחד אותה ולעומת זאת מהם הדברים שיש להם "שייכות כללית" – ומכאן גם יכולת ללמד על המלחמות העתידיות. ("ללמד" אין פירושו להעתיק, אלא להפיק תועלת מניסיונם של האחרים).

מבחינה זו מלחמת המפרץ היא בעלת מאפיינים מאוד מעניינים, משום שהיא המלחמה הראשונה שבה תפסה הטכנולוגיה הצבאית המתקדמת מקום כה רחב, ולכן יש טעם רב לעסוק בה ובלקחים

ובלקחים ממסמנים דרך לעתיד.

אבל בה במידה שניתן ללמוד מהמלחמה הזאת, יש לנקוט צעדי זהירות תוך כדי תהליך הלימוד – אף יותר מאשר ביחס למלחמות העבר – משום שהייתה זו מלחמה מיוחדת מאוד.¹ אי לכך אני מבקש להדגיש את הסתייגויותיי בטרם אעסוק בלקחים עצמם:

מפקד המכלול

הביטחוני ולשאל את עצמנו: מדוע מותר לאמריקנים לעשות – בעידודנו – את מה שאנו לא מרשים לעצמנו לעשות?

בעבר יצאה ישראל למלחמת ברירה. מלחמת סיני הייתה מלחמת ברירה לפי כל קנה מידה מוסרי. יצאנו למלחמה מהרבה סיבות, אבל בוודאי אף אחת מהן לא הייתה שהמצרים "היו על הגדר" של יישוב כלשהו. הבריטים נלחמו

המיקום המרכזי של עיראק איפשר לאמריקנים לתקוף אותה ממגוון רחב של כיוונים: על היבשה - מכווית ועד גבול סעודיה וירדן; באוויר היא הייתה חשופה לתקיפות גם מטורקיה, ונוסף על כך היא הייתה חשופה להתקפות גם מהים

מפה: עופר שטל

מלחמת ברירה בפולקלנד, והאמריקנים נלחמו מלחמת ברירה מכווית ובקוסובו – לצד בעלות בריתם.

דעתי היא שאנחנו צריכים להחזיר לעצמנו את חופש הפעולה האסטרטגי ולהגדיר לעצמנו שמלחמת ברירה אינה טמאה מראש ובכל מצב. לא צריך לשאוף אליה, אבל צריך שיתאפשר למדינת ישראל לצאת למלחמת ברירה – כאשר הפגיעה באינטרסים שלנו היא ברמה המחייבת יציאה למלחמה. אנו צריכים לזכור שאם נצדיק מלחמה רק כאשר משפחותינו ובתינו יהיו בסכנת השמדה, יכול להיות שנאחר את המועד וכבר לא נוכל להצילם. לכן מדינה כמו ישראל – גם כשהיה לה הסכמים מדיניים עם כל שכניה – צריכה לשמור לעצמה את חופש הפעולה האסטרטגי ולא להוציא ממילון המונחים שלה את "מלחמת הברירה". "האם?" "מתי?" "היכן?" ו"כיצד?" הן שאלות לגיטימיות, הקשורות בשיקולים מאוד כבדים. לא צריך לשוש לחוץ על ההדק, אסור למהר ולשלוח חיילים אלי קרב, אבל טעות היא להוריד מהארסנל האסטרטגי שלנו את היכולת לצאת למלחמת ברירה. ובכל מקרה, אין בה פגם מוסרי – אלא אם כן אנו רוצים בסטנדרט כפול: אנחנו שולחים את האמריקנים למקומות שאנחנו לא היינו הולכים אליהם.

מקבילים לארצות-הברית, הצד התוקף. זו שגיאה גדולה, כי צריך לזכור שמצבנו האסטרטגי דומה יותר לזה של העיראקים. המיקום המרכזי של עיראק איפשר לאמריקנים לתקוף אותה ממגוון רחב של כיוונים: על היבשה – מכווית ועד גבול סעודיה וירדן; באוויר היא הייתה חשופה לתקיפות גם מטורקיה, ונוסף על כך היא הייתה חשופה להתקפות גם מהים. בדומה לעיראק, גם ישראל חשופה להתקפה מכל כיוון. זאת ועוד, מלחמתה של ישראל תהיה שונה באופן מוחלט מזו של ארצות-הברית מבחינה זאת שחזיתה ועורפה של ישראל יהיו נתונים תחת לחץ במקביל. גם בעניין זה אנו דומים יותר לעיראק מאשר לארצות-הברית, שנלחמה, כאמור, ללא שום סיכון לאזרחיה ולעורפה.

מעמדה של ישראל במלחמה דומה לזה של עיראק מעוד בחינה: הצד העיראקי היה מוגבל במשאביו, וככל שהתארכה המלחמה, הם הלכו והצטמצמו. לעומת זאת, המשאבים האמריקניים הלכו וגדלו.² באופן דומה יעיקו האבדות החומריות בזמן מלחמה הרבה פחות על מדינות ערב – בגלל גודלן – והרבה יותר על ישראל.

לכן כשאנו דנים בלקחים אנו צריכים ללמוד לא רק את נקודת המבט האמריקנית, אלא גם – ולא פחות – את נקודת המבט העיראקית.

האמריקנים אומרים שהדוקטרינה שהם יישמו במלחמת המפרץ היא תוצאה של הלקחים שהפיקו ממלחמת יום הכיפורים.³ אם מנתחים את ההבדל בין שתי המלחמות, מבינים שאין דרך להכין את המלחמה הבאה בלי ללמוד את הלקחים של המלחמות הקודמות. לכן על אף ההסתייגויות שהעליתי נראה שצריך ונחוץ ללמוד ממלחמת המפרץ.

ברצוני להתחיל בלקח עקרוני, הנוגע לאתיקה של תפיסת הביטחון שלנו, מה שמכונה "מלחמת ברירה". בישראל קיבל המושג "מלחמת ברירה" אפיון דמוני. זו כמעט בושה לומר שיצאנו ל"מלחמת ברירה", ויכול להיות שהפכנו את מלחמת הברירה לכמעט בלתי אפשרית מבחינתה של מדינת ישראל. יצרנו רושם, שקשור לכאורה למוסר ולצידוק של המלחמה, כאילו לנו, "בני האור", מותר לצאת למלחמה רק כאשר חרב חדה מונחת על צווארנו ולא קודם לכן, ולעומת זאת ישנם עמים ברברים, היוצאים גם ל"מלחמות ברירה".

והנה מתברר שארצות-הברית הנאורה, הדמוקרטית, ידידתנו ובעלת בריתנו, יוצאת למלחמה שמכל נקודת השקפה היא "מלחמת ברירה". העיראקים לא איימו לא על וושינגטון ולא על ארנקסו, העיראקים אפילו כמעט שלא איימו על אינטרסים אמיתיים של ארצות-הברית, והאמריקנים היו יכולים להמשיך לחיות באושר ועושר גם אילו לא יצאו למלחמה. אם היו איומים כלשהם על אינטרסים אמריקניים, היו אלה אולי בתחום הכלכלי ארוך הטווח, אך בוודאי שאין איומים אלה עונים על הקריטריונים של מה שאנו הגדרנו לעצמנו כ"מלחמת אין ברירה".

והנה התרחשה מלחמה זו, ואנו, בתוך מדינת ישראל, נתנו עידוד קולני כמעט מכל שורות הציבור – להוציא בודדים – לאמריקנים ואמרנו להם "ישר כוח!" אנו צריכים איפוא לעשות עם עצמנו את חשבון הנפש המוסרי בתחום

לקחים ברמת הביטחון הלאומי

אני רוצה "לרדת שלב" בסולם הדמיוני של הלקחים ולעבור ללקחים שנוגעים לאסטרטגיות הביטחון שלנו:

ראשית, הייתי אומר שאל לה למדינה להתנות את יכולתה להגן על עצמה בכוונות הטובות של הצד האחר, אלא אם אין שום ספק שכוונות אלה לעולם לא ישתנו. כך, למשל, אין קנדה חוששת משינוי בכוונותיה של ארצות-הברית כלפיה, אך כוויית סעתה כשחשבה באותם מושגים. לכווייתים היו יחסים טובים מאוד עם עיראק: הם נתנו לעיראק הרבה כסף במהלך מלחמת המפרץ הראשונה, ולא רצו לחצות קווים פוליטיים – למשל, לחתום על הסכם הגנה עם ארצות-הברית – כדי לא להרגיז את העיראקים. הם היו חלק ממערכת המדינות הערביות, ועל אף כל הסכסוכים ביניהן לא חזון נפרץ הוא שמדינה ערבית אחת תתקוף מדינה ערבית אחרת. מהסיבות שמניתי לעיל הם

ביססו את ההגנה שלהם על ההנחה שבעיראק לא תתקבל החלטה לתקוף את כוויית. ייתכן שאילו הייתה להם ברית הגנה עם ארצות-הברית, התמונה הייתה שונה, אך הם סמכו על הרצון הטוב בגדאד.

שנית, אל לה למדינה לתלות את יכולת ההגנה שלה במהלך הכרוך בקבלת החלטה מדינית, הקשורה במגבלות רבות. לאחר שהתברר שאין ביכולתנו להשפיע

על כוונות עיראק (הרתעה), למדנו בדרך הקשה שעקב מגבלות מדיניות גם אין ביכולתנו לפעול נגד עיראק כדי להפסיק את פעולתה או להפריע לה. כך, למשל, התברר שעל מנת לצמצם את יכולתה של עיראק לשגר טילים לעבר תל-אביב, צריך לקבל החלטה קשה מאוד, הקשורה בשיקולים מדיניים סבוכים: למשל, כיצד מתנהגים עם "המדינה שבאמצע" – עוברים או לא עוברים מעל ירדן? או כיצד מתייחסים להביעה האמריקנית שובליג על מתקפת הטילים? אין זו הפעם הראשונה שאנחנו עומדים בפני החלטה שנוגעת ליכולת המגננה שלנו ושקשורה במערכות פוליטיות

המתקשות לקבל החלטות. כך היה גם ערב יום הכיפורים 1973, כשהוחלט – משיקולים מדיניים – לא לגייס מילואים ולא להנחית התקפה מקדימה על המצרים ועל הסורים.

דבר נוסף שצריך ללמוד ממלחמת המפרץ בהקשר זה הוא שככל שמשקל הכובד הפוליטי בקבלת ההחלטה גדול יותר, כך גדל הסיכוי שלא תתקבל ההחלטה הנכונה מנקודת המבט הצבאית. למשל: הבונה את ההגנה על כך שצריך

לפרוס את הכוחות הסדירים בגבול אינו תולה את יכולתו בהחלטה פוליטית קשה, שכן כל ממשלה יכולה לקבל בקלות החלטה על פריסת הצבא הסדיר. אך אם על מנת להגן צריך לקבל החלטה לגייס את המילואים, הסיכון גדול יותר, כי

לא קל לממשלה להחליט על גיוס כל הצבא. לכן ייתכן שגיוס המילואים כלל לא יתבצע.²

אם יכולת המגננה בנויה על כך שמעבר לגיוס מילואים גם חייבים להיכנס לשטח האויב כדי להיערך להגנה – נוצרה תלות של יכולת צבאית בהחלטה מדינית קשה עוד יותר, ולא בטוח שניתן יהיה לממש את תוכנית המגננה. יש לקחת בחשבון שברגע נתון לא יהיו התנאים הפוליטיים שיאפשרו את קבלת ההחלטה הנכונה מבחינה צבאית. מכאן שכל התולה את יכולתו להגן בקבלת החלטה מדינית סבוכה – תולה את ההגנה על בלימה.

הלקח הזה חשוב מאוד לכל מי שמנהל משא-ומתן שכרוך בהסכמים עם שכנינו – הסכמים שאחריהם ייתכן שחלק מיכולת ההגנה של המדינה תהיה מותנית בקבלת החלטות מדיניות קשות מאוד, הקשורות בפגיעה בריבונות הצד האחר. לכן צריכה מדינת ישראל לעשות כמעט הכול כדי שביטחונה לא יהיה תלוי בהחלטות שיש להן עלות מדינית כבדה מדי.

לא שאין עלות פוליטית בעצם פריסת הצבא הסדיר, לא שאין עלות פוליטית לעצם גיוס המילואים – אבל ככל שהעלות הפוליטית גבוהה יותר, צריך לקחת בחשבון שבעייתות מצוקה יהיה קשה יותר לבצע את מה שתוכנן מראש בגלל מגבלות שונות. מרחב התמרון המדיני או חופש

ההחלטה הפוליטי אינם מובטחים. צריך לקחת בחשבון שדווקא כאשר נזדקק להם, תהיה בעיה. תמיד יהיו ממדים פוליטיים בהחלטות צבאיות, אבל אנחנו חייבים להשתדל להקטין אותם ככל האפשר על מנת להקל על הקברניטים לקבל את ההחלטה הנחוצה כאשר מגיעים לרגע הקשה וכדי לאפשר לצבא למלא את תפקידו כמגן המדינה מפני איומים חיצוניים.

הלקח השלישי נוגע ליכולתן של מעצמות לממש ערבות צבאיות. מאירועי המפרץ עולה שייכולתן זאת מוגבלת, ומימושה של יכולת כזאת מחייב הרבה מאוד זמן.

האמריקנים החליטו מהר מאוד לסייע לכוויית, אך נדרש להם זמן רב כדי לבנות את הכוח בסעודיה. כל זה נכון במצב הטוב, כשעמדתם לרשותם העורף הסעודי עם שדות תעופה ומסוסים דומים, והיה להם חופש פעולה להתפרס בסעודיה. גם לא הייתה להם כל בעיה להשתלב במערכות הסעודיות, כי רובן נקנו בארצות-הברית. ובכל זאת הם היו זקוקים להרבה מאוד זמן. לקח זה מלמד אותנו שהעמידה שלנו מאז קום המדינה על כך

שלא נהיה תלויים בכוח זר לשם הגנה על עצמנו הייתה נכונה לא רק בהיבט הפילוסופי, קרי אי-רצוננו שהייליים זרים יקריבו את עצמם למעננו, אלא גם בהיבט המעשי של היכולת האמיתית לסייע לנו, כאשר ניקלע לעת צרה.

אל לה למדינה להתנות את יכולתה להגן על עצמה בכוונות הטובות של הצד האחר, אלא אם אין שום ספק שכוונות אלה לעולם לא ישתנו

אל לה למדינה לתלות את יכולת ההגנה שלה במהלך הכרוך בקבלת החלטה מדינית, הקשורה במגבלות רבות

4,000 חיילים צרפתיים נוחתים בנמל הנפט יבבוע. נחיתתם נמשכה 3 ימים

מאירועי המפרץ עולה שיכולתן של מעצמות לממש ערבויות צבאיות מוגבלת, ומימושה של יכולת כזאת מחייב הרבה מאוד זמן

מבחינה פוליטית. אין הגנה ללא עומק, ומלחמת המפרץ הראתה זאת לפחות מארבע זוויות:

האחת, כוויית היא מדינה קטנה, ורק בגלל זה נכבשה במהירות. ייתכן שצדאם חוסיין צריך היה מבחינתו לכבוש את איזור הנפט של סעודיה, שכן אילו גם איזור זה היה בידיו, אין איש יודע מה היו עושים האמריקנים. אלא שבינו לבין קצה אזורי הנפט הסעודיים הפרידו קילומטרים רבים. מעבר לכך, גם אילו היה צדאם כובש את אזורי הנפט – ולא היה זה בלתי אפשרי מבחינה צבאית – עדיין יתרת "המצע הסעודי" הייתה מספיקה כבסיס להתקפת-הנגד האמריקנית (לו רצו בכך). העובדה שכוויית היא מדינה קטנה, ש"נעלמה" בתוך שעות ספורות, והעובדה שסעודיה היא מדינה גדולה מאוד, ושהיה על העיראקים להקדיש הרבה מאוד זמן כדי לכבוש אותה – צריכות להיות בתודעתנו: השטח הוא רב חשיבות כשמדובר בלוח זמנים בסיסי ליציאה למלחמה.

הזווית השנייה נוגעת לצבא העיראקי, שעמד תחת מתקפה אווירית במשך יותר מחודש. הוא "חטף" יותר מכל צבא בעולם לפניו – גם מבחינת כמות התחמושת וגם מבחינת סוגי התחמושת. רק דבר אחד הציל אותו: העובדה שהוא היה מפוזר, ואת הפיזור הזה ידע לנצל נכון. כדי להתפזר צריך שטח רחב. מעבר לכך יש לשים לב לעובדה שגרעינו הקשה של הצבא העיראקי לא הושמד. גם אחרי שהעיראקים נחשפו במשך 40 יום למלוא העוצמה האמריקנית ונאלצו לסגת לעבר בגדאד – התוצאה הסופית משקפת את העובדה שהלחימה התנהלה על שטח רחב. אילו השטח שבו הוכרעה המלחמה היה הרבה יותר קטן, הרי במועד שבו הסתיימה המלחמה כבר היה הצבא העיראקי חדל מלהתקיים.

מלחמת קוסובו רק מחזקת לקח זה: המלחמה התנהלה באיזור קרוב יותר "הביתה", ממש בחצר האחורית של אירופה, ובכל זאת גורשו מאות אלפי אלבנים מארצם בטרם התארגן המערב והתערב בכוח. לישראל – למותר לציין – אין "אלבניה" שכנה שתקלוט את הפליטים היהודים.

דבר אחר הוא כשמודדים את יכולתה של מעצמה להגן על מדינה כאשר כוחותיה פרוסים בה מראש. היכולת של ארה"ב להגן על גרמניה בזמן המלחמה הקרה הייתה גבוהה לא רק משום שהייתה לה מערכת לוגיסטית שיכלה להניע כוחות קדימה, אלא משום שצבא אמריקני היה ערוך בגרמניה.⁶ אם מישור רוצה לתלות את הגנתו בכוחות זרים שאינם ערוכים מראש, כמעט שאין בכך תועלת מההיבט הצבאי. באופן מעשי יש משמעות צבאית רק לצבאות שערוכים מראש באיזור הפעולה או בקרבתו המיידית.⁷ העובדה היא שמדינה בסדר גודל של ישראל בגבולות הקו הירוק (20 אלף קמ"ר) נכבשה ביום אחד, ואילו בניין הכוח כדי לכבוש אותה בחזרה נמשך חצי שנה. אומנם צה"ל חזק עשרות מונים מצבא כוויית, אך לעומת זאת סעודיה אינה מצויה בעורפנו. כך, גם מי שירצה לבוא לעזרת ישראל לא יידע היכן לערוך את כוחותיו. הוא יוכל להיעזר, לכל היותר, בספינות הצי השישי.

כל הבונה את הגנתו על ערובות של מדינות זרות, צריך לקחת בחשבון שערובות יכולות להועיל בתנאי שתהיה התרעה ארוכה. אם מדובר במתקפת פתע, אפילו לארצות-הברית אין יכולת לסייע, אלא אם כן הצבא שלה ערוך מראש בתוך השטח שבו אנו דנים.

הלקח הרביעי נוגע לחשיבות ה"שטח". נוח יותר להשתמש במינוח הצבאי "עומק", שכן הוא יותר נייטרלי

המטרייה הלוחמית של האמריקנים במלחמת המפרץ

1. לוויין ניווט צבאי
2. לוויין מכ"ם צבאי
3. לוויין התרעה מפני טילים
4. לוויין צילום צבאי
5. לוויין האזנה

ציור: טוביה קורץ

הזווית השלישית נוגעת ליכולתם של העיראקים "לשמר את הכוח" מול ההפצצות האלה דווקא במגזר האזרחי. מדינה, אשר בשונה מעיראק, כל העוצמה התעשייתית והאזרחית שלה נמצאת בשטח מצומצם, צריכה להבין שזהו מצב אסטרטגי מאוד חמור, משום שבכוח אש קטן יחסית ניתן לשחק את תשתיתה האזרחית. היכולת של העיראקים להמשיך, להתגונן ולהילחם והישרדותו של צדאם חוסיין בשלטון היו – בין השאר – תוצאה של שטחה הגדול של עיראק ושל פיזור התשתיות שלה. האמריקנים לא הצליחו לשחק את עיראק, כי העיראקים מצאו אלטרנטיבה ליעדים שנפגעו. כמי שמעולם לא סבלו מהתקפות משמעותיות על העורף, קשה לנו להבין זאת. טעות היא, לדעתי, להשאיר את פיזור האוכלוסייה להחלטות השוק הפרטי. אינטרס אסטרטגי של מדינת ישראל הוא שהאוכלוסייה תהיה מפוזרת הרבה יותר מכפי שהיא מפוזרת כיום.

הזווית הרביעית קשורה גם היא לנושא השטח, אך נוגעת גם בנושא המודיעין: היכולת של העיראקים להסתיר במשך שנים כל שעשו נבעה מהיות עיראק מדינה רחבת ידיים. עד היום אין יודעים מה יש שם באמת. האו"ם "הסתובב" שם שנים וחשף מעט מאוד. אילו הייתה זאת מדינה הרבה יותר קטנה, אילו הייתה זו מדינה הרבה יותר קומפקטית,

עוצמותיה היו נחשפות בקלות. בנושא השטח חשוב להדגיש את הלקח העיקרי: יש אמירות כאילו בעידן הטילים אין חשיבות לשטח. לאמירה הזאת אין שום בסיס מקצועי, היסטורי, או אחר, ומלחמת המפרץ תורמת רבות להבנה זאת. מי שמוחקף על-ידי אויב היורה טילים ומפעיל כוחות משוריינים על הקרקע, צריך להתמודד במקביל עם שתי בעיות – אחת על הקרקע ואחת מהאוויר. אם יותר על שטח שהוא זקוק לו להגנה הקרקעית, מוצבו יהיה יותר חמור. זאת משום שללא עומק אובד חופש התמרון, שעיקרו ויתור על שטח תמורת זמן ושמירת הכוח. זאת ועוד, עם כמות טילים נתונה אפשר לעשות יותר נזק למי שפרוס על שטח קטן. לכן האמירה שבעידן הטילים אין חשיבות לשטח, לא רק שהיא בלתי נכונה, אלא שהיא הפוכה מהמציאות. בעידן הטילים, כאשר העורף יכול להיפגע וצריך לנהל מלחמה גמישה בחזית על מנת להרוויח זמן לגיוס המילואים, חשיבות השטח עולה ואינה יורדת. ממלחמה זאת יש לקחים גם בתחום של מבנה הכוח. אני חושב שבעניין הזה יש חשיבות עצומה – אולי קריטית – לצה"ל בלימוד לקחי המפרץ.

אנו נמצאים בתקופה שבה אנו מנסים – לאור התפתחות הטכנולוגיה – לשנות ולשים דגשים שונים בתוך הצבא. אלא

לקחים מהפעלת המסוקים האמריקניים במלחמה צריך לבחון בזהירות רבה, מאחר שבצד האחר לא היה מערך נ"מ מתוחכם, לא היה חיל אוויר, והוא לא הפעיל את מסוקי הקרב שלו

שדווקא בנקודות הסבוכות האלה צריך להדגיש כל הזמן את ההבדל בין המלחמה שאנו צריכים לעמוד בה לבין המלחמה שהייתה במפרץ. במלחמה במפרץ לא הייתה לאמריקנים אופוזיציה. העיראקים עמדו או נסוגו, אבל לא נלחמו באמת. הם כמעט שלא ירו, לא הפעילו את חיל האוויר שלהם, לא הפעילו מסק"רים, לא הפעילו ל"א ולא הגיעו כוחות, מלבד התקפת הנגד הקטנה בחפג'י. תרחיש זה שונה לחלוטין מהמלחמות הצפויות לנו בין אם נותקף ובין אם נתקוף.

אבל בכל זאת יש מספר דברים בסיסיים שצריך להזכיר אותם:

1. אין ספק שהמלחמה הזאת הוכיחה שצריך לנהל ויכוח מעמיק בכל הקשור לעליית משקלו של החימוש המדויק. האמריקנים הפעילו הרבה מאוד חימוש מדויק ומפלטפורמות שונות. בכל מה שקשור לפגיעה במטרות קבועות – ברור יתרונו של הנשק המדויק, אך ככל שידוע לנו היו רק פגיעות מועטות, יחסית, באמצעי לחימה ניידים – גם כאשר היו ניידים אך תחת מסתור. לכן בצבאות מודרניים המשקיעים בנשק מדויק יש לעשות חשבונות מאוד עמוקים – כי כל דולר שהולך לנשק מדויק אינו מופנה לרכישת אמצעי לחימה אחרים. הלקח שעלה כבר ממלחמת המפרץ – ושחודד ביתר שאת בקוסובו – הוא איפוא שהנשק המדויק אינו חזות הכול במלחמה.
2. הלקח השני נוגע למסוקי הקרב. אלה הופעלו בכמויות גדולות ובהצלחה רבה – על-פי מה שהאמריקנים פירסמו. אולם לקחים מהפעלת המסוקים האמריקניים במלחמה צריך לבחון בזהירות רבה, מאחר שבצד האחר לא היה

מערך נ"מ מתוחכם, לא היה חיל אוויר, והוא לא הפעיל את מסוקי הקרב שלו. כפי שכבר הודגש – המלחמה שלנו תהיה שונה בתכלית השינוי מזו שהייתה בעיראק. ועם כל זאת ראוי לציין את היכולת החשובה מאוד שהפגינו מסוקי הקרב בשדה הקרב.

3. הלקח השלישי נוגע למודיעין. בתחום האיסוף עשו האמריקנים קפיצת מדרגה גדולה. לא הכול אנו יודעים, אבל נראה שלאמריקנים הייתה תמונה רצופה של שדה הקרב, שהופקה באמצעות מערכות חדשות, שהופעלו לראשונה במלחמת המפרץ. אחדות מהן היו עדיין בשלבי ניסוי – מה שלא מנע מהן להגיע להישגים גדולים מאוד. עם זאת הייתה לאמריקנים בעיה בהפצת המידע לדרגים הלוחמים בשטח. זו מגרעת חמורה מאוד. אם המעגל אינו שלם, דהיינו המידע המודיעיני נשאר רק אצל הגנרלים ואינו מגיע לדרגי השדה, השפעתו על הלחימה ועל תוצאותיה תהיה קטנה.

בתחום המערכות התומכות יש להזכיר – גם כלקח עברנו – את חשיבותם של הלוויינים. אלה מילאו שלוש פונקציות מרכזיות: הפקת מודיעין, קשר וניווט.

1. לווייני המודיעין כבר אינם מכשיר ייחודי, העומד רק לרשות צבאותיהן של מעצמות. כיום יכול כל אחד לרכוש צילומי לוויין מחברות אזרחיות ברזולוציה צבאית. אומנם לא ניתן לסמוך על חברת לוויינים אזרחית שתעניק מודיעין בזמן אמיתי, אבל היא יכולה לספק באורח שוטף מידע רב ערך על מדינות רחוקות. עדיין יש ללמוד את משמעותה של היכולת להשיג כיסוי מודיעיני מלוויינים אזרחיים על מלחמות העתיד. ראוי לציין כי במלחמת המפרץ היה הצילום מלוויינים אחד מאמצעי האיסוף

נשק יקר משמיד נשק זול

סא"ל חגי בולן

במלחמת המפרץ שיגרו האמריקנים חימוש מונחה יקר מאוד לעבר מטרות זולות בהרבה. סוגיה כלכלית זו נבחנת – לצד סוגיות רבות נוספות הנוגעות להפעלת הכוח האווירי במלחמה – בספר החדש "סופה בשמי עיראק" (המחברים: תומס קיני ואליוט כהן, הוצאת "מערכות", 2000)

הוא אומנם מלא וגדוש בפרטים, לכאורה מייגיעים וחסרי חשיבות, אולם דרך אריגתם וניתוחם מביאה לתובנות ולמסקנות מאלפות ומעוררות מחשבה.

כך אנו לומדים, כי אף שבמערכה האווירית נפגעו כמעט 90% מיכולת ייצור החשמל בעיראק, שוקמה מערכת זו בתוך פחות משנה באורח כמעט מושלם למרות הסנקציות שהטיל האו"ם על עיראק (עמ' 88-86). האם ההשקעה הרבה בתקיפת מערכת החשמל הייתה איפוא מיותרת? שאלה זו מותירים המחברים להתלבטות הקורא, אשר קיבל מצע של מידע המזמין חשיבה מקיפה על תכליתן של תקיפות יעדי תשתית ככלי בלעדי להשגת מטרות מדיניות.

נושא אחר שבו מזמין הספר מחשבה נוספת הוא הערכת תוצאות תקיפה. בעת סיכום השפעתה של המערכה האווירית ערב פתיחת הקרב היבשתי נוצר פער משמעותי ביותר בין הערכת המודיעין במפקדת הזירה בראשותו של גנרל שוורצקופף לבין סוכנויות המודיעין בווינגטון. כמותית הייתה ההערכה בווינגטון קרובה יותר למציאות. אולם במפקדת הזירה הביא עימות זה לשינוי מעניין במתודת ההערכה – אנשי המפקדה הפסיקו להשתמש בשיעורי שחיקת האמל"ח כמדד בלעדי לכשירות יחידות האויב ופיתחו מתודת הערכה הכוללת ממדים סובייקטיביים יותר. הממצאים של הצוותים האמריקניים לחקר שדה הקרב נוטים, כנראה, לתמוך במתודה זו, אף

חמקנות או חימוש מונחה מדויק) ומרבית סוגי האמל"ח, שבהם נעשה שימוש אז, נמצאים עדיין בשירות מבצעי.

סיכום של מערכה הוא תמיד בעייתי בשל הצורך לברור אלו מבין רבבות פריטי המידע להביא לכלל ביטוי. מחברי הספר, אליוט כהן ותומס קיני, מתמודדים עם סוגיה זו היטב. הם משלבים מסד נתונים מפורט עם ראייה כוללת ובחינה מעמיקה של העובדות.

קצין מודיעין בכיר אמר פעם כי מפגש פורה בעיניי מודיעין הוא כזה, שדנים בו דרגי עבודה על אלפי פרטים משעממים לכאורה. ספר זה הוא דוגמא מצוינת לכך.

♦ כיצד מוציאים לפועל קרוב ל-130 אלף גיחות? ♦ איך מנהלים כוח אווירי המונה יותר מ-1,600 מטוסים?

♦ כיצד רוכשים מטרות לכ-18 אלף טילים ופצצות מונחות? ♦ ובעיקר, מה הייתה מידת התכליתיות של פעילות אדירה זו?

"הספר סופה בשמי עיראק", שהוא תמצית בלתי מסווגת של הסקר המקיף שבוצע על פעילות חיל האוויר האמריקני במלחמת המפרץ, דן בשאלות אלה ונותן להן תשובות מקיפות. הספר מציג בפני הקורא את המערכה האווירית במלחמת המפרץ, כשהיא מפולחת לעשרה חתכים נושאים, ובדרך זו מפגיש אותם עם מורכבותה של אותה מציאות.

ניתן, כמובן, לשאול מה הטעם לעסוק כיום בלימוד מערכה שתמה לפני עשר שנים. התשובה לכך נמצאת בהקדמתו לספר של מפקד חיל האוויר, אלוף דן חלוץ. לדבריו, ניתן לראות במערכה זו את נקודת

המפנה בהפעלתו של כוח אווירי מאז ביטא הגנרל האיטלקי ג'וליו דואה את תפיסתו בנושא "השליטה באוויר". מלחמת המפרץ פגשה מספר טכנולוגיות חשובות בראשית דרכן המבצעית (למשל,

מפקד "מערכות"

מפציץ B-52

תכליתיותה של מערכה אווירית. בספר שלפנינו שתי אמירות מעניינות בתחום זה. הראשונה,

מערכות היחסים בין חוקרי המודיעין מגדירי המטרות לבין מתכנני המבצעים לא התקיימו בהתאם למסמכים שהתוו אותן, אלא בהתאם ליכולת של מוקדי המודיעין השונים לספק את התוצרים בזמן ובאיכות הנדרשים. כך נוצרו מעקפים שונים לצינוחת הממוסדים לזרימת המידע, וגופי מטה בנו את כוחם על-פי יכולתם לשאוב מידע עדכני ישירות ממוקדי הידע בוויינגטון.

מכאן נובעת האמירה השנייה, כי היחסים אדרהוק, שנוצרו בין מרכזי המודיעין בוויינגטון ובריאד, קראו תיגר על ההנחה המקובלת שהמודיעין המיוצר בזירה הוא באיכות טובה יותר ובזמינות רבה יותר מזה שמיוצר בסוכנויות העיבוד והמחקר הלאומיות (עמ' 149).

לאחר שמונה פרקים עשירים בפרטי מידע לוקחים המחברים את הקורא אל מעין נקודת תצפית גבוהה שממנה הם סוקרים את המערכה כמכלול, תוך שהם

שהמדגם המצומצם שבו עסקו מחייב זהירות באימוץ מסקנותיהם. מתוך 163 טנקים שהם בדקו רק 10%-20% נפגעו מחימוש אווירי, ואילו קרוב למחצית לא נפגעו כלל וננטשו כשהם שלמים (עמ' 114-115). אם זו המציאות, האם נכון להשקיע משאבים רבים בניתוח חזותי של שדה הקרב לבחינת תוצאותיהן של התקיפות, או שעדיף לנסות לחפש את התשובות בכיוונים אחרים?

סוגיה נוספת העולה מנתונים אלה היא התאמת החימוש למטרה. כאמור, רק מעט "רק"ם, יחסית, נפגע והושמד במערכה האווירית, ומסקנת המחברים היא שההשפעה על כוחות הקרקע נבעה בעיקר ממכלול המטרות שהותקפו ומהאינטנסיביות של התקיפות ולא מהשמדת מטרות ספציפיות (עמ' 116). עולה מאלה השאלה, האם נכון היה לשגר טילים יקרים מאוד נגד מטרות אלה, או אולי היה תכליתי יותר לבחור בפצצות זולות יותר, דוגמת פצצות מונחות לייזר, שדווקא להן הייתה ההשפעה הגדולה ביותר על שיעורי השחיקה של כלי ה"רק"ם העיראקיים (עמ' 113).

אין עוררין על כך שטיב המודיעין הוא אחד הגורמים המשפיעים ביותר על

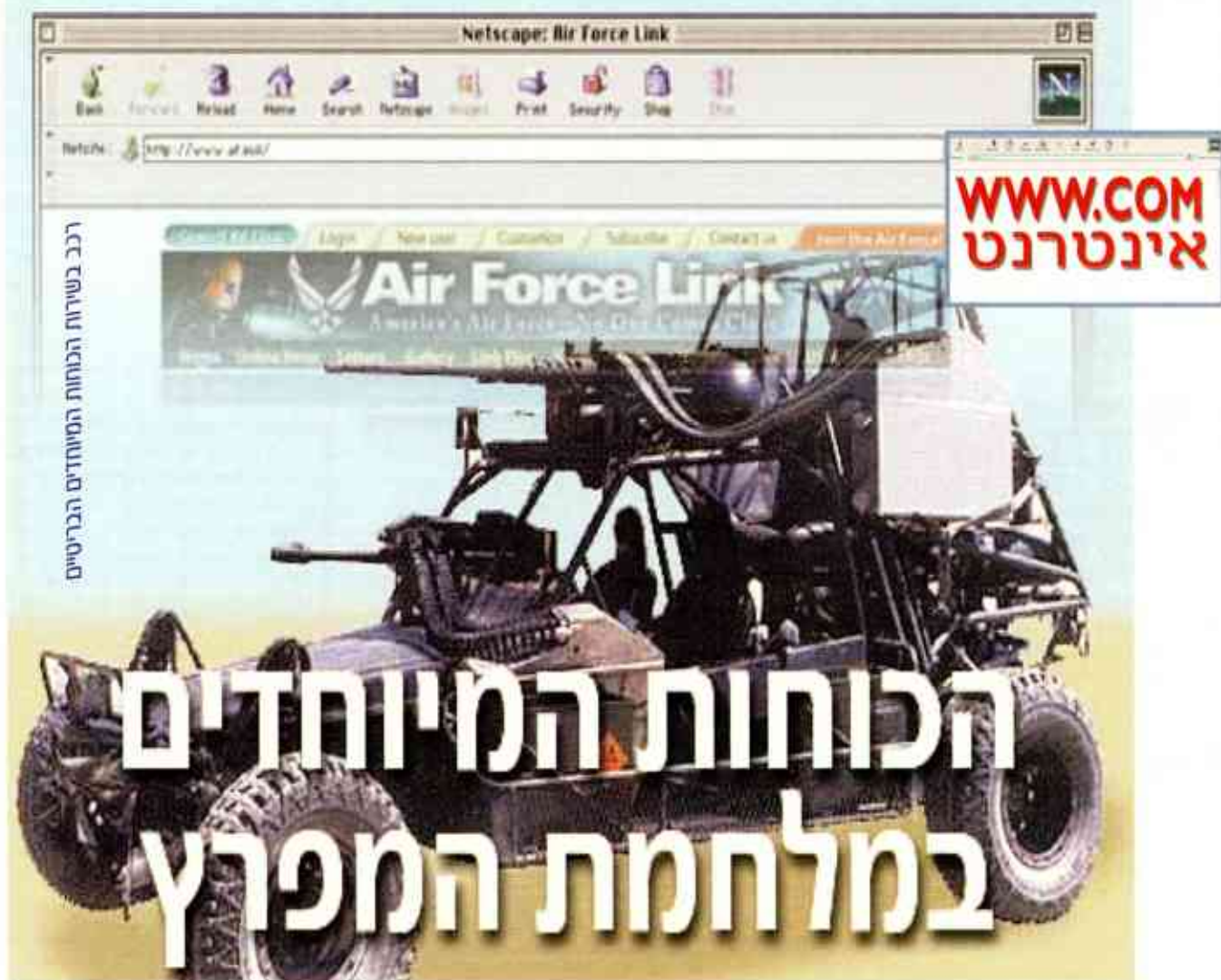
באים להשיב על שתי שאלות מרכזיות: האם הייתה מלחמת המפרץ מהפיכה בלוחמה (זהו גם שמו המקורי של הספר)? ומה יכולה מערכה זו ללמדנו על עתידו של הכוח האווירי?

הניתוח, העוסק במלחמה כתופעה שהיא בעיקרה מדינית-חברתית, מדגיש את העובדה כי למרות ההתפתחויות הרבות בטכנולוגיה, לא ניתן לנהל מלחמות "דה לוקס" של שיגור פריטי חימוש בודדים מטווח רחוק ששיגור את היעד האסטרטגי בלי לפגוע באזרחים. המלחמה, לשיטתם, נגזרת מאינטרס של חברה שלמה ולא של מנהיג יחיד, וככזו כולה מעורבת בה. אין גם יכולת להרתיע בלי שתהיה על המורטע סכנת השמדה אמיתית, ולא ניתן להשיג הישג צבאי ללא שפעה מסוימת של כוחות ושל אמצעי לחימה. נראה לי שספר זה כולו, ובמיוחד פרקי הסיום שלו, ייקראו בעיון ויילמדו עלידי כל מי שעוסק או מתעניין בתחומי צבא וביטחון.

מחמורות להסתרת משגרי טק"ק לאחר שהופצצו על-ידי מפציצי B-52

סג"ם מיכל

למצוא מידע על הכוחות המיוחדים האמריקניים והבריטיים שהשתתפו ב"סופת מדבר". מידע זה כולל: שמות היחידות, תורת הלחימה שלהן, אמצעי לחימה שייחודיים רק להן, המבנה הארגוני שלהן, האימונים וההכשרות שעוברים אנשיהן, משימות שביצעו בעבר וכדומה. ניתן למצוא באתר זה גם מאמרים שנכתבו על ידי קצינים זוטרים, מפקדי צוותים באותן יחידות, שמספרים ממקור ראשון על קורות הלוחמים בשלבים השונים של המלחמה. מאמרים אלה מדגישים, כמובן, את התרומה של הכוחות המיוחדים להשגת הניצחון במלחמה. אתר דומה הוא www.delta-green.com.

המשימות שהוטלו על הכוחות המיוחדים כללו: איסוף מודיעין, ציון מטרות

על תפקידן של אותן יחידות מובחרות. לאינטרנט משקל לא מבוטל בחשיפת מידע זה ובהפיכתו לנגיש ולגלוי לציבור הרחב. כיום ניתן למצוא ברשת עשרות אתרים העוסקים במלחמת המפרץ. רובם הוקמו לאחר המלחמה, והם עוסקים בה באופן בלעדי - דוגמת האתר www.gulfink.com. אחדים מהאתרים מרכזים מידע ופרסומים שונים הקשורים למלחמה על כל היבטיה, והם בעלי אוריינטציה מחקרית יותר. אתרים אחרים משמשים אמצעי ביטוי לוותיקי המלחמה, שבאמצעות האינטרנט מנציחים את קורותיהם ומביעים את דעתם ביחס לאירועים השונים שבהם השתתפו.

באתר www.specialoperations.com, העוסק ביחידות מובחרות מכל העולם, ניתן

התקשורת העולמית התמקדה בזמן מלחמת המפרץ בעיקר בשימוש שנעשה במערכות נשק מתקדמות ובעליונות הכללית של כוחות הקואליציה בראשות ארה"ב. אולם במקביל להפעלתן של מערכות הנשק המתקדמות הפעילו בעלות הברית גם כוחות מיוחדים, שפעלו מאחורי

קווי העיראקים וביצעו בשקט וביעילות משימות חשובות רבות תוך כדי סיכון עצמי רב. עם שוך הקרבות נכתבו ופורסמו פרטים רבים על מבצע "סופת מדבר", ובכלל זה

קצינת מודיעין

חייל של הדיוויזיה המוטסת ה-82 בדרכו מבסיסו בצפון קרוליינה לסעודיה

בשעות הראשונות ל"סופת מדבר"
הוטלה על הכוחות המיוחדים משימה
אסטרטגית מהמעלה הראשונה:
להשמיד יחידות מכ"ם עיראקיות
ולאכן אתרי שיגור של טילי "סקאד"

אספקה עיראקיים.
כוחות מיוחדים אחרים חילצו טייסים
שמטוסיהם הופלו, גנבו ציוד צבאי עיראקי
ונשאו אותו מעבר לקווי האויב. נטען שיחידה
אחת אף הצליחה להעביר משגר של טילי
"סקאד" מעיראק לערב הסעודית.
כוחות מיוחדים של הצי (NAVY SEALS)
איתרו מוקשים תתיימיים ופשטו בלילות על
עמדות אויב לאורך החוף.
כוחות מיוחדים העוסקים בלוחמה
פסיכולוגית "הפציצו" את החיילים
העיראקיים בכרוזים נגד משטרו של צדאם
חוסין ובאישורי מעבר דרך החזית על מנת
לעודד את החיילים העיראקיים לערוק.
שידורי רדיו קראו לאוכלוסייה להתקומם נגד
צדאם חוסין ולהפיל את משטרו.
לסיכום, רשת האינטרנט הוציאה
במידה רבה את הכוחות המיוחדים ממעטה
החשאיות שאכף אותם.

ובטורקיה. יחידות מובחרות של חיל האוויר
האמריקני הצניחו ממטוסים אספקה
חינונית, בעוד שאנשי המבצעים המיוחדים
של הצבא איתרו מחנות פליטים וסייעו
לפליטים לעמוד ברשות עצמם. יחידות אלה
הצילו את חייהם של אלפים בכך שהכשירו
אנשים לשקם את התשתית האזרחית,
להקים רשתות הספקה ולחדש את הטיפול
הרפואי ואת ההכשרה בתחום זה.
מידע על הפעלת הכוחות המיוחדים
במלחמת המפרץ, ניתן למצוא ברשת גם
באתרים של ארגוני מחקר בתחום הצבאי
כגון www.fas.org או www.pbs.org, אשר
מתרכזים במשימות שביצעו הכוחות
המיוחדים ובחשיבות האסטרטגית הכוללת
שלם.

מאתרים אלה עולה כי בשעות
הראשונות ל"סופת מדבר" הוטלה על
הכוחות המיוחדים משימה אסטרטגית
מהמעלה הראשונה: להשמיד יחידות מכ"ם
עיראקיות ולאכן אתרי שיגור של טילי
"סקאד". יחידות מובחרות של הצי
האמריקני דימו הכנות לתוכנית החפה של
כוחות הקואליציה וגרמו להישארות
מרכיבים מתוך שתי דיוויזיות עיראקיות

רשת האינטרנט הוציאה במידה רבה את הכוחות המיוחדים ממעטה החשאיות שאכף אותם

לאורך החוף הכווייתי.
רוב המשימות המיוחדות במהלך
הלחימה בוצעו עלידי הכוחות המיוחדים
של חיל האוויר האמריקני. אלה חילצו צוותי
אוויר שנאלצו לנטוש את מטוסיהם מאחורי
קווי האויב, עסקו בלוחמה פסיכולוגית, ציינו
מטרות עבור מפציצי הקואליציה ומילאו
משימות של לוחמה בטרור. על פועלם ניתן
לקרוא, בין היתר, באתר פיקוד המרכז
האמריקני, (www.centcom.mil).
יותר מ-9,000 חיילים של הכוחות
המיוחדים השתתפו ב"סופת מדבר" – רובם
בתפקידי לחימה. כוחות מיוחדים אף חדרו
לתוך בגדאד ולאיתרים אסטרטגיים אחרים
בתוך עיראק ואיפשרו את הפצצתם
מהאוויר עלידי הארתם במצייני לייזר או
עלידי שתילת תדרי ביות. כוחות מיוחדים
אחרים נעו במדבר, עקבו אחר תנועות של
כוחות עיראקיים וחבלו בתקשורת ובמחסני

עבור כוחות האוויר והיבשה, פעולות חילוץ
והצלה, פעולות אבטחה ואף תקיפה של
יעדי אויב נבחרים.

ימים ספורים לאחר שהגיעו לערב
הסעודית, החלו הכוחות המיוחדים להתאמן
לקראת שלל המשימות שיועודו להם על-
ידי Special Operations Central Command
(SOCENT).

מספר צוותים החלו להתאמן
בטכניקות שונות של הסוואה במדבר. מגוון
התרחישים שאליהם התכוננו הלוחמים היה
רחב – החל ממצב שבו לא ייצרו כלל מגע
עם האויב ועד להיתקלות בכוחות חי"ר
ממוכנים של האויב המצוידים בתחמושת
קוננוציונלית וכימית. מסיבה זו היה כל כוח
קומנדו מצויד בחליפת מגן בפני חומרי
לחימה כימיים על אף אי-הנחות הרבה
שאלה הסבו ללוחמים.

נוסף על חליפות המגן צוידו הכוחות
המיוחדים בפרטים הבאים: מים, תחמושת,
נשק נ"ט, אפוד, שכפ"ץ ומסכות אב"ך.
המשקל שנשא איפוא כל לוחם היה כבד
מאוד, מה שהיה מקשה על הניידות שלו
במקרה של היתקלות עם האויב.

מידע על הכוחות המיוחדים
האמריקניים ניתן למצוא באתר של משרד
ההגנה האמריקני (www.defenselink.mil),
ובאתרים של שלוש הזרועות: חיל האוויר
(www.af.mil), צבא היבשה
(www.army.mil) והצי
(www.navy.mil).

על הכוחות המיוחדים של ארצות
הברית הוטלה גם משימה שניתן להגדירה
מדינית: לחזק את הקואליציה האנטי
עיראקית. לצורך זה הם ערכו אימונים
משותפים עם חייליהן של מדינות שהצטרפו
לקואליציה ואף אימנו לוחמים כווייתים
שהתנגדו לכיבוש העיראקי. עם תום
המלחמה אמר גנרל שוורצקופף ש"יחידות
המבצעים המיוחדים של ארצות הברית היו
הדבק שהחזיק יחדיו את הקואליציה בזמן
מבצע סופת מדבר".

גם לאחר תום הקרבות המשיכו
הכוחות המיוחדים למלא משימות שונות,
כגון אבטחת השגרירות האמריקנית
בכוויית, איסוף מודיעין, פיקוח על נתיבי
תחבורה וליווי שירות אספקה, הגנה על
האוכלוסייה האזרחית מפני הפרה של
זכויות האדם, נטרול תחמושת חיה שנותרה
בשדות הקרב, טיפול באירועים ביטחוניים
מזדמנים בשיתוף פעולה עם הכוחות
הכווייתיים.

במיוחד חשובה הייתה פעולתם של
הכוחות המיוחדים בהספקת סיוע הומניטרי
והגנה לפליטים הכורדים בצפון עיראק

ספר חדש מבית "מערכות"

אמונת המטרנה

התהוותה של
מצוינות צבאית

שמעון נוה